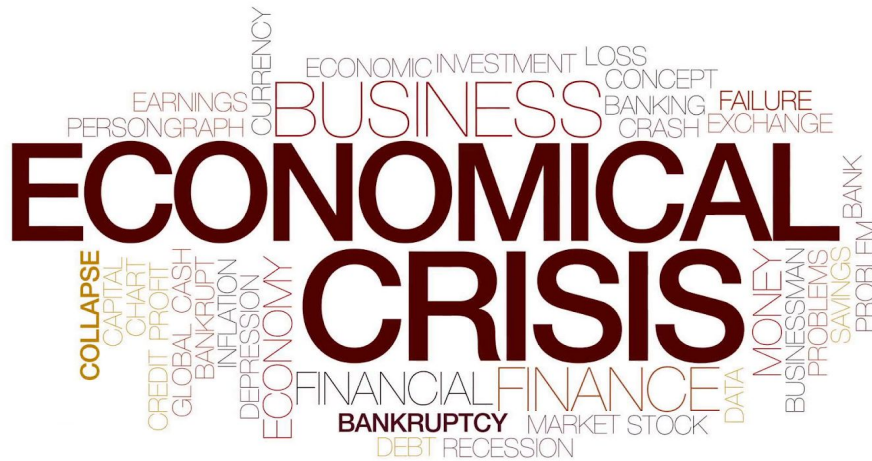

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

*Σχολή Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης*

Πτυχιακή Εργασία

*“Η Ελλάδα και οι οικονομικές κρίσεις”
Από την κρίση του 1929 στην κρίση του σήμερα:
Οικονομικές & Κοινωνικές Διαστάσεις*

*Επιβλέπων Καθηγητής: Ιωάννης Ν. Υφαντόπουλος
Φοιτητής: Διονύσιος Δ. Ακτύπης
Α.Μ: 134220130034
Αθήνα 2018*

Περιεχόμενα

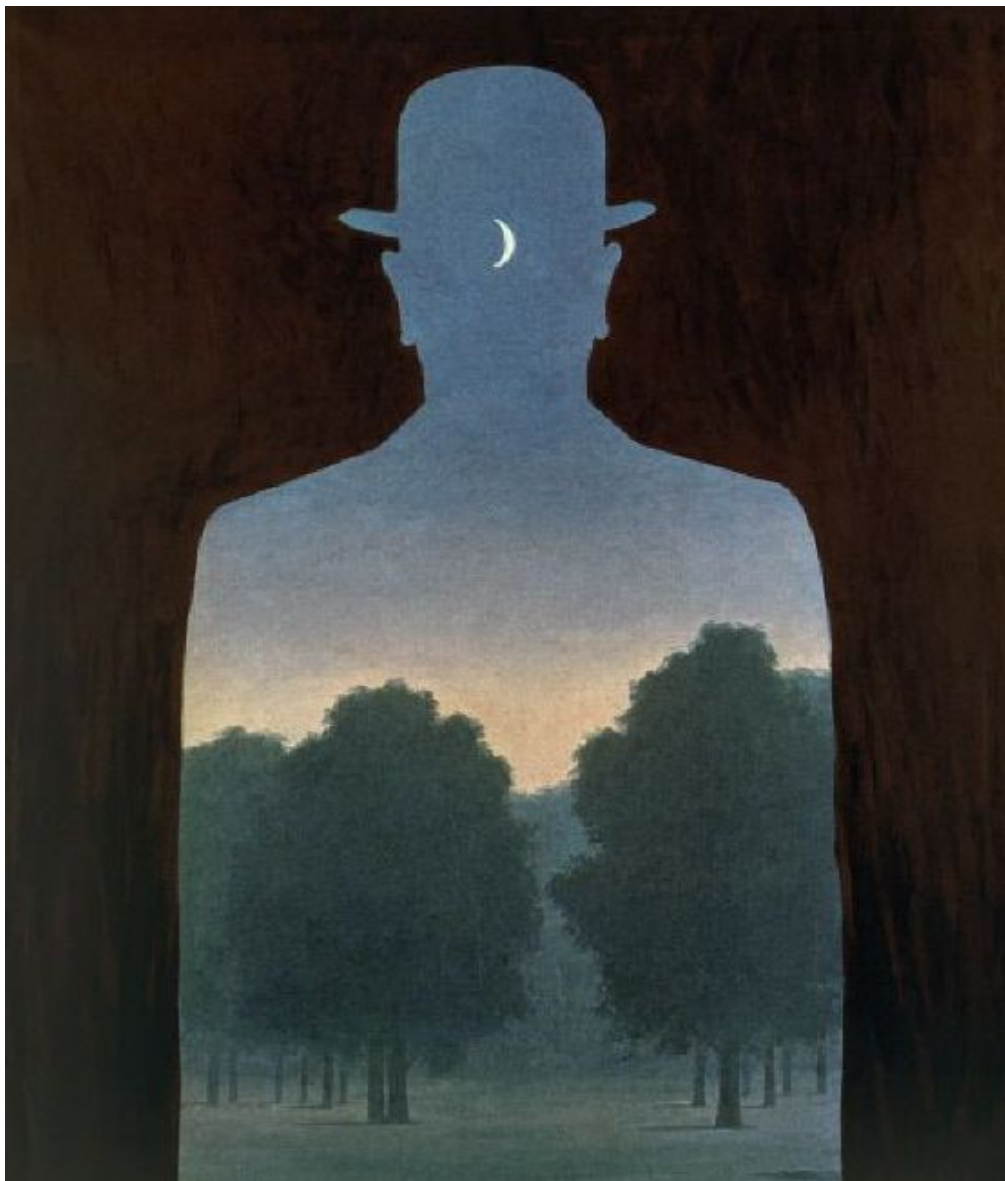

- ❖ Ευχαριστίες.....σελ.4
- ❖ Περίληψη.....σελ.5
- ❖ Abstract.....σελ.6
- ❖ Εισαγωγή.....σελ.8
- ❖ Μέρος Πρώτο: Ο Εικοστός Αιώνας:
 - Κεφάλαιο 1^ο: Η Ελλάδα στις αρχές του ‘20.....σελ.11
 - **Διάγραμμα 1:** Απεικόνιση συνολικού πληθυσμού μεταξύ γηγενών και προσφύγων μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή (σελ.11)
 - **Διάγραμμα 2:** Ίδρυση νέων επιχειρήσεων ανά έτος 1921-1938 (σελ.13)
 - **Διάγραμμα 3:** Αστικός, Ημιαστικός & Αγροτικός πληθυσμός (1896-1928) (σελ.13)
 - Κεφάλαιο 2^ο: Μία Πέμπτη του Οκτώβρη.....σελ.14
 - **Διάγραμμα 4:** Άνεργοι ανά έτος σε χιλιάδες (1928-1935) (σελ.20)
 - **Πίνακας 1:** Ελληνικός Κρατικός Προϋπολογισμός μεταξύ 1931-1937 σε εκατομμύρια δραχμών (σελ.21)
 - **Διάγραμμα 5:** Δημόσιες Δαπάνες σε εκατομμύρια δραχμές (1918-1937) (σελ.21)
 - **Πίνακας 2:** Η παραγωγή και η τιμή πώλησης καπνού στην Ελλάδα μεταξύ 1928-1932 (σελ.23)
- ❖ Μέρος Δεύτερο: Ο Εικοστός Πρώτος Αιώνας:
 - Κεφάλαιο 3^ο: Από Μάρτη καλοκαίρι και από Αύγουστο... Σεπτέμβρη....σελ.26
 - Κεφάλαιο 4^ο: Απ’ τους Ολυμπιακούς στην κρίση.....σελ.29
 - **Διάγραμμα 6:** Α.Ε.Π. σε αγοραίες τιμές (σελ.30)
 - **Διάγραμμα 7:** Διεθνείς αφίξεις σε εκατομμύρια κατά τα έτη 2000-2013 (σελ.30)
 - 4.1: Η κρίση του 2008 και το 1^ο Μνημόνιο.....σελ.31

- 4.2: Οικονομικοί Κύκλοι & Πολιτική.....σελ.32
 - Σχήμα 1: Οικονομικοί κύκλοι (σελ.33)
 - Σχήμα 2: Η θεωρία του Wagner για τις δημόσιες δαπάνες (σελ.35)
 - Πίνακας 3: Ενδεικτική ακολουθία οικονομικών & πολιτικών κύκλων μέσα απ' την ιστορία και τους κύκλους αυτής (σελ.36)
- Κεφάλαιο 5^ο: *And the waltz goes on*.....σελ.37
 - Διάγραμμα 8: Α.Ε.Π. Ελλάδας, Ιρλανδίας, Πορτογαλίας, Ρουμανίας (σελ.39)
 - Διάγραμμα 9: Δημόσιο Χρέος Ελλάδας και Ε.Ε ως προς το Α.Ε.Π. (σελ.40)
 - Διάγραμμα 10: Ποσοστό ανεργίας με εποχιακή προσαρμογή (σελ.41)
 - Διάγραμμα 11: Ποσοστό φτώχειας στην Ελλάδα (σελ.41)
 - Διάγραμμα 12: Εισοδηματική ανισότητα σε Ελλάδα, Πορτογαλία, Ιταλία & Ισπανία (σελ.42)
 - Διάγραμμα 13: Κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. εκφρασμένο σε \$ Η.Π.Α. (σελ.43)
 - Διάγραμμα 14: Εξέλιξη οικογενειακού εισοδήματος στην Ελλάδα (σελ.44)
 - Διάγραμμα 15: Εξέλιξη οικιακού χρέους Ελλάδας, Ιταλίας, Αυστρίας, Γερμανίας, Γαλλίας & Ισπανίας (σελ.46)
 - Διάγραμμα 16: Αδυναμία αντιμετώπισης απροσδόκητων οικονομικών δαπανών σε Ελλάδα και Ε.Ε (σελ.47)
 - Διάγραμμα 17: Κοινωνικές δαπάνες επί του Α.Ε.Π. (2016) (σελ.48)
 - Διάγραμμα 18: Εξέλιξη δημοσίων δαπανών Ελλάδας και Ε.Ε. ως ποσοστό επί του Α.Ε.Π. (σελ.50)
 - Διάγραμμα 19: Διαχρονική εξέλιξη κρατικού προϋπολογισμού (σελ.50)
 - Διάγραμμα 20: Διαχρονική εξέλιξη δαπανών υγείας στην Ελλάδα (σελ.52)
 - Διάγραμμα 21: Δαπάνη υγείας κατά άτομο στην Ελλάδα σε χιλιάδες \$ (2008-2016) (σελ.52)
 - Διάγραμμα 22: Ύψος δαπανών υγείας κατά άτομο σε χιλιάδες σε Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισλανδία & Πορτογαλία (2016) (σελ.53)
 - Διάγραμμα 23: Γεννήσεις και θάνατοι στην Ελλάδα (1975-2016) (σελ.55)
 - Διάγραμμα 24: Διαχρονική εξέλιξη Ελληνικού πληθυσμού, άνδρες, γυναίκες και συνολικός πληθυσμός σε εκατομμύρια (1960-2011) (σελ.57)
- Κεφάλαιο 6^ο: Οι δύο κρίσεις.....σελ.58
 - Διάγραμμα 25: Α.Ε.Π. Ελλάδας σε εκατομμύρια δραχμές (1919-1939) (σελ. 60)

- **Διάγραμμα 26:** Α.Ε.Π. Ελλάδας σε δισεκατομμύρια ευρώ (1996-2016) (σελ. 61)
 - **Διάγραμμα 27:** Έσοδα, έξοδα και έλλειμμα Ελλάδας σε εκατομμύρια δραχμές (1918-1937) (σελ. 63)
 - **Διάγραμμα 28:** Έσοδα, έξοδα και έλλειμμα Ελλάδας ως ποσοστό του Α.Ε.Π. (2008-2017) (σελ.64)
 - **Διάγραμμα 29:** Δημόσιο χρέος Ελλάδας σε εκατομμύρια δραχμές (1918-1937) (σελ. 65)
 - **Διάγραμμα 30:** Δημόσιο χρέος Ελλάδας σε δισεκατομμύρια ευρώ (2006-2018) (σελ. 65)
- Χρονοδιάγραμμασελ.71
- Βιβλιογραφία.....σελ.73

Ευχαριστίες

René Magritte-Friend of order (1964)

*[...] Σ' όλους όσους μου έδειξαν τον κόσμο πέρα
απ' το παράθυρο [...]*

Περίληψη

*Το γενικότερο δίδαγμα της ιστορίας είναι:
τα ίδια, με διαφορετικό τρόπο. Όποιος έχει διαβάσει
Ηρόδοτο έχει διαβάσει σχεδόν όλη την ιστορία.
Άρθουρ Σοπενχάουερ*

Η ανά χείρας εργασία αυτό το οποίο πραγματεύεται είναι τις δύο, απ' τις τρεις¹,

μεγάλες οικονομικές κρίσεις που έως τώρα έχει γνωρίσει ο κόσμος, αυτή του 1929 και την αντίστοιχη του 2008, και πως αυτές επηρέασαν την Ελλάδα στους τομείς της οικονομίας και της κοινωνίας.

Το πρώτο μέρος της εργασίας αφορά την κρίση του 1929 και εξετάζει τα δεδομένα της εποχής, τόσο πριν όσο κατά τη διάρκεια και έπειτα αυτής, δίνοντας έτσι μία ολοκληρωμένη εικόνα για την Ελλάδα του Μεσοπολέμου και τις συνθήκες που επικρατούσαν, ενώ παράλληλα εξετάζονται και ορισμένες αντιφάσεις που υπάρχουν σ' αυτή, όπως το γεγονός πως η οικονομία του κράτους παρουσίαζε σημάδια εκσυγχρονισμού και ανάκαμψης ενώ παράλληλα το δημόσιο χρέος είχε εκτοξευθεί, πράγμα που οδήγησε και στην πτώχευση του 1932.

Στο δεύτερο μέρος και αφού προηγουμένως έχει εξετασθεί η περίοδος του Κραχ, αρχίζει να αναπτύσσεται και να εξετάζεται η διεθνοποίηση της οικονομίας, τα χρόνια της μεταπολίτευσης και πως άλλαξε τόσο η οικονομία και η κοινωνία από τότε έως και το 2008. Αφού καλυφθούν τα παραπάνω, η εργασία επικεντρώνεται στη δεκαετία που έχει μεσολαβήσει μεταξύ της κρίσης και του σήμερα, εξετάζοντας και παραθέτοντας στοιχεία για τις επιπτώσεις αυτής σε ένα ευρύ κοινωνικό και οικονομικό φάσμα.

Τέλος αφού έχουν εξεταστεί και οι δύο περίοδοι ξεχωριστά επιχειρείται μία σωρευτική προσέγγιση των δύο και των επιπτώσεων που επέφερε, επιφέρει ή εν δυνάμει μπορεί να επιφέρει η κάθε μία.

◆ Λέξεις κλειδιά:

- Κρίση
- Οικονομική κρίση,
- Κραχ 1929
- Χρέος
- Ελλάδα
- Μνημόνια

¹ Βλ: Κότιος Άγγελος-Παυλίδης Γεώργιος, *Διεθνής Οικονομικές Κρίσεις/Κρίσεις του συστήματος ή της πολιτικής*, Αθήνα, Rosili, 2012, σελ. 15

Abstract

*The general lesson of the story is:
the same, in a different way. Anyone who has read
Herodotus has read almost the whole story.
Arthur Schopenhauer*

*T*his paper deals with two of the three major economic crises that the world has seen so far, the 1929 and the 2008, and how they affected Greece in the fields of economy and society.

The first part of the work concerns the 1929 crisis and examines the data of the time, both before and after it, thus giving a comprehensive picture of interwar Greece and the conditions that prevailed, while also examining some contradictions such as the fact that the economy of the state was showing signs of modernization and recovery, while the public debt was launched, which led to the bankruptcy of 1932.

In the second part and after examining the Krah period, the internationalization of the economy, the years of the post-conflict, and how the economy and society have changed since then until 2008 are beginning to develop and be explored. Having covered the above, the work focuses on the decade between the crisis and today, looking at and reporting on its impact on a broad social and economic spectrum.

Finally, after both periods have been examined, a cumulative approach of the two is attempted, and the impact that each of them has, either potentially, can bring about.

❖ **Keywords:**

- Crisis
- Economic crisis
- Crack 1929
- Debt
- Greece
- Memoranda

*<<Ο οικονομολόγος
θα πρέπει να μελετά το προϊόν
υπό το φως του παρελθόντος
και με στόχο το μέλλον.>>*

John Maynard Keynes

² Βλ: Γιάννης Ν. Υφαντόπουλος, *Τα οικονομικά της Υγείας: Θεωρία και Πολιτική*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 2006, σελ.9

Εισαγωγή

Στις μέρες μας όλοι ακούμε, βλέπουμε και βιώνουμε τις βαρύτερες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης.

Λέξεις όπως **-Χρέος, - Έλλειμμα** κ.τ.λ. έχουν ειπωθεί τόσες φορές και από τόσους διαφορετικούς ανθρώπους που αποτελούν εγχάρακτες πλέον λέξεις της καθημερινής μας ομιλίας, ένα επίκτητο "αγαθό" των νέων γενεών και όλων όσων αποτελούν μέλη της ζώσας πραγματικότητας.

Η κρίση που υφίσταται η χώρα μας, ούσα μία χώρα με τρομερά δημοσιονομικά προβλήματα, οφείλεται πρωτίστως, κατά την άποψη μου, στην κοινωνική παρακμή και την έκπτωση των ηθών τόσο της κοινωνίας γενικά όσο και των πολιτών αυτής ειδικά και δευτερευόντως στο σαθρό ή όπως στην καθομιλουμένη επικρατεί σάπιο, διεφθαρμένο και πεπερασμένο πολιτικό μας σύστημα. Διότι αυτό το "κατεστημένο" εμείς οι ίδιοι είμαστε που το αναδεικνύουμε μέσα από τις εκλογές, το νομιμοποιούμε δια της ψήφου μας και τέλος το συντηρούμε με την ανοχή μας. Επομένως η στρέβλωση προέρχεται αρχικά από τη βάση και εν συνεχεία κορυφώνεται κατά τα την άνοδο της πυραμίδας.

Και εδώ τίθεται το ερώτημα:

Η κότα έκανε το αυγό ή το αυγό την κότα;

Το ερώτημα αυτό απευθύνεται στο εάν και κατά πόσον η πολιτική, οικονομική και κοινωνική σφαίρα και δραστηριότητα, είτε θετικά είτε αρνητικά ορίζοντας τες, είναι αυτές που έφεραν την κρίση και τον δημοσιονομικό εκτροχιασμό της Ελλάδας ή εάν η κρίση ως μία, ας μου επιτραπεί η έκφραση, "αυτοτελής" οντότητα κατευθυνόμενη τόσο από εσωτερικά όσο και από εξωτερικά κέντρα κατόρθωσε να "παρασύρει" και να οδηγήσει μία ολόκληρη χώρα, οικονομία και κοινωνία στα Τάρταρα. Ή αν προτιμάτε: η κρίση έφερε το μνημόνιο ή το μνημόνιο την κρίση;

Η αλήθεια παρ' όλα αυτά για τη γενεσιουργό αιτία της κρίσης είναι πως η κρίση σ' όλες της τις διαστάσεις αποτελεί ένα πολυσύνθετο κράμα εγχώριας αλλά και διεθνής βούλησης και απραξίας, βρίσκεται δηλαδή κάπου στη μέση και όπως καλύτερα απ' όλους εμάς όρισε ο Αριστοτέλης: "μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετὴ"³, δηλαδή, η κρίση προέρχεται τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό λόγω των ενεργειών που βρίσκονταν στη μέση και

³ Βλ: Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1107 a 5

καμία από τις δύο πλευρές δεν εφάρμοσε. Έχουν ευθύνη όλοι είτε για πράγματα που έκαναν, είτε για πράγματα που είχαν σκοπό να κάνουν αλλά τους πρόλαβε η κρίση και ακόμα χειρότερα για πράγματα που δεν έκαναν, όχι λόγω αδυναμίας αλλά λόγω απραξίας και αδιαφορίας⁴.

Πέραν όλων αυτών σκοπός της εν λόγω εργασίας είναι να εξετάσουμε πως η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 και η αντίστοιχη κρίση που ξέσπασε το 2008 επηρέασαν, αφενός η πρώτη, και επηρεάζουν, αφετέρου η δεύτερη, το σύγχρονο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό οικοδόμημα με κύρια οπτική αυτή της Ελλάδας και με βασικό γνώμονα τις οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις βλέποντας ομοιότητες και διαφορές όπου και εάν υπάρχουν των δύο αυτών περιόδων-γεγονότων.

Παρά τη σημαντικότητα και των δύο περιόδων όσο και της ιστορικής βαρύτητας της πρώτης, το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας θα ασχοληθεί με τη δεύτερη για δύο κυρίως λόγους: ο πρώτος είναι πως αν και η διεθνής οικονομική κρίση ξέσπασε το 2008 η χώρα μας εξακολουθεί να μαστίζεται από την ίδια και τις συνέπειες αυτής και δεύτερον κατά την απολύτως, και το τονίζω αυτό, δική μου άποψη η κρίση αυτή είναι πολύ χειρότερη απ' την πρώτη για πλείστους λόγους που θα αναφερθούν στην συνέχεια της εργασίας.

Φυσικά ο αναγνώστης της ανά χείρας εργασίας θα καταλάβει πως δεν πρόκειται για την ανακάλυψη της πυρίτιδας ή κάποιας άλλης σπουδαίας επιστημονικής ανακάλυψης, ούτε αυτός είναι και ο σκοπός της άλλωστε. Ο λόγος συγγραφής της είναι μία ιστορική επισκόπηση και σύγκριση δύο περιόδων της Ελληνικής πραγματικότητας, με τόσο έντονες ομοιότητες και συνάμα διαφορές, υπό το πρίσμα όχι τόσο ενός συστηματικού ερευνητή αλλά ενός προβληματισμένου πολίτη. Αποτελεί επομένως μία <<συζήτηση>> μεταξύ ομοτράπεζων, όσον αφορά το πνεύμα της, στο τέλος της οποίας ο καθείς θα μπορεί να έχει μία ολοκληρωμένη, τουλάχιστον αυτό επιδιώκεται, άποψη των γεγονότων σε μία πιο εκλαϊκευμένη τους μορφή, χωρίς αυτό να σημαίνει πως θα υστερεί σε σχέση με άλλες προσεγγίσεις, αφού τόσο η σύλληψη όσο και η υλοποίηση αυτής βασίζεται στις ίδιες αρχές, δηλαδή στην παράθεση γεγονότων, στοιχείων και τεκμηρίων, απαλλάσσοντας τη παράλληλα από τις βαρειές και δυσνόητες πολλές φορές εκφράσεις και παραστάσεις της οικονομικής επιστήμης, που αντί να βοηθά τον απλό αναγνώστη τον μπερδεύουν ακόμα περισσότερο.

Διονύσιος Δ. Ακτύπης

⁴ Βλ: ΤτΕ, *Η κρίση του 1929, Η Ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940*, 2009, σελ. 7-8

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ

Κεφάλαιο 1^ο

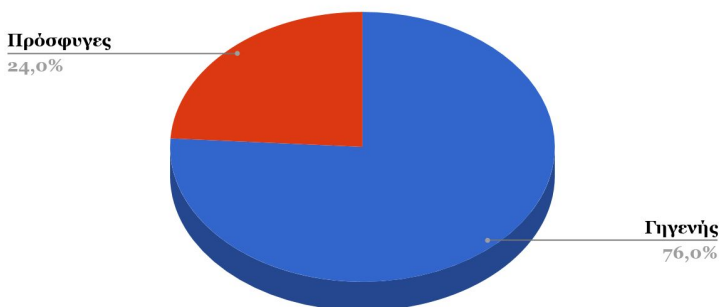
Η Ελλάδα στις αρχές του '20

Η Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του '20 είναι μία χώρα η οποία δρέπει τις δάφνες της επιτυχούς συμμετοχής της στο πλευρό της Αντάντ κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου⁵.

Μετά τη συνθήκη των Σεβρών (1920) και τα εδαφικά οφέλη που αποκομίζει, οφέλη διόλου ευκαταφρόνητα αφού γίνεται η χώρα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, είναι έτοιμη να οδηγηθεί από κοινού με τις υπόλοιπες δυτικοευρωπαϊκές δυνάμεις στο "αύριο".

Κάτι τέτοιο βέβαια όπως πολύ καλά γνωρίζουμε δεν θα μπορέσει ή μάλλον δεν θα προλάβει να συμβεί, αφού η Μικρασιατική καταστροφή το 1922 θα έρθει να αλλάξει άρδην τα έως τότε δεδομένα και η χώρα θα χάσει την Ανατολική Θράκη και τα παράλια της

Διάγραμμα 1: Απεικόνιση συνολικού πληθυσμού μεταξύ γηγενών και προσφύγων μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή

Μικράς Ασίας ενώ παράλληλα με τους διωγμούς και τις ανταλλαγές πληθυσμών που ακολούθησαν στην Ελλάδα των περίπου 5.000.000 κατοίκων προστέθηκαν κάτι παραπάνω από 1.200.000⁶ ⁷ πρόσφυγες.

Όπως είναι λογικό το κράτος βρισκόταν σε μία πρωτόγνωρη κατάσταση, σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε όχι μόνο να δεχθεί και να περιθάλψει τον

πληθυσμό αυτό, αλλά και να το εντάξει στον ιστό της, αφομοιώνοντας τον σταδιακά και μετατρέποντας τον σε κάτι ενιαίο εν συνεχεία. Παρά τις έντονες δυσκολίες που εμφανίζονται

⁵ Ο όρος Μεγάλος Πόλεμος αναφέρεται στον 1^ο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918), ο οποίος και αποτέλεσε τον μεγαλύτερο για τα δεδομένα της εποχής πόλεμο μεταξύ σχεδόν όλων των κρατών της υφηλίου με ανεπανόρθωτες καταστροφές και απώλειες τόσο σε έμψυχο όσο και σε άψυχο υλικό.

⁶ Βλ: Α. Αζέλης, Ν. Ανδριώτης, Θ. Δετοράκης, Γ. Μαργαρίτης, Κ. Φωτιάδης, *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ' ΓΕ.Α*, Αθήνα, Υπ. Παιδείας, Έρευνας & Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων <<Διόφαντος>>, 2017, σελ.149

⁷ Σημ: Πολλοί είναι πάντως αυτοί που υποστηρίζουν πως ο αριθμός αυτός αγγίζει το 1,5 εκ. ή και το ξεπερνά ακόμα Βλ: Χ.Αγριαντώνη, Ε.Μπουρνόβα, Κ.Παπαθανασόπουλος, Γ.Προγουλάκης, Μ.Ρηγιός, Τζ.Χαρλαύτη, Χ.Χατζηιωσηφ, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος}-19^{ος} Αιώνας)*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 1999, σελ.205

λόγω της πολυπλοκότητας της κατάστασης από τη μία και λόγω τόσο του μεγέθους αλλά και των ελλειπόν μέσων από την άλλη, η Ελληνική κοινωνία κατορθώνει το αδύνατο.

Με το πέρας των πολέμων και την ήττα του '22 η ελληνική κοινωνία και βιομηχανία περνά σε μία κατάσταση διαρκούς και σταθερής ανάπτυξης-μεγέθυνσης. Είναι η εποχή της ραγδαίας εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης της οικονομίας της χώρας, αφού νεοφυείς επιχειρήσεις ξεπροβάλλουν η μία μετά την άλλη δίνοντας έτσι μία νέα προοπτική και δυναμική στη χώρα ενώ παράλληλα έργα υποδομής δίνουν αρχικά δουλειά σε μεγάλη μερίδα εργαζομένων και εν συνεχεία συμβάλλουν στον εκσυγχρονισμό τόσο της οικονομίας όσο και της κοινωνίας. Ενδεικτικό παράδειγμα της τάσης αυτής είναι πως με την έλευση των προσφύγων απ' το '22 και μετά νέου είδους επιχειρήσεις-βιομηχανίες εμφανίστηκαν όπως <<η ταπητοβιομηχανία που ξεκίνησε από Μικρασιάτες πρόσφυγες και αύξησε την παραγωγή της από 60.000 τετραγωνικά μέτρα το 1923 σε 200.000 τετραγωνικά το 1928>>⁸. Σαφώς και το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων τα οποία χρησιμοποιούνταν για τα έργα προέρχονταν, ως είθισται άλλωστε στην Ελληνική πραγματικότητα, από εξωτερικό δανεισμό⁹ και για την ακρίβεια από την ΚτΕ.

Και ενώ εκ πρώτης όψεως τα πράγματα με τα δεδομένα της εποχής φαίνονται άσχημα, εντούτοις, όπως βλέπουμε, παρουσιάζεται μία οικονομική άνθηση η οποία έρχεται σε αντίθεση με την πολιτική ανωμαλία της εποχής. Παρά τις αλλαγές κυβερνήσεων οι οποίες κρίνονται ανίκανες να διαχειριστούν τις πρωτόγνωρες για τα δεδομένα της εποχής καταστάσεις και την πολιτική αστάθεια (που θα αναφερθούμε στη συνέχεια της εργασίας), την έλευση ενός τόσο μεγάλου αριθμού προσφύγων και των αντικειμενικών δυσκολιών που αντιμετωπίζει η χώρα τόσο λόγω του μεγέθους της όσο και της οικονομικής της αδυναμίας εν γένη, η επιχειρηματική δραστηριότητα και οικονομική άνθηση των πολιτών στη χώρα καλά κρατεί, αφού όλοι είναι επηρεασμένοι και επιθυμούν τον όλο και αυξανόμενο πλούτο των εμποροβιομηχάνων¹⁰.

Την ίδια στιγμή τόσο στις Η.Π.Α. όσο και στον υπόλοιπο κόσμο εμφανίζεται μία φρενίτιδα για συνεχείς και ανεξέλεγκτες επενδύσεις και αγοράς κεφαλαίων. Είναι η εποχή μετά τον πόλεμο, μία εποχή που βρίσκει τη Δύση και ειδικά την Αμερική σε πλεονεκτική θέση, αφού το παγκόσμιο οικονομικό, κοινωνικό αλλά και πολιτικό ενδιαφέρον έχει μετακυλιστεί από την Ευρώπη στις Η.Π.Α.. Όλοι ζουν με τη σιγουριά του χθες, πως τα δύσκολα έχουν περάσει (ο πόλεμος) και πως έρχονται καλύτερες μέρες με την ελπίδα του αύριο (οικονομική ανάπτυξη και πολιτική ισορροπία).

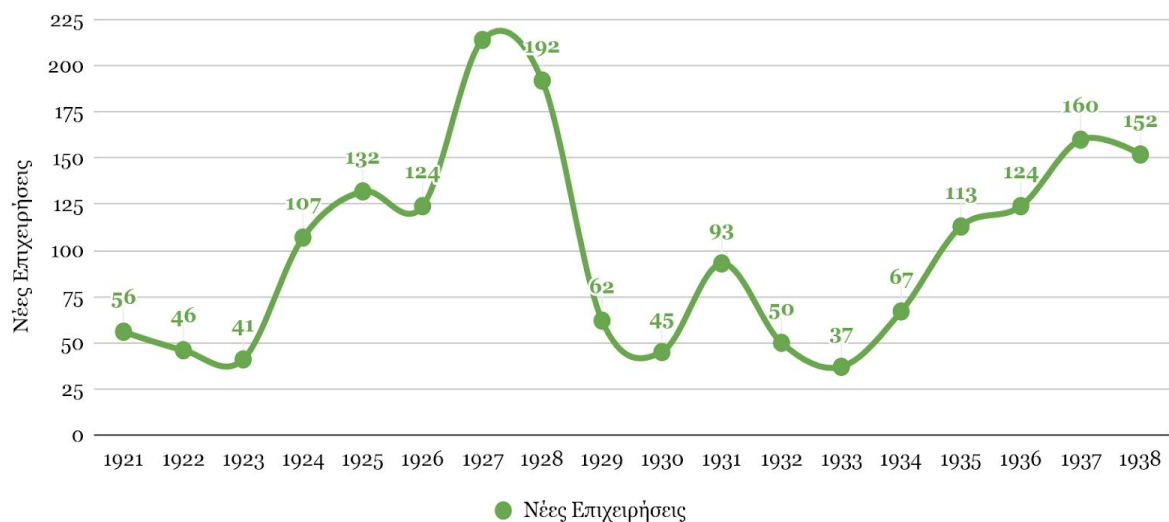
⁸ Βλ: Mark Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2002, σελ.129

⁹ Βλ: ο.π., σελ.142

¹⁰ Βλ: ο.π., σελ.128

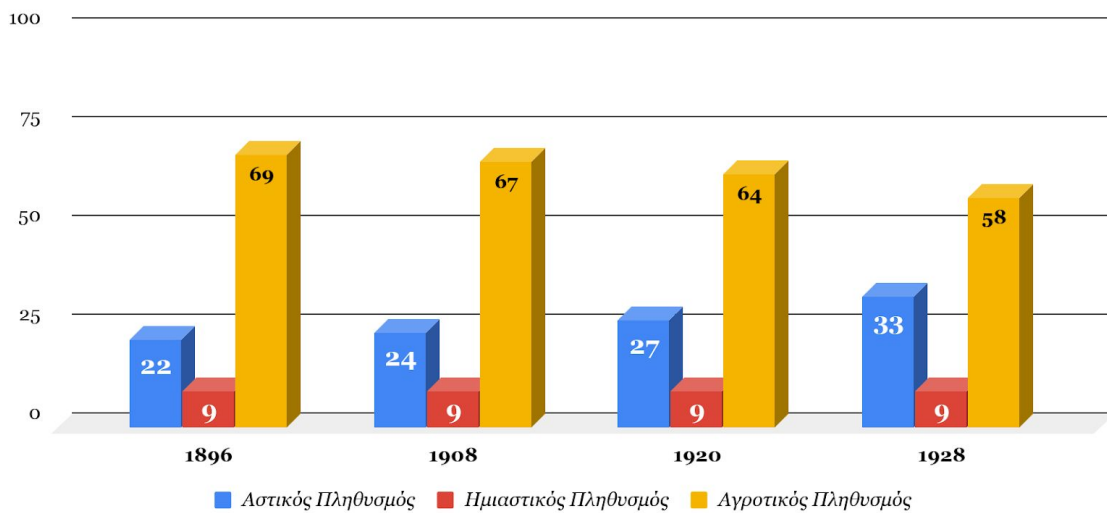
Διάγραμμα 2: Ίδρυση νέων επιχειρήσεων ανά έτος 1921-1938

Πηγή: Διδακτορική διατριβή Μ.Ψαλιδόπουλου, Πίνακας 8

Διάγραμμα 3: Αστικός, Ημιαστικός και Αγροτικός Πληθυσμός εκφρασμένος σε ποσοστό επί τις %

Πηγή: Η Ελληνική Οικονομία κατά τον 20ο αιώνα, Γιάννης Μηλιός, Πίνακας 4

Κεφάλαιο 2^ο

Μία Πέμπτη του Οκτώβρη

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως με το πέρας του 1^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου οι

Δυτικές οικονομίες και ειδικά αυτή της Αμερικής πέρασαν σε μία περίοδο άνθησης η οποία έδειχνε να έχει λαμπρό μέλλον. Ο κόσμος της εποχής πίστευε πως οι σκοτεινές εποχές της υλικής στέρησης και οικονομικής αδυναμίας έχουν περάσει ανεπιστρεπті και σε συνδυασμό με την τεχνολογική καινοτομία (αυτοκίνητο κ.α.) το αίσθημα προόδου και εξέλιξης υπάρχει παντού διάχυτο. Ο τζόγος στο χρηματιστήριο λειτουργεί ως δέλεαρ για τους πολίτες για το λόγο πως μέσω αυτού είναι πλέον πολύ εύκολο κανείς από τη μία μέρα στην άλλη να αποκτήσει μία μικρή, είτε ακόμη, και μία μεγάλη περιουσία για την οποία φυσικά και ουδέποτε κόπιασε. Έτσι κόσμος στρέφεται στο δανεικό χρήμα για την κάλυψη καταναλωτικών (και μάταιων) αναγκών του οι οποίες επιτάσσονται στο κλίμα της τότε εποχής¹¹. Μία οικονομία υπερδραστήρια και διογκωμένη με τέτοιο τρόπο που ανά πάσα ώρα και στιγμή είναι έτοιμη να σκάσει με ολέθρια αποτελέσματα.

Η φρενιτιδα αυτή θα διαρκέσει από το τέλος του πολέμου και για τα επόμενα οκτώ περίπου χρόνια, έως ότου έρθει στα τέλη Οκτωβρίου του 1929 Η κρίση.

Το κραχ σε πρωτοσέλιδα της εποχής στη Daily Mail & στη New York Times

¹¹ Βλ.: Ζωρζέτ Ζολότα, <<Από το Κραχ του 1929 στην κρίση του 2009>>, Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή 31/10/2009
<http://www.kathimerini.gr/374650/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/apo-to-krax-toy-1929-sthn-krish-toy-2009>

Αλλά προτού αρχίσουμε να αναλύουμε την κρίση και τα γεγονότα αυτής, καλό θα ήταν να δώσουμε έναν ορισμό της έννοιας για την πληρέστερη κατανόηση του όρου, οπότε, <<Ως κρίση ορίζεται η χρονική περίοδος κατά την οποία διαταράσσεται η ομαλή λειτουργία ενός συστήματος και αλλοιώνονται οι αρχικές του ιδιότητες. Αυτή η αλλαγή εκδηλώνεται, συνήθως, με τρόπο απότομο και απρόσμενο, που μεταβάλλει τη συνήθη εξέλιξη του συστήματος. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, η κρίση μπορεί να περιγράψει πολλές κατηγορίες καταστάσεων και γεγονότων στην ανθρώπινη ιστορία, όπως οι φυσικές καταστροφές, η εξάπλωση επιδημιών, οι ένοπλες συγκρούσεις, η κατάρρευση καθεστώτων, η οικονομική κατάρρευση κλπ. Έτσι, γίνεται συχνά λόγος για πολιτική κρίση, οικονομική κρίση, κοινωνική κρίση, οικολογική κρίση κλπ>>¹².

Τη *Μαύρη Πέμπτη* (24/10) όπως είναι γνωστή στη διεθνή ορολογία το χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης παρουσιάζει μία απότομη πτώση εξαιτίας της μαζικής ρευστοποίησης μετοχών η οποία θα συνεχιστεί και τις επόμενες μέρες οδηγώντας έτσι στη *Μαύρη Τρίτη* (29/10) μέρα κατά την οποία παρουσιάζεται όχι μία απλή αλλά μία καθολική πτώση της αξίας των μετοχών¹³. Τις επόμενες ημέρες λόγω της πτώσης του χρηματιστηρίου και της μαζικής απόσυρσης καταθέσεων υπολογίζεται <<ότι χάθηκαν 30 δισεκατομμύρια δολάρια>>¹⁴ Το πρώτο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό γεγονός αποτελεί πλέον πραγματικότητα.

Φωνές, άγχη και προβληματισμός ξεσπά αρχικά σ' όλη την Αμερική. Ο κόσμος είναι στους δρόμους μη ξέροντας τι να κάνει. Από τη μία μέρα στην άλλη κεφαλαιούχοι και επενδυτές βρέθηκαν στο δρόμο, άνεργοι, απένταροι. Ορισμένοι εξ αυτών λόγω της τραγικής κατάστασης στην οποία περιήλθαν προέβησαν στο απονενομένο διάβημα, έδωσαν τέλος στη ζωή τους. Αρχίζει μία πρωτόγνωρη για τα δεδομένα της εποχής οικονομική κρίση η οποία έχει ως αποτέλεσμα να προκαλέσει τριγμούς σ' όλη την κοινωνία. Η κρίση αυτή σύντομα ξεπερνά τα όρια της αμερικανικής ηπείρου και έρχεται και στην Ευρώπη με σαφώς μικρότερη κλίμακα¹⁵. Η κρίση και για την Ελλάδα είναι προ των πυλών.

Όπως ήδη έχει αναφερθεί και προηγουμένως η χώρα παρά τις όποιες δυσκολίες αντιμετωπίζει παρουσιάζει μία οικονομική άνθηση. Η άνθηση αυτή οφείλεται αρχικά στην επέκταση της βιομηχανικής δραστηριότητας, αφού μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο η χώρα αυξάνει τις καλλιεργήσιμες

¹² Βλ: Κότιος Αγγελος-Παυλίδης Γεώργιος, *Διεθνής Οικονομικές Κρίσεις/Κρίσεις του συστήματος ή της πολιτικής*, Αθήνα, Rosili, 2012, σελ. 13

¹³ Βλ: ΤτΕ, *Η κρίση του 1929, Η Ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940, Πίνακας 1*, 2009, σελ. 16

¹⁴ Βλ: Ζωρζέτ Ζολότα, <<Από το Κραχ του 1929 στην κρίση του 2009>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινής* 31/10/2009

<http://www.kathimerini.gr/374650/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/apo-to-krax-toy-1929-sthn-krish-toy-2009>

¹⁵ Βλ: ΤτΕ, *Η κρίση του 1929, Η Ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940, Διάγραμμα 1.Β*, 2009, σελ. 11

εκτάσεις της κατά 432.000 & 69.000 εκτάρια αντίστοιχα¹⁶, πράγμα που σημαίνει πως αυξάνεται η παραγωγή και αφού αυξάνεται η παραγωγή αυξάνεται και η ανάγκη διαχείρισης και μεταποίησης των παραγόμενων αγαθών. Στη συνέχεια βλέπουμε πως μετά το 1922 εκτός από τη μεγέθυνση της βιομηχανίας παρατηρείτε και μεγέθυνση της ναυτιλίας, από 563.353 τόνους το 1919, στους 1.408.082 τόνους το 1929 και στους 1.656.861 τόνους το 1933¹⁷.

Παράλληλα με την εξάπλωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και βιομηχανοποίησης της οικονομίας βλέπουμε πως η χώρα έχει μπει ξανά σε μία εποχή, μετά απ' αυτή του Χ.Τρικούπη, δημοσίων επενδύσεων και αναμόρφωσης. Η Ελλάδα την περίοδο μετά την Μικρασιατική εκστρατεία και την ήττα των στρατευμάτων έχει μπει στο "χειρουργείο" και θα βγει αγνώριστη. Από μία χώρα των Βαλκανίων και της ευρύτερης ΝΑ Ευρώπης γίνεται μία χώρα με σύγχρονες και διεθνής προδιαγραφές στην οποία οι υποδομές παίζουν σημαντικό ρόλο. Στα μέσα της δεκαετίας ξένοι επιχειρηματικοί κολοσσοί αναλαμβάνουν το έργο αυτό όπως η Ulen, με το φράγμα του Μαραθώνα, και η Power, με την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας¹⁸.

Θεωρητικά όλα αυτά θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι εξαιρετικά στοιχεία και πως η Ελλάδα βιώνει ένα θαύμα, αφού με το πέρας μίας 10ετίας με πολέμους (Βαλκανικοί, Α' Π.Π., Μικρασιατικός Πόλεμος), πολιτικές αναταραχές (Εθνικός Διχασμός), προσφυγικό κ.α. κατορθώνει όχι μόνο να βγει ζωντανή αλλά και να σταθεί στα πόδια της επιδεικνύοντας αξιόλογα και αξιοσημείωτα παραδείγματα προόδου.

Παρ' όλα αυτά αν και η οικονομία φανερώνει σημάδια ανάκαμψης για τον ελληνικό λαό δεν ισχύει το ίδιο. Η οικονομική κατάσταση και κατ' επέκταση και οι συνθήκες διαβίωσης στην οποία βρίσκεται η πλειοψηφία των πολιτών συνοψίζεται στην ακόλουθη φράση του γέρου της Δημοκρατίας Γεωργίου Παπανδρέου "όταν οι αριθμοί ενημερούν οι άνθρωποι δυστυχούν". Λαμπρό παράδειγμα αυτού είναι: α) πως το 1922 λόγω των έτη μία φορά δεινών οικονομικών του δημοσίου, η κυβέρνηση προβαίνει σε μία παγκόσμια πρωτοτυπία με σκοπό την εξεύρεση χρήματος, τη διχοτόμηση της δραχμής, δηλαδή ένα εσωτερικό αναγκαστικό δάνειο το οποίο είχε ως αποτέλεσμα το κράτος εν μία νυκτί να αποκτήσει ένα ποσό άνω του 1.000.000.000 δραχμών. Αυτό έγινε με τον εξής τρόπο, το χρήμα που βρισκόταν στην κυκλοφορία σε μορφή χαρτονομίσματος είχε πλέον τη μισή του αξία και η άλλη μισή ανταλλάχθηκε με ομόλογα του δημοσίου¹⁹ και β) ότι το μεγαλύτερο μέρος απ' τα έσοδα του κράτους προέρχονταν κυρίως, εκτός από τη φορολογία, από τον πληθωρισμό, ο οποίος κατά τα έτη 1914-1927 γνώρισε ποικίλες αυξομειώσεις από 22,2%-66,4%.²⁰

Υπό την πίεση των αριθμών αλλά και της πραγματικότητας η ελληνική κυβέρνηση αποφασίζει πως θα καταφύγει στη Διεθνή κοινότητα για οικονομική βοήθεια, δηλαδή τη

¹⁶ Βλ: Γιάννης Μηλιός, *Η Ελληνική Οικονομία Κατά τον 20^ο Αιώνα*, http://users.ntua.gr/jmilios/Oikonomia_Eikostoslab.pdf σελ.10

¹⁷ Βλ: ο.π.

¹⁸ Βλ: Α. Αζέλης, Ν. Ανδριώτης, Θ. Δετοράκης, Γ. Μαργαρίτης, Κ. Φωτιάδης, *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ' ΓΕ.Α*, Αθήνα, Υπ. Παιδείας, Έρευνας & Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων <<Διόφαντος>>, 2017, σελ. 53

¹⁹ Βλ: ο.π., σελ.50

²⁰ Βλ: ΤτΕς, *Η κρίση του 1929, Η Ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940*, 2009, σελ. 30

σύναψη ενός νέου εξωτερικού δανείου με απώτερο σκοπό να μπορέσει να αντιμετωπίσει τόσο τον πληθωρισμό όσο και την ισοτιμία της δραχμής, το οποίο και θα λάβει αλλά υπό πολύ συγκεκριμένους και αυστηρούς όρους²¹. Ένα πράγμα το οποίο θα πρέπει να σημειωθεί είναι πως η Μεγάλη Βρετανία αρνείται να συμβεί κάτι τέτοιο, λέγοντας πως πρώτα η Ελλάδα θα πρέπει να είναι φερέγγυος δανειολήπτης τακτοποιώντας τις προηγούμενες οφειλές της και μετά να ζητά κι άλλο ξένο-δανεικό χρήμα.²²

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω στοιχεία και λόγω της Δυτικής πορείας της χώρας μας, η Κοινωνία των Εθνών αποφασίζει πως η χώρα θα πρέπει επιτέλους να αποκτήσει μία Κεντρική Τράπεζα η οποία θα είναι υπεύθυνη για τη θέσπιση, παρακολούθηση, εφαρμογή και διαχείριση όλου του χρηματοπιστωτικού συστήματος και της εθνική οικονομίας, στα πλαίσια πάντα των αρμοδιοτήτων της και να προβεί σε μία ριζική αναδιάρθρωση του κρατικού μηχανισμού με κύριο στόχο και σκοπό τον εξορθολογισμό των δημόσιων οικονομικών²³.

Κατ' αυτόν τον τρόπο η κυβέρνηση Α.Ζαΐμη με τον ν. 3424/7.12.1927 ΦΕΚ Α' 298²⁴ θέτει σε εφαρμογή την προαναφερθείσα της δέσμευση, περί σύστασης Κεντρικής Τράπεζας, η οποία στις 14 Μαΐου 1928 κάνει το παρθενικό της ντεμπούτο. Η Τράπεζα της Ελλάδος ευθύς αμέσως προβαίνει στη δια νόμου σταθεροποίηση της ισοτιμίας της δραχμής και προσπαθεί να αναδιαρθρώσει και συμμαζέψει ότι είναι αναγκαίο για την εύρυθμη λειτουργία και ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας.

Η ΤτΕ συνέβαλε καθοριστικά στις έως τότε, αλλά και μετά, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές, θα μπορούσαμε να πούμε, εξελίξεις που διαδραματίστηκαν στη χώρα, αφού η τελευταία απέκτησε έναν λόγο υπευθυνότητας στο εξωτερικό και αυτό δρούσε με διπλό αποτέλεσμα, αφού πλέον ήταν πολύ πιο εύκολο να απευθυνθεί στις αγορές για δάνεια και παράλληλα ενίσχυσε τη συναλλαγματική κυκλοφορία η οποία επέτρεπε τις επενδύσεις και την εισροή ξένου κεφαλαίου²⁵.

Έχοντας πλέον εισέλθει στο έτος 1928 ο Ελευθέριος Βενιζέλος αναλαμβάνει πρωθυπουργός της χώρας και για άλλη μία φορά τη διακυβέρνηση αυτής (1928-1932). Κατά το διάστημα αυτό ο πρωθυπουργός αποφασίζει πως επειδή η οικονομία της χώρας παρουσιάζει υγιή σημάδια βελτίωσης, αφού νέες επιχειρήσεις ιδρύονται, σταθεροποιείται η ισοτιμία του εθνικού νομίσματος κ.α., θα πρέπει να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες οι οποίες θα επιτρέψουν την ανάπτυξη της εγχώριας οικονομίας²⁶ και κατ' επέκταση όλης της επικράτειας. Έτσι ο Βενιζέλος όντας ένας επιτυχημένος πολιτικός αλλά πάνω απ' όλα διπλωμάτης -πράγμα που του επιτρέπει να γνωρίζει καλά τι γίνεται σε εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο έχοντας προβάδισμα έναντι άλλων- πιστεύει πως θα μπορέσει μέσω του ισοσκελισμένου κρατικού προϋπολογισμού και σε συνδυασμό ενός νέου δανείου που θα

²¹ Βλ: Ε.Ρ.Τ., *Η Μηχανή του Χρόνου-Η πτώχευση του 1932 επί Ελευθέριου Βενιζέλου*,

www.youtube.com/watch?v=leWV7X25FfQ

²² Βλ: Mark Mazower, *Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2002 σελ.142

²³ Βλ: Ε.Ρ.Τ., *Η Μηχανή του Χρόνου-Η πτώχευση του 1932 επί Ελευθέριου Βενιζέλου*,

www.youtube.com/watch?v=leWV7X25FfQ

²⁴ Βλ: ΤτΕ, Επίσημη ιστοσελίδα, καταστατικό, <http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/bank/LegalF/statute.aspx>

²⁵ Βλ: Α. Αζέλης, Ν. Ανδριώτης, Θ. Δετοράκης, Γ. Μαργαρίτης, Κ. Φωτιάδης, *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ' ΓΕ.Α*, Αθήνα, Υπ. Παιδείας, Έρευνας & Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων <<Διόφαντος>>, 2017, σελ.53

²⁶ Βλ: Mark Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2002 σελ.194

συνάψει απ' το εξωτερικό να θέσει σε εφαρμογή το τελευταίο εκσυγχρονιστικό του έργο, πράγμα το οποίο και επέτυχε,²⁷ αφού όποιος κοιτάξει τους αριθμούς και τα έργα της εποχής το αντιλαμβάνεται (λ.χ. 3.000 σχολεία, εγχειοβελτιωτικά έργα κ.α.)²⁸.

Παρά ταύτα η παγκόσμια οικονομική κρίση του '29 που είχε ως αφετηρία τις Η.Π.Α. και εκ πρώτης όψεως δίνει την εντύπωση των αποστάσεων ασφαλείας, δεν θα αργήσει να έρθει και στη γειτονιά μας λίγο αργότερα, το 1932.

Το κραχ της Wall Street σταδιακά θα περάσει τα στενά όρια της χώρας και θα φτάσει και στην άλλη μεριά του Ατλαντικού. Στην Γηραιά Ήπειρο η κρίση αρχίζει να κάνει ορατά τα σημάδια της το 1931, και με τη σειρά της περνά σιγά-σιγά και στην Ελλάδα.²⁹

Παρά το γενικευμένα καλό κλίμα της εποχής τον πρώτο καιρό μετά το Κραχ η εθνική οικονομία αρχίζει σταδιακά να κλονίζεται. Ο Ε.Βενιζέλος ως άλλος Χ.Τρικούπης έρχεται αντιμέτωπος με μία έντονη οικονομική δυσπραγία η οποία οφείλεται στην κατακόρυφη πτώση εμπορίας, όχι σταφίδας όπως το 1893, αλλά του καπνού, ο οποίος αποτελούσε και κύριο εξαγωγίμο προϊόν.

Η κρίση του καπνού σε συνδυασμό με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα έχουν κάνει τον πρωθυπουργό να ανησυχεί για το τι μέλλει γενέσθαι³⁰, το δημόσιο χρήμα έχει αρχίσει να τελειώνει και ως εκ τούτου να καθιστά το αύριο της χώρας αβέβαιο.

Την 1^η Μαΐου του 1932, χρονιά κατά την οποία η Ελλάδα αδυνατώντας να βρει λεφτά για να ανταπεξέλθει στις οικονομικές της δεσμεύσεις απέναντι τόσο στους πιστωτές όσο και στις δικές τις ανάγκες καταφεύγει στην αναστολή εξυπηρέτησης όλων των εξωτερικών της οφειλών, δηλαδή στάση πληρωμών ή κοινός πτώχευση, μία πτώχευση που οφείλεται αφενός στον υπέρογκο δανεισμό της χώρας, δάνεια που έφταναν το 150% του Α.Ε.Π.³¹, και αφετέρου στην ίδια την κρίση του '29 ενώ παράλληλα προκηρύχθηκαν εκλογές.

Κατ' αυτόν τον τρόπο και ύστερα από την στάση πληρωμών η χώρα υιοθέτησε μία φιλοσοφία αλλά και μία σειρά από δημοσιονομικά μέτρα τα οποία ως κοινό τους χαρακτηριστικό είχαν τον έντονο παρεμβατισμό του κράτους. Όλη η οικονομία μετατρέπεται από ανοιχτή σε κλειστή με σκοπό την αυτοκατανάλωση και την αυτάρκεια³², ενδεικτικό παράδειγμα της μεταστροφής αυτής αποτελεί το γεγονός πως το 1928 η κάλυψη των αναγκών με προϊόντα εισαγωγής ανερχόταν στο 42% και μία πενταετία αργότερα είχε πέσει κατά 18,5%.³³

Όπως είναι αναμενόμενο όλοι θεωρούμε πως η χώρα βίωσε ένα σοκ, ένα σοκ το οποίο κλόνησε την οικονομία και πως οι βαρύτερες συνέπειες του επέφεραν τ' ανάλογα

²⁷ Βλ: ο.π. σελ.148-149

²⁸ Βλ: Ε.Ρ.Τ., *Η Μηχανή του Χρόνου-Η πτώχευση του 1932 επί Ελευθέριου Βενιζέλου*, www.youtube.com/watch?v=leWV7X25FfQ

²⁹ Βλ: Mark Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2002 σελ..194

³⁰ Βλ: ο.π. σελ..262

³¹ Βλ: Γιάννης Μηλιός, *Η Ελληνική Οικονομία Κατά τον 20ο Αιώνα*, http://users.ntua.gr/jmilios/Oikonomia_Eikostos1ab.pdf σελ.12

³² Βλ: Α. Αζέλης, Ν. Ανδριώτης, Θ. Δετοράκης, Γ. Μαργαρίτης, Κ. Φωτιάδης, *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ' ΓΕ.Α*, Αθήνα, Υπ. Παιδείας, Έρευνας & Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων <<Διόφαντος>>, 2017, σελ.54

³³ Βλ: Γιάννης Μηλιός, *Η Ελληνική Οικονομία Κατά τον 20ο Αιώνα*, http://users.ntua.gr/jmilios/Oikonomia_Eikostos1ab.pdf σελ.13

συμπτώματα που παρουσιάστηκαν στις Η.Π.Α., στη Γερμανία, τη Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο κ.α.

Πέραν βέβαια των σημαντικότερων οικονομικών επιπτώσεων, οι Έλληνες ήρθαν αντιμέτωποι και με μία σειρά άλλων προβλημάτων που ανέκυψαν με την κρίση, προβλήματα που στον πυρήνα τους είχαν τον κοινοβουλευτισμό.

Όπως είναι ευρέως γνωστό η χώρα επί ηγεσίας Χ.Τρικούπη εισήχθη στον στίβο του σύγχρονου κοινοβουλευτισμού κατά τα πρότυπα της Μεγάλης Βρετανίας. Στη συνέχεια αυτός που προήγαγε ακόμα περισσότερο τον κοινοβουλευτισμό ήταν ο Ε.Βενιζέλος ο οποίος από το 1911 έως το 1933, λόγω του λαϊκού του ερείσματος, των πετυχημένων στρατιωτικών του χειρισμών και της ενίσχυσης της οικονομίας εξύψωσε τον θεσμό. Παράλληλα οι πολιτικές αυτές φιλελευθεροποίησαν και καλλιέργησαν μία αστική συνείδηση στους πολίτες, οι οποίοι είδαν την ζωή τους να αναβαθμίζεται μέσω της πολιτικής αλλαγής. Μιλάμε δηλαδή για την επέλαση στη ζωή των Ελλήνων του καπιταλισμού.³⁴

Παρά τα ευεργετήματα, από τα οποία λίγο πολύ όλοι επωφελήθηκαν, με το ξέσπασμα της κρίσης δεν ήταν λίγοι αυτοί που ενώ στα χρόνια της ευημερίας εκθειάζαν τον πρωθυπουργό και τους χειρισμούς του, μετά τον κατακεραύνωναν. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού και της πόλωσης που ακολούθησε αποτελούν τα έντυπα της εποχής, τα οποία, όπως και σήμερα, ανάλογα με το εάν ήταν φιλοβενιζελικά ή φιλοβασιλικά εξέδιδαν και τα ανάλογα έντυπα. λ.χ. τα μεν παρουσίαζαν τη στάση πληρωμών ως εθνική νίκη και τα δε ως καταστροφή³⁵.

Επιπλέον η έλευση της κρίσης, τόσο στην περίπτωση της χώρας μας όσο και του υπόλοιπου κόσμου, αποτέλεσε των δούρειο ίππο όλων όσων οφθαλμοπόρνευαν τα ιδεώδη και τον θεσμό της Δημοκρατία επιθυμώντας την ανατροπή της. Στα χρόνια που ακολούθησαν την πτώχευση του '32 πλείστα ήταν τα πραξικοπηματικά κινήματα τα οποία επιθυμούσαν με μεθόδους μη δημοκρατικούς να επιβάλουν την θέληση τους.³⁶

Παράλληλα σ' όλη την Ευρώπη μορφώματα ολοκληρωτισμού και αυταρχισμού έχουν αρχίσει να κάνουν ή έχουν κάνει την εμφάνιση τους και κατ' αυτόν τον τρόπο βρίσκοντας έρεισμα στη διεθνή σκακιέρα, ο Ιωάννης Μεταξάς εκμεταλλευόμενος αρχικά το κενό Δημοκρατίας που είχε προκύψει λόγω της πόλωσης των άκρων και εν συνεχεία την απουσία κάποιου ισχυρού πολιτικού αντιπάλου, ο Βενιζέλος είχε πεθάνει, καταλαμβάνει με την ανοχή του στέμματος την εξουσία και εγκαθιδρύει το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου 1936.³⁷

Στη συνέχεια θα παρατεθούν και θα σχολιασθούν ορισμένα διαγράμματα με στοιχεία της εποχής προς πληρέστερη κατανόηση της κρίσης:

³⁴ Βλ.: Mark Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2002 σελ.380-381

³⁵ Βλ.: Ε.Ρ.Τ., *Η Μηχανή του Χρόνου-Η πτώχευση του 1932 επί Ελευθέριου Βενιζέλου*, www.youtube.com/watch?v=leWV7X25FfQ

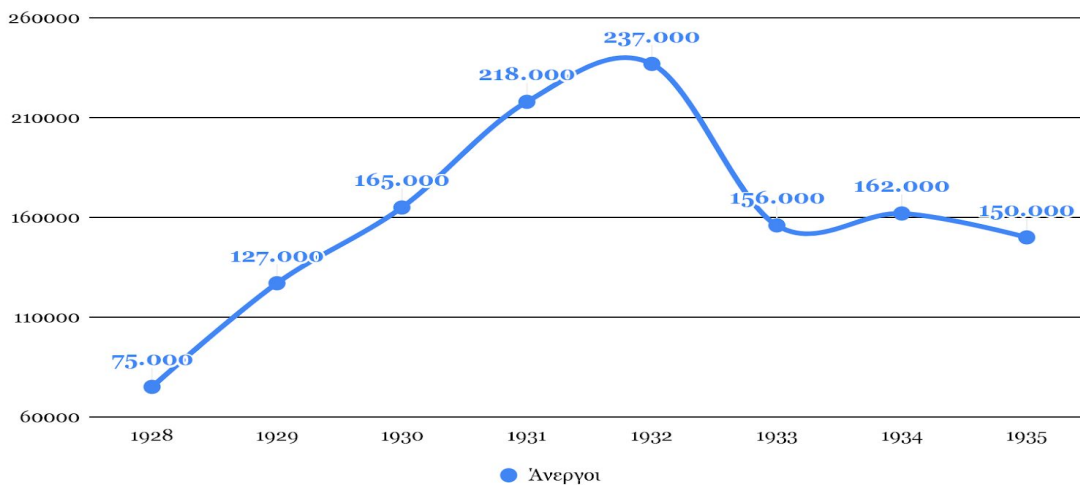
³⁶ Βλ.: Ε. Λούβη, Δ.Χρ. Ξιφαράς, *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ' Γυμνασίου*, Αθήνα, Υπ. Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων-Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων <<Διόφαντος>> 2017, σελ. 119

³⁷ Βλ. ο.π.

- ❖ Στο διάγραμμα που ακολουθεί βλέπουμε την εξέλιξη της ανεργίας στην Ελλάδα κατά τα έτη 1928-1935. Σαφώς και αυτό το οποίο βλέπουμε είναι πως με την πάροδο των ετών αυξάνονται και τα ποσοστά των ανέργων, εν τούτοις όμως αυτό το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία δεν είναι πως η ανεργία απλά αυξάνεται, αλλά ο ρυθμός αύξησης της και εν συνεχεία ο απότομος ρυθμός πτώσης της.

Το 1928 στην Ελλάδα των έξι και πλέον εκατομμυρίων ένα ποσοστό της τάξεως των 75.000 ανθρώπων είναι άνεργο, δηλαδή κάτι λιγότερο απ' το 1,25% του πληθυσμού. Μέσα στα επόμενα χρόνια και φτάνοντας στο 1932 η ανεργία έχει ανέβει κατά 162.000 και αν πάρουμε ως έτος βάσης το 1928 η ανεργία έχει υπερτριπλασιαστεί φτάνοντας το 3,95%. Την επομένη της έξαρσης σημειώνεται μία πτώση της ανεργίας κατά 81.000, ήτοι 2,6%, η οποία διατηρείται σε σταθερά επίπεδα με πτωτική διάθεση και τα επόμενα χρόνια, πράγμα που σημαίνει πως τα χρόνια της κρίσης σαφώς και υπήρξε διπλασιασμός και τριπλασιασμός των ανέργων, αλλά το ποσοστό αυτό δεν ξεπερνούσε το 4% του συνολικού πληθυσμού, άρα περιορισμός του φαινομένου εν συγκρίσει με το εξωτερικό που η ανεργία ήταν ανεξέλεγκτη.

Διάγραμμα 4: Άνεργοι ανά έτος σε χιλιάδες (1928-1935)
Πηγή: Διδακτορική διατριβή Μ.Ψαλιδόπουλου, Πίνακας 21

- ❖ Στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε πως εξελίχθηκε ο ελληνικός κρατικός προϋπολογισμός κατά τα έτη 1931-1937. Κατά τα χρόνια που ακολούθησαν το '29 και υπό την εμμονή του πρωθυπουργού για ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς βλέπουμε πως η Ελλάδα παρά την δυσμενή, διεθνή και εγχώρια, οικονομική κατάσταση και δυσπραγία μέσω της δημοσιονομικής της πολιτικής καταφέρει να μετριάσει τις επιπτώσεις της ύφεσης. Ενδεικτικό παράδειγμα της επιτυχίας αυτής είναι πως κάτω απ' τη γραμμή του αθροίσματος κατά τα έτη αυτά η χώρα παρουσιάζει ένα ευτελές έλλειμμα τις τάξεως των 4.000 δραχμών.

Πίνακας 1: Ελληνικός Κρατικός Προϋπολογισμός μεταξύ 1931-1937 σε εκατομμύρια δραχμών

Πηγή: Mark Mazower, Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου, Πίνακας Ζ 2

Προϋπολογισμός	1931-1932	1932-1933	1933-1934	1934-1935	1935-1936	1936-1937
Ακαθάριστα Έσοδα	11.461.000	9.334.000	10.109.000	10.815.000	12.161.000	14.585.000
Ακαθάριστα Έξοδα	11.561.000	9.521.000	10.119.000	10.654.000	12.129.000	14.485.000
Διαφορά	-100.000	-187.000	-10.000	+161.000	+32.000	+100.000

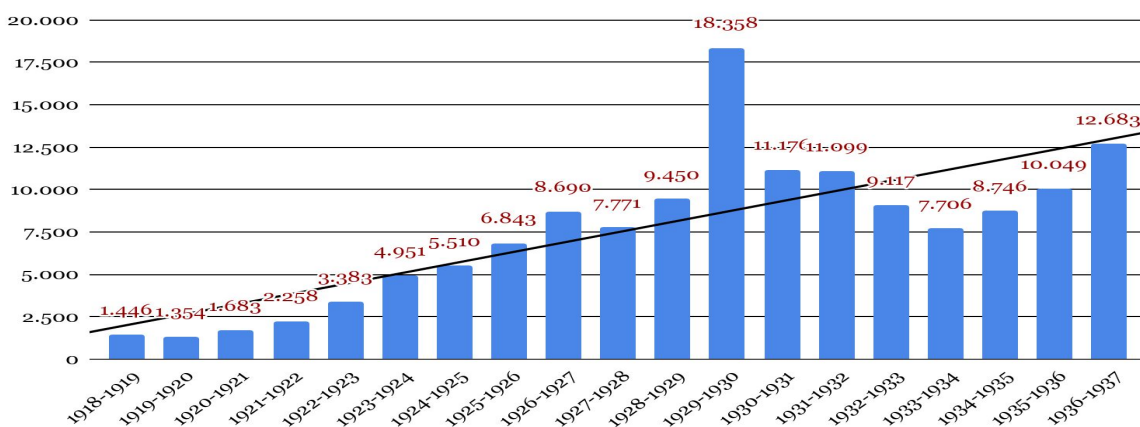
❖ Παραπάνω αφού είδαμε πως κατά τα χρόνια του μεσοπολέμου η δημιουργία νέων επιχειρήσεων οδήγησε στην αύξηση της εγχώριας παραγωγής και ως φυσικό επακόλουθο την αύξηση των εσόδων του κράτους, ήρθε η ώρα να δούμε πως αυτή η οικονομική ευημερία του κράτους επέστρεψε στους πολίτες μέσω της αύξησης των δαπανών του δημοσίου, μεγάλο μέρος των οποίων όπως αναφέραμε κατευθυνόταν προς έργα υποδομής και κοινωνικές παροχές.

Όπως είναι ορατό και απ' τα μεγέθη, η χώρα μέσα σε μία 20ετία έχει καταφέρει όχι μόνο να αυξήσει της κρατικές δαπάνες, αλλά να εκτοξεύσει τα ποσά αυτά πάνω από 1.000% πράγμα που αντικατοπτρίζει και το μέγεθος του εκσυγχρονισμού που συντελέστηκε κατά τα χρόνια αυτά και τα οποία κατέστησαν τη χώρα μας κομμάτι της Δύσης, ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής:

- **1922:** Ψηφίζεται ο Ν.2868/1922 Περί Κοινωνικών Ασφαλίσεων
- **1925:** Ίδρυση Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
- **1926-1929:** Δημιουργία φράγματος του Μαραθώνα
- **1928-1932:** Εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση
- **1929:** Επαναλειτουργία ΣτΕ

Διάγραμμα 5: Δημόσιες Δαπάνες σε εκατομμύρια δραχμές (1918-1937)

Πηγή: Mark Mazower, Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου: Πίνακας Π1.2

- ❖ Σε προηγούμενη παράγραφο αναφερθήκαμε στη αξία που διαδραμάτιζε στην οικονομία και στην εγχώρια ανάπτυξη η καλλιέργεια και εμπορία καπνού. Στον πίνακα που ακολουθεί αναφέρονται ενδεικτικά τα μεγέθη τόσο παραγωγής, όσο και εμπορικής αξίας και συνολικής αντιπροσώπευσης του προϊόντος στη γεωργική παραγωγή της χώρας.

Ο καπνός άρχισε να καλλιεργείται από τα χαμηλότερα αγροτικά στρώματα, λόγω περιορισμένης επιφάνειας γης, άρα η κρίση καπνού να μην επηρέασε την οικονομία, αφού ένα βασικό εξαγωγίμο προϊόν υπέστη καθίζηση, αλλά τα αποτελέσματα στους πολίτες ήταν περιορισμένα λόγω και της περιορισμένης του καλλιέργειας³⁸.

Από το 1928 που η παραγωγή αντιστοιχούσε σε 52.700 τόνους και συνολικής αξίας 1.791.800 δραχμών, φτάνουμε στο έτος 1932 με παραγωγή που αντιστοιχεί σε 27.500 τόνους και συνολική εμπορική αξία 745.250 δραχμών. Επομένως αυτό το οποίο μας καθίσταται απολύτως σαφές είναι πως η απώλεια ενός και πλέον εκατομμυρίου δραχμών βαραίνει τόσο τα κρατικά έσοδα, όσο και τους παραγωγούς, αφού η κρίση οδήγησε τη μείωση της καλλιέργειας στο ήμισυ και επιπλέον μεγάλο μέρος αγροτών εγκατέλειψε την παραγωγή αυτού αφού βλέπουμε πως το 1932 ο καπνός αποτελεί μόλις το 6,30% της γεωργικής παραγωγής, τη στιγμή που τα προηγούμενα χρόνια είχε φτάσει να αντιστοιχεί ακόμα και το 22,40%.

Επίσης άλλο ένα σημείο που θα πρέπει να επισημανθεί είναι το εξής, ο λόγος που η αξία του προϊόντος δεν γνώρισε την ανάλογη πτώση που γνώρισε η παραγωγή, οφείλεται στο ίδιο το γεγονός. Πιο συγκεκριμένα, η κρίση οδήγησε στην ανεργία και στην αλλαγή καλλιέργειας όλους όσους στράφηκαν πρόσκαιρα στην παραγωγή του προϊόντος με σκοπό το άμεσο και υψηλό κέρδος που θα αποσπούσαν λόγω της αυξημένης ζήτησης. Άρα, αφού το διαθέσιμο προϊόν μειώθηκε στην αγορά, ήταν πιο δύσκολη η ανεύρεση του, και σύμφωνα με τον κανόνα της προσφοράς και της ζήτησης: η τιμή του εκάστοτε προϊόντος διαμορφώνεται στο σημείο τομής της εκάστοτε ζήτησης.

Πρόσφυγες κατά τη διαλογή καπνού σε αποθήκη στο Βόλο (1924)³⁹

³⁸ Βλ: Χ.Αγριαντώνη, Ε.Μπουρνόβα, Κ.Παπαθανασόπουλος, Γ.Προγουλάκης, Μ.Ρηγινός, Τζ.Χαρλαύτη, Χ.Χατζηιωσηφ, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος}-19^{ος} Αιώνας)*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 1999, σελ.86

³⁹ Βλ: Σπύρος Στάβερης, <<Το 1936 σκοτώνονται 12 διαδηλωτές από πυρά της χωροφυλακής Θεσσαλονίκης και τραυματίζονται εκατοντάδες άλλοι-Η ματωμένη απεργία των καπνεργατών και ο Επιτάφιος του Γιάννη Ρίτσου>>, *Ιστοσελίδα Lifo*, (9/5/2015) <http://www.lifo.gr/team/sansimera/38137>

Πίνακας 2: Η παραγωγή και η τιμή πώλησης καπνού στην Ελλάδα μεταξύ 1928-1932

Πηγή: Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος}-19^{ος} Αιώνας), Αθήνα, Τυπωθήτω, 1999, σελ.86

Έτος	Τόνοι Παραγωγής	Τιμή kg	Ποσοστό επί της αγροτικής παραγωγικής
1928	52.700	34,00	15,90%
1929	79.100	23,90	22,40%
1930	64.200	20,80	17,20%
1931	42.600	17,60	9,90%
1932	27.500	27,10	6,30%

Συμπερασματικά, παρά τις δύσκολες και βαρύτατες συνέπειες που η Ελλάδα φαίνεται πως βίωσε στα χρόνια της ύφεσης και της πτώχευσης που ακολούθησε, η οικονομία και κοινωνία, δε γνώρισαν τα ανάλογα που γνώρισαν άλλες χώρες και οι κυριότεροι λόγοι ήταν οι εξής:

1. Η ελληνική οικονομία αν και είχε κάνει μεγάλη στροφή στη βιομηχανία και την εξαπλώση αυτής παρέμενε σταθερά μία αγροτική κοινωνία, αφού μόλις το 1/3 του πληθυσμού κατοικεί σε αστικά ή ημιαστικά κέντρα, ενώ την ίδια στιγμή η Ιταλία και η Γερμανία έχουν 64% και 54% αντίστοιχα ⁴⁰, επομένως το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού εξακολουθεί να αυτοσυντηρείται και να εξαρτάται σε μικρότερο βαθμό από τους άλλους και το κράτος.
2. Το 1918 για την Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο τελειώνει η περίοδος του Α' Π.Π., για την Ελλάδα όμως ο πόλεμος ξεκίνησε λίγο πιο πριν (1912) και σταμάτησε λίγο αργότερα (1922), δηλαδή, ο εν Ελλάδι πληθυσμός είχε υποστεί πολύ μεγαλύτερη εξαθλίωση απ' ότι όλοι οι άλλοι αφού για ένα διάστημα δέκα ετών ήταν εμπόλεμος, άρα πιο εξαθλιωμένος, με λιγότερες αντοχές, λιγότερα μέσα και σαφώς λιγότερο χρόνο για να μπορέσει να διορθώσει την κτηνωδία των προηγούμενων ετών, και σ' όλα αυτά προστίθεται και η υπερπροσπάθεια ένταξης, αφομοίωσης και περίθαλψης των προσφύγων από το '22 και μετά. Δηλαδή η περίοδος χάριτος και ευημερίας του πληθυσμού και της κοινωνίας ήταν σαφώς μικρότερη έναντι των άλλων μέχρι το κραχ.

Ακόμα και μετά το 1929 και τις βαρύτατες οικονομικές συνέπειες που επήλθαν η χώρα δεν βίωσε τόσο έντονα το κοινωνικό αδιέξοδο όπως άλλες χώρες. Σαφώς και ο κόσμος πεινούσε αλλά αυτό το αίσθημα δεν του ήταν ξένο. Το μεγαλύτερο μέρος του Ελληνικού πληθυσμού από το 1922 και μετά βίωσε, παρά τη γενικευμένη ευημερία, υστέρηση, όπως συνέβαινε και για το μεγαλύτερο διάστημα της δεκαετίας. Σαφώς και ο κόσμος ήταν έξαλλος και ένιωθε πολλές φορές εξαπατημένος⁴¹ από τα -ΘΑ και -ΘΑ των

⁴⁰ Βλ: Γιάννης Μηλιός, *Η Ελληνική Οικονομία Κατά τον 20^ο Αιώνα*, http://users.ntua.gr/jmilios/Oikonomia_Eikostoslab.pdf σελ.4

⁴¹ Βλ: Ε.Ρ.Τ., *Η Μηχανή του Χρόνου-Η πτώχευση του 1932 επί Ελευθέριου Βενιζέλου*, www.youtube.com/watch?v=leWV7X25FfQ

πολιτικών, αλλά η ζωή του δεν είχε περάσει από το ένα στάδιο στο άλλο, από το 0 στο 100, απλά είχε φτάσει απ' το 0 στο 10 και τώρα πήγαινε λίγο πίσω, στο 5, και όπως σοφά λέει η λαϊκή ρήση <<ο φτωχός μπορεί να ζήσει σαν πλούσιος, ο πλούσιος δεν μπορεί να ζήσει σαν φτωχός>>.

Επομένως σαφώς και η κοινωνία υπέστη βαρύτατο πλήγμα αλλά δεν ήταν στα πλαίσια του μη διαχειρίσιμου, αφού η κυβέρνηση διαφύλαξε τις δημόσιες δαπάνες που είχαν να κάνουν με τους κοινωνικούς τομείς όπως οι συντάξεις κ.α. και περιέκοψε αυτές των εκσυγχρονιστικών έργων⁴².

3. Η κρίση στην χώρα διήρκεσε για σχεδόν μία πενταετία χοντρικά (1929-1933) και με το πέρας αυτής η οικονομία μπήκε σε τροχιά ανάκαμψης, αφού το 1938 και για την προηγούμενη δεκαετία η βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας άγγιξε το 68% το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη, τις Η.Π.Α. και σχεδόν σ' ολόκληρη την υφήλιο⁴³

4. Αν και στην Ελλάδα παρουσιάζεται μία έντονη οικονομική ευφορία, όπως είδαμε παραπάνω, αυτή αφορά τους λίγους, τους έχοντες και κατέχοντες τα μέσα και τις πηγές παραγωγής, όχι τον γενικό πληθυσμό. Ακόμα και ο ερχομός των προσφύγων, ατόμων που είχαν κυριολεκτικά καταστραφεί, αυτό το οποίο κατόρθωσε, με ελάχιστες εξαιρέσεις εύπορων ατόμων, ήταν ο υπερπολλαπλασιασμός του υποψήφιου και εν δυνάμει εργατικού δυναμικού, άρα την πτώση των πραγματικών μισθών υπό την απειλή της υπερπληθώρας της ζήτησης σε σχέση με την περιορισμένη παροχή εργασίας⁴⁴. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως το μεγαλύτερο μέρος των πολιτών και της κοινωνίας αυτών μαστίζονται από φτώχεια, ανεργία, κακουχίες και εθνικά δράματα, επομένως το βιοτικό τους επίπεδο δεν γνώρισε και καμία ιδιαίτερη μεταβολή ούτε απ' όλη αυτή την οικονομική ευμάρεια αλλά ούτε και από την οικονομική δυσπραγία όπως αυτή σημειώθηκε σε χώρες της Δύσης.

⁴² Βλ.: Mark Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2002 σελ.263

⁴³ Βλ.: Γιάννης Μηλιός, *Η Ελληνική Οικονομία Κατά τον 20^ο Αιώνα*, http://users.ntua.gr/jmilios/Oikonomia_Eikostoslab.pdf σελ.13

⁴⁴ Βλ. ο.π. σελ.11

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
Ο ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
ΑΙΩΝΑΣ

Κεφάλαιο 3^ο

Από Μάρτη καλοκαίρι και από Αύγουστο... Σεπτέμβρη

Όπως είδαμε και στο Α' μέρος της εργασίας, η κρίση που ξέσπασε απ' την μαζική απόσυρση και ρευστοποίηση κεφαλαίων της Wall Street οδήγησε στην κατάρρευση ολόκληρου του τότε χρηματοπιστωτικού συστήματος, το οποίο με τη σειρά του παρέσυρε στη δίνη του κυριολεκτικά όλον τον κόσμο, αφού εγκαινιάστηκε η περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας η ανθρωπότητα και ιδίως η Ευρώπη⁴⁵ γνώρισε τις μεγαλύτερες απώλειες στην έως τότε ιστορία της και φυσικά αναφερόμαστε στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μετά την λήξη του πολέμου ολόκληρος ο κόσμος αφού είχε φτάσει στο χείλος της καταστροφής καταφέρνει την τελευταία στιγμή να σωθεί και αρχίζει να ανοικοδομείται μέσα από τις στάχτες του. Η ταχύτατη υλοποίηση αυτού οδήγησε και στο λεγόμενο μεταπολεμικό θαύμα το οποίο ευνόησε ιδιαίτερα και τη χώρα μας.

Εβδομήντα εννέα χρόνια μετά τη *Μαύρη Πέμπτη*, και ενώ οι εποχές έχουν άρδην αλλάξει το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό σκηνικό στη διεθνή πραγματικότητα ζούμε τους ύστερους χρόνους της παγκοσμιοποίησης και του καπιταλισμού όπως αυτοί εκφράστηκαν μετά το 1970-1980.

Ο κόσμος με τη λήξη του πολέμου και έχοντας βιώσει την στέρηση, τον πόνο, την απώλεια και την ταπείνωση της ανθρώπινης υπόστασης στρέφεται ακόμα περισσότερο στα υψηλά ιδεώδη της Δημοκρατίας και όλα όσα αυτή εκφράζει. Παράλληλα οι οικονομίες και κοινωνίες της Ευρώπης βρίσκονται στη διαδικασία ταχείας ανάπλασης με στόχο το μέλλον.

Η άνοδος του διεθνούς εμπορίου και η ραγδαία εξέλιξη, χρήση και εξάπλωση της τεχνολογίας, έχουν μετατρέψει το σύγχρονο κόσμο από σύνολο κρατών σε σύνολο οικονομιών. Το νέο αυτό καθεστώς κατά κύριο λόγο οφείλεται στους δύο τότε ισχυρούς αλλά και ακραία φιλελεύθερους πολιτικούς της εποχής, τον Πρόεδρο των Η.Π.Α. Ρόναλντ Ρήγκαν και την Πρωθυπουργό της Μεγάλης Βρετανίας Μάργκαρετ Θάτσερ, η οποία είχε χαρακτηριστικά αναφέρει πως <<δεν υπάρχουν κοινωνίες, μονάχα άνθρωποι>>.

Με την άνοδο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας μαζικά και καθολικά οι ιδιωτικές εγχώριες επιχειρήσεις μετατράπηκαν σε υπερεθνικούς οργανισμούς στα πρότυπα της εποχής, προσπαθώντας έτσι να καλύψουν τις όλο και αυξανόμενες καταναλωτικές ανάγκες των πολιτών αυτού του κόσμου, η οικονομία κάλπασε. Οι επιχειρηματίες πλούτιζαν, τα κράτη

⁴⁵ Κατά τη διάρκεια του πολέμου στα περίπου 50.000.000 νεκρών και ατόμων που αγνοούνται, υπολογίζεται πως τα 35.000.000 αποτελούν πολίτες της Ευρώπης, εκ των οποίων τα 20.000.000 της Ε.Σ.Σ.Δ. Βλ: Ε. Λούβη, Δ.Χρ. Ξιφαράς, *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ' Γυμνασίου*, Αθήνα, Υπ. Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων-Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων <<Διόφαντος>> 2017 σελ. 135

πλούτιζαν κι ο λαός αγόραζε. Όσο ζεστό χρήμα κυκλοφορούσε στα χέρια τους άλλο τόσο κυκλοφορούσε και στην αγορά. Οι μισθοί ανέβαιναν, τα καταναλωτικά αγαθά συνεχώς και αύξαναν και οι άνθρωποι πια ζούσαν σ' έναν κόσμο σύμφωνα με τις εμπορικές επιταγές κι όχι με τις κοινωνικές. Ο κάθε ιδιώτης λόγω της δύναμης που του παρείχε ο πλούτος του, και όχι κάποιο ηγετικό του χαρακτηριστικό, υπαγόρευε και "έλεγγε" στον κόσμο, εντός και εκτός συνόρων, τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνει, πως πρέπει και πως δεν πρέπει να ζει.

Τα κράτη πια, με εξαίρεση εκείνα που συμμετέχουν -αλλά και πάλι σε μικρό βαθμό- στο μοίρασμα της πίτας, έχουν αποκτήσει το ρόλο του κομπάρσου, του κράτους νυχτοφύλακα⁴⁶. Από τις πάλαι ποτέ παντοδύναμες κρατικές οντότητες, που κατέχουν το μονοπώλιο της βίας και του καταναγκασμού, πάνω από τις οποίες είναι μόνον ο εκάστοτε -εάν υπάρχει- Θεός, έχουμε περάσει στου υπερεθνικούς οικονομικούς κολοσσούς οι οποίοι δεν βλέπουν Άγγλο, Γάλλο, Πορτογάλο, αλλά καταναλωτή.

Το σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης, -liberté, égalité, fraternité-, το σύνθημα που ώθησε όχι μόνο τη Γαλλία αλλά και ολόκληρη την Ευρωπαϊκή ήπειρο στους πολέμους της ανεξαρτησίας κατά τον 18^ο αιώνα, τον μακρύ αιώνα όπως έλεγε ο Hobsbawm, από τους παραδοσιακού τύπου υπερεθνικούς μονάρχες, στην ίδια και όχι μόνο ήπειρο, έναν και πλέον αιώνα αργότερα έχουμε καταφέρει αφενός να καταργήσουμε το θεσμό της μοναρχίας παλαιού τύπου στο όνομα της ελευθερίας και της Δημοκρατίας και αφετέρου να υιοθετήσουμε την παγκοσμιότητα του χρήματος και του ατομικού συμφέροντος έναντι όλων. Δηλαδή το αίτημα του 1789 για εθνική ανεξαρτησία και αποτίναξη κάθε ηγεμονισμού, βλέπουμε πως είναι πιο σύγχρονο από ποτέ, μαχόμενο όμως όχι την εξουσία ενός ηγεμονικού πολιτικού δρώντα αλλά ενός οικονομικού με τυχοδιωκτικές βλέψεις.

Μία απλή αλλά γλαφυρή αποτύπωση του προηγουμένου είναι πως σήμερα οι ιδιωτικές επιχειρήσεις σε πολλές περιπτώσεις έχουν επιτύχει τέτοιο όγκο δραστηριοτήτων που το κέρδος τους είναι πολύ μεγαλύτερο απ' ότι το Α.Ε.Π. ενός κράτους (λ.χ.η Ελλάδα κατά το έτος 2016 είχε Α.Ε.Π. 175,8 δις. ευρώ⁴⁷, ενώ η Wal-Mart Stores των Η.Π.Α. είχε πωλήσεις της τάξεως των 485,25 δις. δολαρίων⁴⁸).

Σύμφωνα λοιπόν με τα προαναφερόμενα η παραγωγική οικονομία είναι στα χέρια των ιδιωτών κι όχι των κρατών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα απ' τη μία οι ιδιώτες να αναλαμβάνουν το ρίσκο της επένδυσης και το κράτος να καρπώνεται ένα μεγάλο μέρος των θετικών αποτελεσμάτων αυτής χωρίς κάποια ιδιαίτερη συμμετοχή, αλλά απ' την άλλη να μην είναι ο κύριος αλλά βασικός παίκτης του παιχνιδιού, με σαφώς μικρότερες δυνατότητες, μέσα και

⁴⁶ Με τον όρο κράτος νυχτοφύλακα αναφερόμαστε στο κράτος εκείνο που δεν παρεμβαίνει, παρά μόνον σε καιρίους τομείς (λ.χ. εθνική άμυνα, παιδεία κ.α.), στην κοινωνία και το άτομο καθοριστικά, αλλά διατηρεί έναν πιο αποστασιοποιημένο ρόλο, πιστεύοντας ουσιαστικά στο αόρατο χέρι της αγοράς όπου όλα αυτορυθμίζονται.

⁴⁷ Βλ. ΕΛΣΤΑΤ ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ ΕΤΗΣΙΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ Έτος 2016 (2η εκτίμηση) & αναθεώρηση ετών 2014-2015, Πίνακα 3, σελ.3
http://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4lN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4lN_javax.faces.resource=document&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4lN_in=downloadResources&docum

⁴⁸ Βλ.: <<The World's Biggest Public Companies>>, Περιοδικό Forbes
www.forbes.com/companies/wal-mart-stores/

αντανακλαστικά. Η αλλαγή αυτή (η παντοδυναμία των ιδιωτικών οικονομιών) είναι και ο κύριος ρόλος της τελευταίας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008.

Ενώ οι δύο προηγούμενες δεκαετίες χαρακτηρίζονται από μία τεράστια οικονομική άνθηση και ευημερία το όλο οικοδόμημα γνωρίζει την αρχή του τέλους.

Οι Η.Π.Α. από την εποχή και διακήρυξη της Ανεξαρτησίας τους (1776) και έως σήμερα είχαν και εξακολουθούν να έχουν, με μία μικρή εξαίρεση την εποχή προεδρίας του Barack Obama (2009-2017),⁴⁹ μία ακραία οικονομικά και πολιτικά φιλελεύθερη πολιτική, βάση της οποίας το κράτος δεν ασχολείται με τίποτε άλλο πέραν των βασικών τομέων δράσης (Άμυνα-Φορολογία κ.τ.λ.). Αυτό σε συνδυασμό με τις πλουτοπαραγωγικές πηγές και δυνατότητες, αλλά και την απόσταση που βρισκόταν από την πάλαι ποτέ κοσμοκράτειρα Ευρώπη και της έριδες αυτής, η χώρα μπόρεσε να διαμορφώσει ανενόχλητα το νέο status quo το οποίο και εξήγαγε στη συνέχεια στον υπόλοιπο κόσμο, το μικρό ή κατ'

ελάχιστον κράτος και απόλυτη απελευθέρωση και εναπόθεση της κοινωνίας και της παραγωγής στο <<αόρατο χέρι της αγοράς⁵⁰>>, σύμφωνα με την οποία μόνον αυτή ξέρει και πάνω σ' αυτό οφείλεται πως από το καλοκαίρι του 2007 έως την άνοιξη του 2008 η οικονομία και η κοινωνία της χώρας βρίσκονται αντιμέτωπες με το ενδεχόμενο μίας νέας και γενικευμένης κατάρρευσης τους.

Την 20^η Μαρτίου 2008 παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται από την Κεντρική Τράπεζα των Η.Π.Α. (Fed), <<η Bear Stearns Companies Inc. εν τέλει καταρρέει και πωλείται σε πολύ χαμηλή τιμή στην J.P. Morgan Chase>>⁵¹. Η πώληση της εν λόγω εταιρείας σε πολύ χαμηλή τιμή έχει φέρει αναστάτωση στη αμερικανική αλλά και διεθνή οικονομία για το τι μέλλει γενέσθαι, πράγμα που επιβεβαιώνεται δυστυχώς μερικώς με τον χειρότερο δυνατό τρόπο. Τη 15^η Σεπτεμβρίου 2008 η Lehman Brothers κηρύσσει πτώχευση, σκάει η φούσκα ακινήτων και η κρίση μόλις ξεκίνησε⁵², μία κρίση το τέλος της οποίας για την περίπτωση της χώρας μας φαντάζει αβέβαιο για το πότε θα έρθει...

⁴⁹ Σημ: Κατά την προεδρία του Barack Obama οι Η.Π.Α. ήρθαν αντιμέτωπες για πρώτη φορά με πολιτικές οι οποίες δεν έχουν ως κύριο στόχο και αποδέκτη τους τα υψηλά οικονομικά στρωματά, αλλά τα κατώτερα και τους αναξιοπαθούντες, με αιχμή του δόρατος το περίφημο Obamacare, βάσει του οποίου ο κάθε Αμερικανός πολίτης θα διαθέτει, έστω και βασική, υγειονομική ασφάλιση, ένα μέτρο το οποίο απευθύνεται σε περίπου 50.000.000 πολίτες. Βλ: <<Ο νόμος Ομπάμα για την καθολική ασφάλιση>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή*, 2/10/13
<http://www.kathimerini.gr/500064/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/o-nomos-ompama-gia-thn-ka8olikh-asf-alish>

⁵⁰ Σημ: Η έκφραση αυτή αποδίδεται στον Adam Smith, πατέρα της οικονομικής επιστήμης σύμφωνα με την οποία ένα "αόρατο χέρι" είναι αυτό που ρυθμίζει την ελεύθερη αγορά σύμφωνα με την εκάστοτε προσφορά και την εκάστοτε ζήτηση.

⁵¹ Βλ: ΤτεΕ, *Η κρίση του 1929, Η Ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940*, Πίνακας 2, 2009, σελ.17

⁵² Βλ: ο.π. σελ.17 Πίνακας 2

Απ' τους Ολυμπιακούς στην κρίση

Όπως έχει ήδη αναφερθεί τα προηγούμενα χρόνια, προ κρίσης, ήταν χρόνια γενικής ευημερίας και κατά τα οποία το κοινωνικό και οικονομικό προφίλ των πολιτών άλλαξε, αφού πλέον ο κόσμος είχε πολύ περισσότερα χρήματα από προηγουμένως να διαθέσει για τις πάσης φύσεως ανάγκες του, το ίδιο φυσικά ίσχυσε και στη δική μας περίπτωση, αυτή της Ελλάδας.

Η ελληνική οικονομία από την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών και μετά εισήλθε σε μία πορεία πλήρους εξευρωπαϊσμού και δυτικοποίησης.

Παρά το γεγονός πως η χώρα είχε ήδη γίνει το πρώτο συνδεδεμένο μέλος με την τότε Ε.Ο.Κ. από το 1961 με πορεία πλήρους ένταξης, η περίοδος της χούντας πάγωσε την όλη διαδικασία και χρειάστηκε εκ νέου νέα αίτηση πλήρους εντάξεως (1975) απ' τον Κωνσταντίνο Καραμανλή η οποία τέθηκε σε πλήρη ισχύ λίγο αργότερα επί Ανδρέα Παπανδρέου (1981).

Απ' το '81 και μετά η χώρα μας ως πλήρως και το οικονομικά ασθενέστερο μέλος της ένωσης λάμβανε πολύ μεγάλα ποσά οικονομικής ενίσχυσης με σκοπό τον εκσυγχρονισμό τόσο του κράτους υπό τη στενή όσο και υπό την ευρεία έννοια (τα περιβόητα πακέτα Delors)⁵³, τα οποία αντιστοιχούσαν σε ποσοστά επί του Α.Ε.Π. 3,3% (1988) και 4,4% (1994)⁵⁴. Η Ελλάδα για τα επόμενα 15 χρόνια έρχεται αντιμέτωπη με πολλά προβλήματα αρχικά λόγω του ότι έπρεπε να εναρμονιστεί στις νέες της υποχρεώσεις⁵⁵ ως μέλος της Ε.Ο.Κ. και εν συνεχεία να αντιμετωπίσει τα εσωτερικά της προβλήματα -τα οποία ποικίλουν- από οικονομική ύφεση και υποτίμηση της δραχμής έως πολιτικές αναταραχές και σκάνδαλα.

Παρά ταύτα από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και μετά η ελληνική οικονομία

⁵³ Βλ: Ιστοσελίδα Υπ.Εξωτερικών: Η Ελλάδα στην Ε.Ε.,

<http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stin-ee/i-poreia-tis-elladas-stin-europaiki-enosi.html>

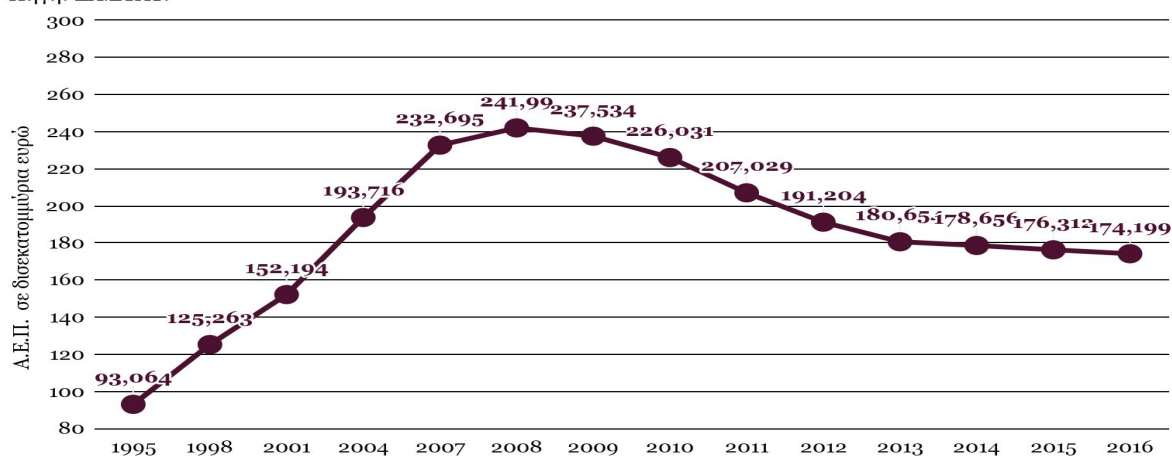
⁵⁴ Βλ: Θάνος Βερέμης-Γιάννης Κολιόπουλος, *Ελλάς Η σύγχρονη συνέχεια*, Αθήνα, Καστανιώτη, 2006, σελ. 458

⁵⁵ Όπως μας πληροφορούν και οι καθηγητές Βερέμης-Κολιόπουλος: <<Η αύξηση του δημόσιου τομέα κατά τα χρόνια της Μεταπολίτευσης αποτέλεσε κακή προετοιμασία για την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και τον ανταγωνισμό της ελεύθερης αγοράς που θα αντιμετώπιζε εκεί.>> Βλ: ο.π.

σταθεροποιείται και αρχίζει να μεγεθύνεται. Την οικονομική ευημερία θα έρθει να συμπληρώσει και η εθνική υπερηφάνεια, αφού τα επόμενα χρόνια η χώρα θα αναλάβει τη διοργάνωση και διεξαγωγή των 28^{ων} Ολυμπιακών Αγώνων. Το 2004 τα φώτα της διεθνούς σκηνής είναι στραμμένα πάνω μας και όλοι από τότε και για τα επόμενα περίπου 5 χρόνια θα πλέουν σε πελάγη ευτυχίας, εξαργυρώνοντας δόξα και χρήμα. Ενδεικτικό παράδειγμα της οικονομικής μεγέθυνσης που υπήρξε είναι πως ο Έλληνας από το 1960 έως το 2007 κατάφερε να αυξήσει το κατά κεφαλήν του εισόδημα κατά 450% και να φτάσει το 2008 -έτος όπου ξέσπασε η οικονομική κρίση-, σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο η χώρα να φιγουράρει στον αριθμό 22 των 33 πιο ανεπτυγμένων οικονομιών του πλανήτη με αγοραστική δύναμη 30.681\$ έκαστος ο κάθε πολίτης⁵⁶.

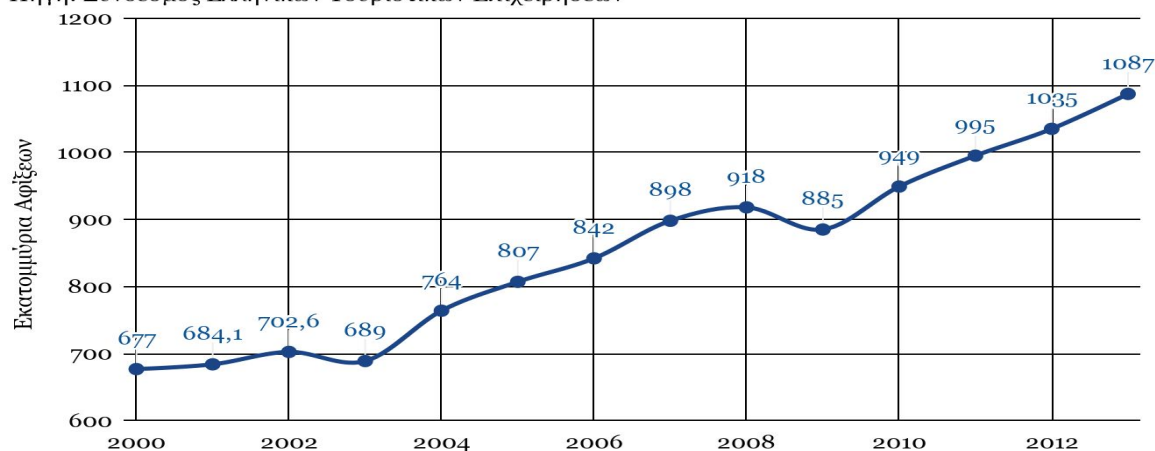
Διάγραμμα 6: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε αγοραίες τιμές

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Διάγραμμα 7: Διεθνείς αφίξεις σε εκατομμύρια κατά τα έτη 2000-2013

Πηγή: Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων

⁵⁶ Βλ: Γιάννης Μηλιός, *Η Ελληνική Οικονομία Κατά τον 20^ο Αιώνα*, http://users.ntua.gr/jmilios/Oikonomia_Eikostoslab.pdf σελ.19

❖ 4.1. Η κρίση του 2008 & το 1^ο Μνημόνιο

Ενώ -όπως έχει ήδη αναφερθεί- η νέα παγκόσμια οικονομική κρίση ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2008 μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers στην Αμερική, στην Ελλάδα, ως είθισται, η κρίση ήρθε λίγο αργότερα.

Παρά την πίστη των Ευρωπαίων ηγετών πως η νέα κρίση δεν θα αγγίξει την ήπειρο⁵⁷, κάτι τέτοιο δεν επαληθεύτηκε. Τα μέλη κράτη της ένωσης με το μεγαλύτερο δημοσιονομικό έλλειμμα και εξωτερικό δανεισμό (Ελλάδα, Ιρλανδία, Πορτογαλία κ.α.) ήταν αυτά που επλήγησαν πρώτα απ' αυτή την κρίση.

Στην περίπτωση τώρα της Ελλάδας το γεγονός πως η οικονομία παρουσίαζε ανάπτυξη της τάξεως του 1,3% ενώ την ίδια στιγμή η ένωση παρουσίαζε ανάπτυξη της τάξεως του 0,4% έκανε, εσφαλμένως, την ελληνική πλευρά σε συνδυασμό πως το ίδιο έτος το Α.Ε.Π. της είχε φτάσει το πικ των έως τότε δεδομένων του να πιστεύει πως η κρίση δεν θα την επηρεάσει ιδιαιτέρως.⁵⁸

Παρά την γενικευμένη αισιοδοξία που επικρατούσε στη χώρα μας για το μέλλον της οικονομίας, στην Ευρώπη είχε ήδη αρχίσει ένα σκληρό ροκ εξελίξεων, σύμφωνα με το οποίο η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (Ε.Κ.Τ.) φοβούμενη την εξάπλωση της κρίσης στη ζώνη του ευρώ προσπάθησε να θωρακίσει, όσο το δυνατόν περισσότερο, το οικονομικό της σύστημα παρέχοντας μεγάλη υποστήριξη στα χρηματοπιστωτικά της ιδρύματα. Αν και αρχικά η κίνηση αυτή εθεωρείτο αρκετή στην πορεία βλέπουμε πως αναπτύχθηκαν και δυνάμεις αντίρροπες προς την κοινή Ευρωπαϊκή πορεία τόσο της χώρας μας όσο και των άλλων υπερχρεωμένων εθνικών κυβερνήσεων της ένωσης.. Αυτές οι δυνάμεις φυσικά δεν είναι άλλες από τους διεθνείς κερδοσκόπους οι οποίοι πόνταραν εκατομμύρια στο κατά πόσον ή όχι μία κυβέρνηση είναι οικονομικά φερέγγυα και εάν δύναται να αποπληρώσει τα χρέη της. Στοιχημάτιζαν δηλαδή στα περιβόητα CDS (ασφάλιστρα κινδύνου), θύμα των οποίων εν πολλοίς θα μπορούσαμε να πούμε πως έπεσε και η χώρα μας.

Λαμπρό παράδειγμα και πρώτος διδάξας αυτής της πολιτικής είναι ο μεγαλοεπενδυτής George Soros, ο οποίος το 1992 αποκόμισε κέρδη 1δισ. δολαρίων ποντάροντας κατά της στερλίνας.⁵⁹

Υπό το πρίσμα της οικονομικής κρίσης απ' τη μία να μαστίζει σιγά-σιγά τις οικονομίες της ένωσης και τα παιχνίδια των κερδοσκόπων κατά των κρατών απ' την άλλη τα περιθώρια οικονομικής ευελιξίας για τη χώρα μας ολοένα και στένευαν, αφού <<τον Οκτώβριο του 2009 τα ελληνικά CDS βρισκονταν στις 130 περίπου μονάδες βάσης (κάτι που σημαίνει ότι ένας αγοραστής ελληνικού 5ετούς ομολόγου αξίας 1 εκατ. ευρώ έπρεπε να

⁵⁷Βλ: Γ. Βαρουφάκης, Τ. Πατωκός, Λ. Τσερκεζής, Χ. Κουτσοπέτρος, *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, Ερευνητική Μονάδα Οικονομικής Κρίσης, Μελέτη 17, Δεκέμβριος 2011, σελ.32

⁵⁸ Βλ: ο.π., σελ. 40

⁵⁹ Βλ: <<Τζορτζ Σόρος: Κέρδισε \$1 δισ. από την πτώση του γεν>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Το Βήμα*: 15/2/2013 <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=498494>

καταβάλλει 13.000 ευρώ ετησίως επί 5 χρόνια για ασφάλεια), μέσα στο δεύτερο μισό του 2010 τα CDS βρίσκονταν κατά μέσο όρο στις 800 μονάδες βάσης, ενώ περιστασιακά ξεπέρασαν ακόμα και τις 1.000 μονάδες βάσης>>⁶⁰.

Κάπως έτσι, και με τις εξελίξεις να συνεχίζονται ο τότε πρωθυπουργός Γεώργιος Α. Παπανδρέου και υπό τις αυστηρές πιέσεις της Ε.Ε. για δημοσιονομική πειθαρχία λόγω αυξημένου κινδύνου για εκτροχιασμό της οικονομίας, από το ακριτικό Καστελόριζο προσέθεσε ένα λόγο ακόμα για να θυμόμαστε το νησί αυτό εκτός του εξαιρετικού του ηλιοβασιλέματος.

Την Παρασκευή της 23^{ης} Απριλίου 2010 ο πρωθυπουργός ανακοινώνει πως η Ελλάδα θα εισχωρήσει και θα κάνει χρήση του μηχανισμού στήριξης της Ε.Ε. και του Δ.Ν.Τ. για την αντιμετώπιση της οικονομικής αδυναμίας της χώρας. Την 5^η Μαΐου 2010 υπογράφεται, αφενός απ' τη μεριά της Ελλάδας και αφετέρου από τη μεριά της Ε.Ε. και του Δ.Ν.Τ., μία δανειακή σύμβαση της τάξεως των 110δισ. ευρώ (80-30), υπό την προϋπόθεση πως η πρώτη θα προβεί σε ένα φάσμα ευρύτερων μεταρρυθμίσεων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων⁶¹ (μνημόνιο).

Αυτή ήταν και η αφετηρία μίας μακράς, πονεμένης και χωρίς χρονικό ορίζοντα κρίσης και ύφεσης που μέχρι σήμερα -και χωρίς να ξέρουμε για πόσο ακόμα- δεν έχει τελειώσει και ως λέγεται επισήμως απ' τα κυβερνητικά χείλη πως τον Αύγουστο του 2018 η Ελλάδα θα βγει απ' τα μνημόνια. Μέχρι τότε οψόμεθα...

❖ 4.2: Οικονομικοί Κύκλοι & Πολιτική

Σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να αναφερθούμε επί τη βάσει των προηγούμενων σε κάτι ακόμα το οποίο είναι πολύ σημαντικό και θα μπορέσει να μας βοηθήσει στην κατανόηση-παρατήρηση τόσο του δέντρου όσο και του δάσους, στους οικονομικούς κύκλους, και στο πως αυτοί σχετίζονται, επηρεάζουν και εν πολλοίς καθορίζουν τις εξελίξεις και αποφάσεις του αύριο.

Τι σημαίνει όμως οικονομικός κύκλος;

<< Οι οικονομικοί κύκλοι είναι ένα είδος διακύμανσης που συναντάται στη συνολική οικονομική δραστηριότητα όσων χωρών στηρίζονται κυρίως στην επιχειρηματική πρωτοβουλία. Ο κύκλος αποτελείται από επεκτάσεις, που συμβαίνουν σχεδόν ταυτόχρονα σε πολλές οικονομικές δραστηριότητες, ακολουθούμενες από επίσης γενικευμένες κάμψεις, υφέσεις και ανακάμψεις που οδηγούν στην επεκτατική φάση του επόμενου κύκλου. Αυτή η ακολουθία των

⁶⁰ Βλ.: Γ. Βαρουφάκης, Τ. Πατωκός, Λ. Τσερκεζής, Χ. Κουτσοπέτρος, *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, Ερευνητική Μονάδα Οικονομικής Κρίσης, Μελέτη 17, Δεκέμβριος 2011, σελ. 42

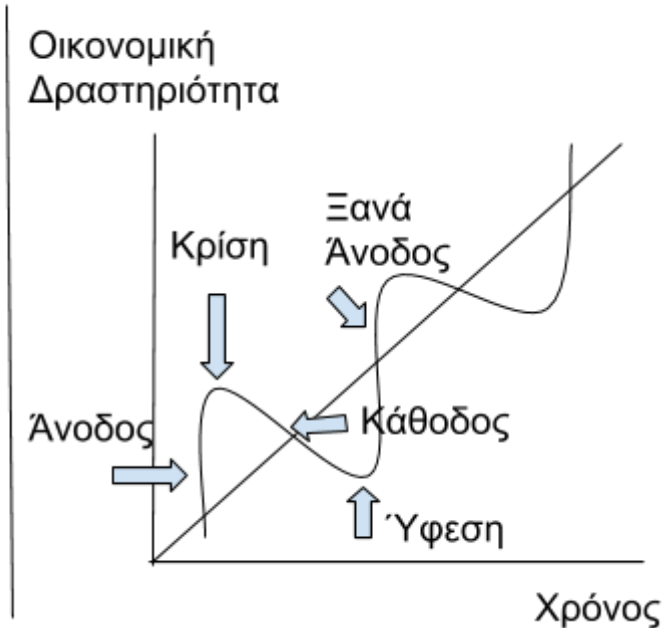
⁶¹ Βλ.: ο.π., σελ. 44-45

μεταβολών επαναλαμβάνεται, αλλά δεν είναι περιοδική. Η χρονική διάρκεια των οικονομικών κύκλων κυμαίνεται από περισσότερο από ένα έτος μέχρι δέκα ή δώδεκα έτη».⁶²

Σχήμα 1: Οι οικονομικοί κύκλοι

Όπως βλέπουμε και στο σχεδιάγραμμα η οικονομία κάθε χώρας νοείται πάνω σ' ένα καρτεσιανό σύστημα αξόνων. Στη μεν περίπτωση, αυτή του κάθετου άξονα μετράμε την οικονομική ένταση-ανάπτυξη που παρουσιάζει η χώρα και στη δε, αυτή του οριζόντιου άξονα, μετράμε τον χρόνο που χρειάστηκε για να υπάρξει η αλλαγή αυτή στην οικονομία.

Στο μεσαίο άξονα τώρα βλέπουμε πως η οικονομική δράση σε συνδυασμό με το χρόνο μεταβάλλεται παρουσιάζοντας ανόδους, κρίσης, καθόδους, ύφεση και πάλι από την αρχή.

Με τους οικονομικούς κύκλους και την ερμηνεία αυτών φυσικά έχουν ασχοληθεί και οι τρεις οικονομικές σχολές (κλασικισμός, κεϋνσιανισμός και μαρξισμός), δίνοντας ο καθένας και έναν ξεχωριστό τρόπο ερμηνείας⁶³.

1. **Κλασικισμός:** Σύμφωνα λοιπόν με τον κλασικισμό τα προβλήματα που δημιουργούνται στη δράση μιας οικονομίας οφείλονται στη μη ταύτιση προσφερόμενης και ζητούμενης ποσότητας, προξενώντας κατ' αυτό τον τρόπο κρίση σύντομης διάρκειας στην οποία το κράτος πρέπει να έχει μικρό και περιορισμένο ρόλο, αφήνοντας έτσι το <<αόρατο χέρι της αγοράς>> του A.Smith να επαναφέρει την κανονικότητα ολοκληρώνοντας τον κύκλο.
2. **Κεϋνσιανισμός:** Σύμφωνα με την άποψη του J.M.Keynes η δημιουργία και η ύπαρξη των κύκλων αυτών οφείλεται όχι στη μη ταύτιση παραγωγής-ζήτησης, αλλά στο γεγονός ότι έχουν αλλάξει τα πρότυπα ζήτησης, άρα η υφιστάμενη παραγωγή δεν καλύπτει τις ανάγκες του καταναλωτή, επομένως ο μεν δεν αγοράζει ή δεν αγοράζει όπως αγόραζε, ενώ ο δε δεν πουλάει ή δεν πουλάει όπως πωλούσε (πτώση ζήτησης). Τη λύση στο πρόβλημα αυτό, το οποίο μπορεί να πάρει μεγάλες σε διάρκεια διαστάσεις, θα τη δώσει το κράτος κατά

⁶² Βλ: A.B. Abel, B.S. Bernake, D.Croushore, *Μακροοικονομική-Νέα αναθεωρημένη έκδοση*, Αθήνα, Κριτική, 2010, σελ.533

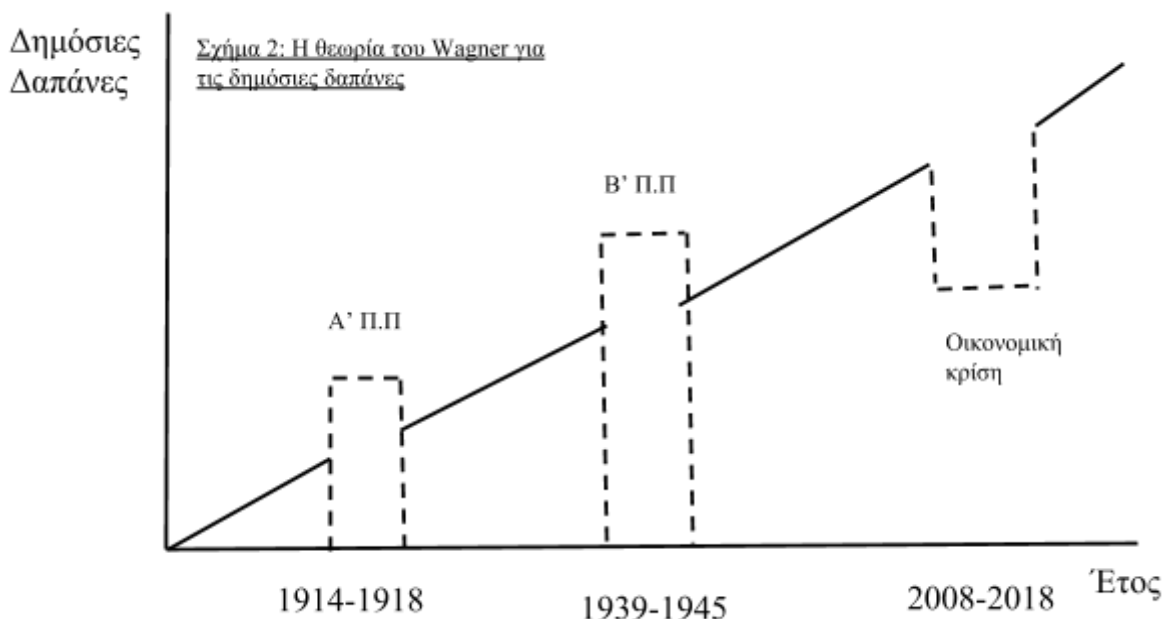
⁶³ Βλ: Δρελλιός Ευάγγελος, <<Η Θεωρία Του Οικονομικού Κύκλου>>, *Ιστοσελίδα: Power Politics*, 20/12/2017 <https://powerpolitics.eu/%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%BA%CF%8D%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CF%85/>

τον Keynes, το οποίο θα αναλάβει το ρόλο του καθοδηγητή και επενδυτή ρίχνοντας ζεστό χρήμα στην αγορά και προβαίνοντας σε αναδιάρθρωση της οικονομικής πολιτικής του κράτους προσελκύνοντας και πάλι το ιδιωτικό κεφάλαιο και επαναφέροντας τη ζήτηση.

3. **Μαρξισμός:** Σύμφωνα λοιπόν και με την τελευταία και κατά το Μ. Ψαλιδόπουλο μη επιβεβαιωμένη-δοκιμασμένη θεωρία η κρίση αυτή οφείλεται αρχικά στη όλη νοοτροπία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, αφού το προλεταριάτο είναι υπεράριθμο σε σχέση με την εργοδοσία (άρα υπάρχει υπεράριθμο μη αξιοποιήσιμο εργατικό δυναμικό) το οποίο για να μπορέσει να εξασφαλίσει τον <<άρτον ημών των επιούσιον>>⁶⁴ δέχεται τη μείωση του εργατικού του εισοδήματος. Η μείωση αυτή έχει ως άμεση συνέπεια τη μείωση των εξόδων των καπιταλιστών και ως έμμεση συνέπεια τη μείωση της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων, ενώ παράλληλα οι τελευταίοι αντικαθίστανται από την τεχνολογία, η οποία εξασφαλίζει μεγαλύτερο και πιο σίγουρο κέρδος και μικρότερο κόστος. Άρα η εξέλιξη του φαινομένου αυτού οδηγεί στην κρίση, στην ύφεση και στο τέλος, το οποίο θα εγκαθιδρύσει τη δικτατορία του προλεταριάτου.

Σύμφωνα λοιπόν με τον παραπάνω ορισμό περί οικονομικών κύκλων και κοιτάζοντας την έως τώρα ιστορία μας βλέπουμε πως η περιοδικότητα αυτή εμφανίζεται εκτός από την οικονομία και στον πολιτικό βίο, αφού στο πέρασμα αυτών των κύκλων συντελούνται αλλαγές πολιτικών κομμάτων, κυβερνήσεων και αυξομειώσεις στις δημόσιες δαπάνες και στον κρατικό προϋπολογισμό. Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα επ' αυτού αποτελεί το ακόλουθο διάγραμμα του A. Wagner σύμφωνα με το οποίο μπορούμε να δούμε πως η ιστορία συναντά την οικονομία και την πολιτική.

⁶⁴ Βλ: Κυριακάτικη Προσευχή Χριστιανών

Σύμφωνα λοιπόν με τον Wagner κατά κανόνα σε μια οικονομία, μεταξύ κράτους και ιδιωτών, το κράτος δαπανά πολύ περισσότερα απ' ότι είναι το Α.Ε.Π. της χώρας, προκαλώντας έτσι διόγκωση τόσο της οικονομία όσο και των δημόσιων δαπανών, αυτό σταδιακά είναι και ο λόγος που η οικονομία περνά στο βάθος του χρόνου από ακμή σε παρακμή και πάλι απ' την αρχή. Επίσης ο Wagner παρατηρεί και μας επισημαίνει βάσει του παραπάνω σχήματος το εξής: σε περιόδους πολέμου το κράτος αυξάνει κατά πολύ τις δημόσιες δαπάνες, αφού η φύση της εποχής το επιβάλλει (λ.χ. πολεμικό υλικό, περίθαλψη εμπόλεμου πληθυσμού κ.α.), ενώ σε περιόδους οικονομικής κρίσης το κράτος μειώνει δραστικά τις δαπάνες του προσπαθώντας να αντεπεξέλθει στις συνθήκες (λ.χ. περικοπή επιδομάτων, μισθών, απολύσεις κ.α.). Και στις δύο περιπτώσεις με το πέρας αυτής της εποχής και μετατόπισης των δαπανών οι ρυθμοί της οικονομίας επανέρχονται στα φυσιολογικά επίπεδα. Την επαλήθευση της θεωρίας αυτής έκαναν οι Peacock & Wiseman παρατηρώντας τις δημόσιες δαπάνες της Μεγάλης Βρετανίας απ' τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως και την πρώτη δεκαετία μετά τον Β' Π.Π..

Αφού παραπάνω αναφερθήκαμε στα περί των οικονομικών κύκλων ήρθε η ώρα να δούμε, ενδεικτικά, πως επαληθεύεται μέσα απ' την ιστορία και τους κύκλους αυτής ο παραπάνω ισχυρισμό περί ακολουθίας της οικονομίας απ' την πολιτική ή της πολιτικής απ' την οικονομία, να εξετάσουμε δηλαδή πως ο κάθε ένας κύκλος αποτελεί ένα υποσύνολο ενός

ευρύτερου ιστορικού, οικονομικού και πολιτικού κύκλου⁶⁵.

Πίνακας 3: Ενδεικτική ακολουθία οικονομικών & πολιτικών κύκλων μέσα απ' την ιστορία και τους κύκλους αυτής

Φάση Α'	Φάση Β'	Αποτέλεσμα
Άθλια οικονομική κατάσταση, υπέρογκος δανεισμός, λαϊκή δυσαρέσκεια (Οικονομική)	Επανάσταση 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 (Πολιτική)	Πολιτειακή αλλαγή/ Θέσπιση και ψήφιση Συντάγματος 1844/ Συνταγματική Μοναρχία (Πολιτικό)
Μεγαλεπήβολα εκσυγχρονιστικά σχέδια Χαρίλαου Τρικούπη (Πολιτική)	Πτώχευση Ελληνικού Κράτους 1893 (Οικονομική & Πολιτική)	Μερική Επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (Οικονομικό & Πολιτικό)
Ατυχής Ελληνοτουρκικός Πόλεμος 1897 (Πολιτική)	Υποχρέωση καταβολής πολεμικής αποζημίωσης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (Οικονομική)	Πλήρη Επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (Οικονομικό & Πολιτικό)
Κραχ 1929 (Οικονομική)	Πτώχευση Ελληνικού Κράτους 1932 (Οικονομική & Πολιτική)	Πολιτική αστάθεια, επιβολή καθεστώτος 4^{ης} Αυγούστου (Πολιτικό)
Υπέρογκος δανεισμός Ελλάδας + Οικονομική κρίση 2008 (Οικονομική)	Πολιτικό αδιέξοδο = Υπαγωγή στα μνημόνια (Οικονομικό & Πολιτικό)	Νέος "Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος" (Δ.Ν.Τ., Ε.Ε.) (Οικονομικό & Πολιτικό)

⁶⁵ Σημ: Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να σημειωθεί για την αποφυγή τυχόν σύγχυσης ή παρερμηνειών πως η ακολουθία του ενός κύκλου με τον άλλο δεν οδηγεί a priori και de facto ακριβώς στην ίδια κατάσταση, με το ίδιο αποτέλεσμα και την ίδια λύση, απλώς ο κάθε κύκλος, όπως λέχθηκε και παραπάνω, αποτελεί τμήμα ενός επιμέρους ιστορικού κύκλου και όπως μας πληροφορεί ο οικονομολόγος και στρατηγικός αναλυτής Χρυσάνθος Λαζαρίδης: "διαμορφώθηκε σταδιακά ένα σώμα αναλυτικών θεωριών, όπου διαφορετικοί κύκλοι, διαφορετικής διάρκειας σε διαφορετικούς τομείς αντεπιδρούν μεταξύ τους δίνοντας διαφορετικά αποτελέσματα [...]. Η επαναληπτικότητα διαφορετικών κυκλικών φαινομένων ΔΕΝ οδηγεί σε μονότονη «επανάληψη της ιστορίας», αλλά σε διαφορετικές, ιστορικά μοναδικές, φάσεις." στη δε περίπτωση της χώρας μας ο πλέον κατάλληλος κύκλος είναι ο 30ετής ιστορικός κύκλος. Βλ: Λαζαρίδης Χρυσάνθος, <<Η Θεωρία των <<ιστορικών κύκλων>> στη στρατηγική ανάλυση>>, *Greek National Pride*, 19/12/2009 <https://national-pride.org/2009/12/19/%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%C2%AB%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%BA%CF%8D%CE%BA%CE%BB%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%83%CF%84/>

Κεφάλαιο 5^ο

*And the waltz goes on*⁶⁶

Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε πως ουσιαστικά απ' τις "χρυσές" εποχές των Ολυμπιακών Αγώνων και της οικονομικής "ευημερίας" περάσαμε στην κρίση χρέους και την έτη μία φορά σωτηρία της χώρας από ξένα κεφάλαια ενώ παράλληλα αναφερθήκαμε και στη θεωρία του A.Wagner και στον ρόλο των οικονομικών κύκλων στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή και δράση.

Παρά τις όποιες προσπάθειες, αν έγιναν και εάν γίνονται, το πολιτικό προσωπικό της χώρας δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει τις βαρύτερες συνέπειες της κρίσης και τις δυσκολίες που έφερε αυτή.

Από το 2010 και έως το 2015 από το Ελληνικό Κοινοβούλιο πέρασαν όχι ένα, όχι δύο αλλά τρία μνημόνια λιτότητας τα οποία εκτός από τα δισεκατομμύρια που έφεραν στη χώρα άμεσα, έμμεσα έφεραν και ένα σωρό περικοπές στον κρατικό προϋπολογισμό, στις συντάξεις και σε κάθε άλλης προνοιακής παροχής οι οποίες σε μία ευνομούμενη, δημοκρατική και πάνω απ' όλα πανανθρώπινη κοινωνία δεν νοούνται.

Σαφώς και όλα αυτά τα χρόνια η Ελλάδα είχε μάθει να ζει με δανεικά και πάνω από τις δυνατότητες της, σαφώς και αργά ή γρήγορα το ροζ συννεφάκι θα ξεφούσκωνε, αλλά, η επιλογή των υπευθύνων να εφαρμόσουν μία αντικοινωνική πολιτική μη λαμβάνοντας υπόψιν τους αδυνάτους, τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες που το μόνο στήριγμα τους είναι το κράτος πρόνοιας και το κράτος δικαίου και όλους όσους έχουν πραγματική ανάγκη από την συμπαράσταση και υπεράσπιση πολλές φορές του κράτους δικαίου ξαναλέω που ζούμε, μας φανερώνουν το επίπεδο όχι μόνο της Δημοκρατίας που έχουμε, αλλά και της Δημοκρατίας που εμείς οι ίδιοι επιλέξαμε, γιατί κακά τα ψέματα, ο βουλευτής τάδε ή ο βουλευτής δείνα δεν επανεκλέχτηκε από μόνος του, ex officio, αλλά από εμάς.

Δυστυχώς σ' αυτούς τους χαλεπούς καιρούς που ζούμε πολλά πράγματα λέγονται και γράφονται, καλή ώρα, απ' τον καθένα, άλλα καλά ; άλλα κακά ;, αλλά πάντως όπως είναι και ευρύτερα γνωστό την πιο σκληρή αλήθεια, ακόμα και από τον πλέον δεξιότεχνη του λόγου την λένε οι αριθμοί και οι αριθμοί είναι αμείλικτοι.

Στη συνέχεια θα δούμε με μία πιο στοχευμένη οπτική πως η κρίση χρέους έγινε κρίση διαρκείας η οποία άλωσε κάθε ανθρώπινο κεκτημένο του Δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού, και λέω ευρωπαϊκού και όχι απλά Δυτικού γιατί στις Η.Π.Α. η παράμετρος άνθρωπος και

⁶⁶ Σημ: Τίτλος μουσικού άλμπουμ του βιολονίστα Andre Rieu το οποίο κυκλοφόρησε το 2011 και εμπεριέχει το ομώνυμο waltz, συνθέτης του οποίου είναι ο οσκαρικός ηθοποιός A.Hopkins.

ανθρώπινη υπόσταση δεν είναι τίποτε άλλο παρά αμελητέα ποσότητα.

Στην Ελλάδα των νεώτερων μνημονιακών χρόνων βλέπουμε πως ενώ αρχικά όλοι νόμιζαν πως τα δημοσιονομικά μέτρα, η λιτότητα και οι περικοπές θα ήταν ένα πρόσκαιρο μέτρο με περιορισμένες επιπτώσεις στην Ελληνική κοινωνία και οικονομία κάτι τέτοιο δεν επιτευχθεί, αντιθέτως, μετά την υπογραφή του πρώτου μνημονίου, την έλευση των δανειστών και των μέτρων που αυτοί πρότειναν, η χώρα όχι μόνο δεν κατάφερε να παραμείνει στην έως τότε θέση της με προοπτικές ανόδου, αλλά άρχισε να υποχωρεί αισθητά και σταθερά. Η Ελληνική επικράτεια η οποία από συστάσεως της έως σήμερα, που τόσες φορές έχει έρθει αντιμέτωπη με πολέμους, οικονομικές και κοινωνικές κρίσεις δεν τα κατάφερε κι έτσι το μνημόνιο ένα έφερε το μνημόνιο δύο για να κάνει ότι το ίδιο δεν κατάφερε αλλά και το μνημόνιο δύο με τη σειρά του δεν κατάφερε να κάνει όλα όσα προέβλεπε και φτάσαμε **αισίως;** στο μνημόνιο τρία με ότι αυτό συνεπάγεται..

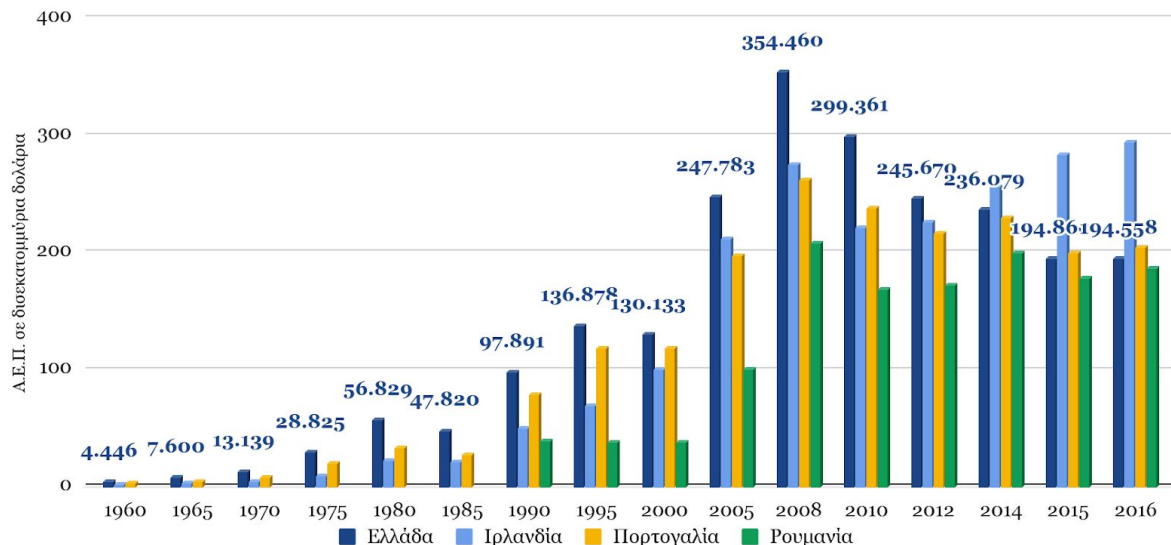
Χαρακτηριστικό δείγμα της αδυναμίας των έως τώρα εφαρμοσμένων πολιτικών είναι οι ακόλουθοι πίνακες, οι οποίοι παρουσιάζουν την Ελληνική πραγματικότητα στην πιο ρεαλιστική της απεικόνιση απηλλαγμένη από κάθε πολιτική πατρωνία:

- 1) Στο ακόλουθο γράφημα παρατηρούμε τη διαχρονική εξέλιξη του Α.Ε.Π. της χώρας μας σε συνδυασμό με αυτό άλλων δύο χωρών οι οποίες επλήγησαν από την οικονομική κρίση, κατέφυγαν στο Δ.Ν.Τ. και κατάφεραν να βγουν απ' αυτό και από την άλλη τα αντίστοιχα μεγέθη ενός κράτους της φτωχής γειτονιάς των Βαλκανίων, τη Ρουμανία.

Αρχικά όπως είναι ορατό και δια γυμνού οφθαλμού η χώρα μας από το 1960-2012 κρατάει τα ηνία μεταξύ των χωρών, σημειώνοντας ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα τιμών, φτάνοντας το 2008 τα 354,4 δισεκατομμύρια, αλλά τις επόμενες χρονιές την πρωτοκαθεδρία αυτή θα καταλάβει η Ιρλανδία και εν έτη 2016 η Ελλάδα θα παρουσιάζει παρόμοιες τιμές με τη χώρα που παραδοσιακά ακολουθούσε τις υπόλοιπες και με διαφορά, τη Ρουμανία.

Διάγραμμα 8: Α.Ε.Π. Ελλάδα, Ιρλανδίας, Πορτογαλίας & Ρουμανίας

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα

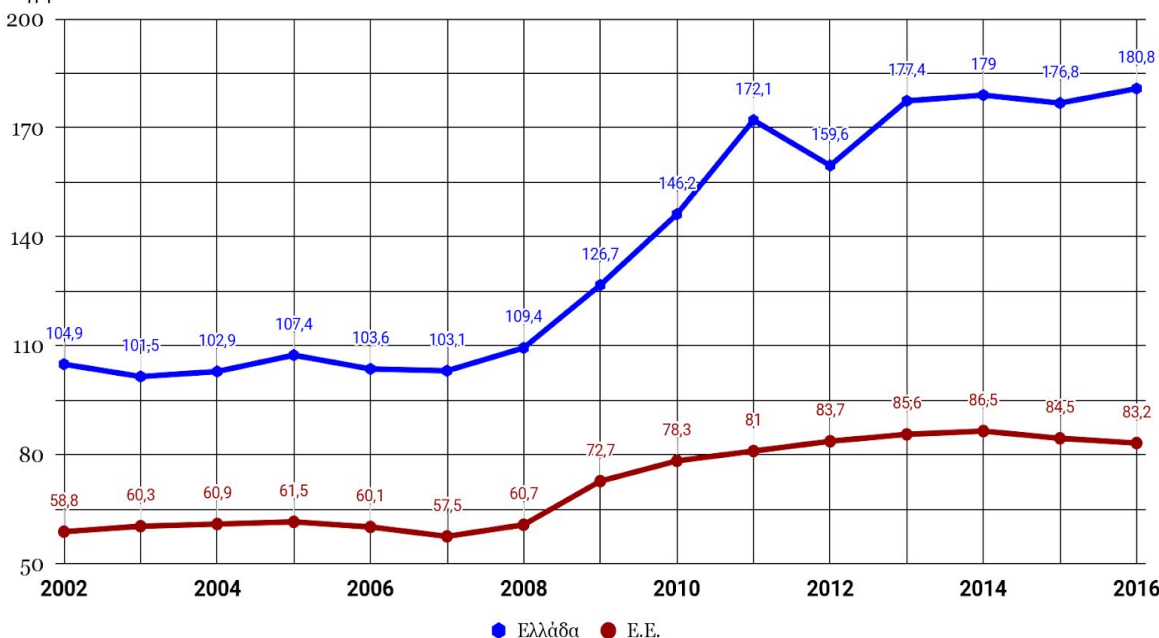
- 2) Η μείωση αυτή του Α.Ε.Π. θα επιφέρει και ως φυσικό επακόλουθο την αδυναμία του κράτους να καλύψει τις τρέχουσες ανάγκες του και ως εκ τούτου θα καταφύγει, συνηθισμένη τακτική της χώρας μας, στον εξωτερικό δανεισμό. Στη συνέχεια παρατίθεται διαγραμματικά το πως έχει διαμορφωθεί το δημόσιο χρέος της χώρας μας και το αντίστοιχο της Ε.Ε. κατά τα έτη 2002-2016. Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτό η Ελλάδα από το 2002 και μετά έχει ένα ποσοστό χρέους το οποίο υπερβαίνει το 100% του Α.Ε.Π. της, και όπως είναι εμφανές για περίπου μία δετία το ποσοστό αυτό κυμαίνεται πάνω-κάτω στα ίδια ποσοστά, από 104,9% έως 109,4%, σίγουρα πάντως το ποσοστό αυτό είναι διαχειρίσιμο και εν πολλοίς ελέγξιμο.

Με το ξέσπασμα της οικονομική κρίσης του 2008 και μετά βλέπουμε πως το ποσοστό αυτό αρχίζει με γεωμετρική πρόοδο να αυξάνεται, φτάνοντας το 2011 το 172,1%, και ενώ το επόμενο χρόνο βλέπουμε να υπάρχει μία αισθητή κάμψη της τάξεως των 12,5 μονάδων. Παρ' όλα αυτά τον αμέσως επόμενο χρόνο αυξάνεται ξανά φτάνοντας το 2016 η αύξηση αυτή μεταξύ 2012-2016 να αγγίζει τις 21,2 μονάδες.

Την ίδια στιγμή το χρέος της ένωσης από το 2002-2008 παρουσιάζει μία σταθερότητα η οποία από 'κει και ύστερα διαταράσσεται, σημειώνοντας αύξηση η οποία το 2014 αγγίζει το 86,5% και αρχίζει να πέφτει. Άλλο ένα σημαντικό στοιχείο είναι πως ενώ το χρέος Ελλάδας-Ε.Ε. το 2002 ήταν διπλάσιο, το 2016 και παρά την αύξηση και των δύο, η διαφορά αυτή υπερδιπλασιάστηκε, οξύνοντας ακόμα πιο πολύ τις αντιθέσεις των δύο, ιδίως σε επίπεδο πολιτικής βούλησης.

Διάγραμμα 9: Δημόσιο Χρέος Ελλάδας και Ε.Ε. εκφρασμένο σε ποσοστό επί %

Πηγή: Eurostat

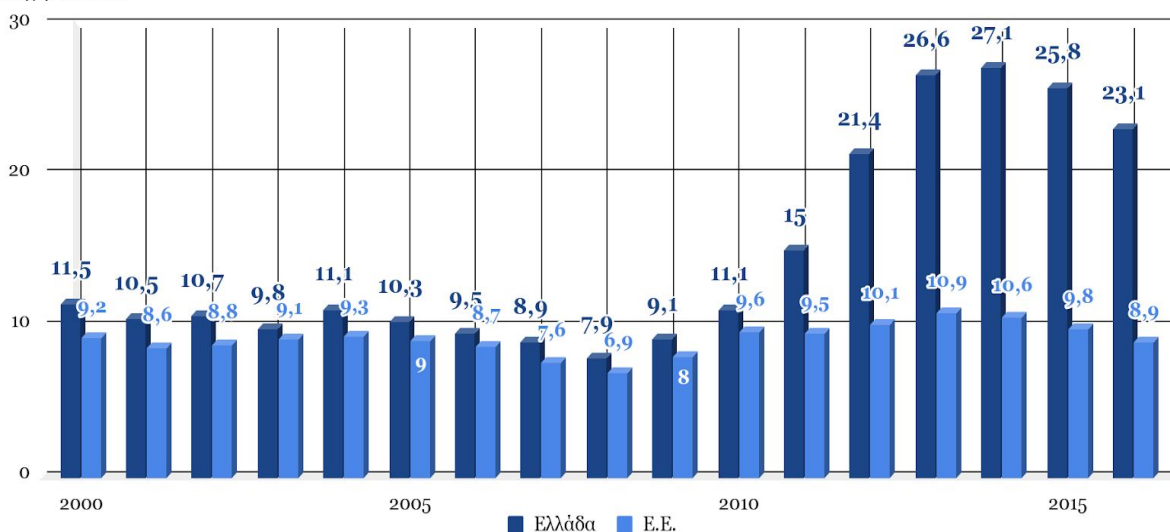

3) Αφού, όπως είδαμε και παραπάνω, η κρίση μείωσε το εθνικό προϊόν αυξήθηκαν αντιστοίχως τα χρέη και κατά συνέπεια ο περιορισμός των εξόδων τόσο του κράτους όσο και των ιδιωτών και ένα από τα βασικά μέτρα περικοπών είναι οι απολύσεις και οι απολύσεις δεν σημαίνουν τίποτε άλλο παρά αύξηση της ανεργίας.

Όπως βλέπουμε και στο σχετικό διάγραμμα η Ελλάδα το 2000 παρουσιάζει ένα ποσοστό ανεργίας της τάξεως του 11,5% το οποίο μέσα στα επόμενα 8 χρόνια θα μειωθεί και θα φτάσει το 7,9%, το ιστορικά χαμηλότερο ποσοστό που έχει επιτύχει η χώρα μας από τότε και μετά. Παράλληλα το αντίστοιχο ποσοστό της Ε.Ε. είναι 9,2% για την ίδια χρονιά και το 6,9% το 2008. Φυσικά αυτό το οποίο μας απασχολεί δεν είναι η καθοδική πορεία που σημειώνει η ανεργία τόσο στη χώρα μας όσο και στην Ε.Ε., αλλά η πολύ μεγάλη διαφορά που αρχίζει να παρουσιάζεται από το ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης κι έπειτα. Για την ακρίβεια τα πρώτα χρόνια της κρίσης βλέπουμε πως τόσο στη μία όσο και στην άλλη περίπτωση η ανεργία παρουσιάζει αυξητική τάση η οποία κυμαίνεται πάνω κάτω στα ίδια επίπεδα και αναλογικά, αλλά από το 2010 και μετά, χρονιά κατά την οποία η Ελλάδα υπογράφει το πρώτο μνημόνιο, η ανεργία στη χώρα μας αρχίζει όχι απλά να ανεβαίνει, αλλά να ξεπερνά κατά πολύ και τον Μ.Ο. της Ε.Ε. σημειώνοντας μία σταθερή διαφορά η οποία τα επόμενα χρόνια θα ξεπεράσει ακόμα και το 15%.

Διάγραμμα 10: Ποσοστό ανεργίας επί τις % με εποχιακή προσαρμογή

Πηγή: Eurostat

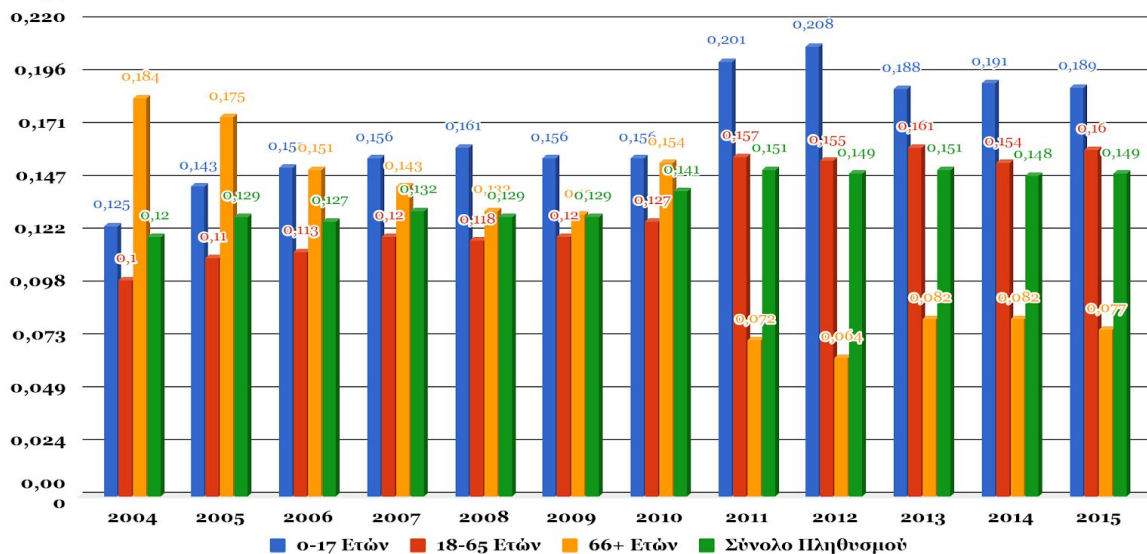

4) Αφού η ανεργία αυξήθηκε, είναι απολύτως λογικό να αυξηθεί και η φτώχεια, αφού ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας βρέθηκε απένταρο, χωρίς καμία απολύτως πηγή εισοδήματος. Στο ακόλουθο γράφημα βλέπουμε πως οι Έλληνες ανάλογα με την ηλικιακή τους ομάδα από το 2004 έως και το 2015 έχουν αυξομειώσει τις διαφορές τους, με μόνους κερδισμένους τους συνταξιούχους, οι οποίοι είναι και οι μόνοι που καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας μειώνουν το ποσοστό τους.

Απ' την άλλη μεριά όλος ο υπόλοιπος πληθυσμός βρίσκεται σε δυσανάλογα ποσοστά σε σχέση με το πριν και το μετά, αφού αρκεί κανείς να κοιτάξει την στήλη των ανηλίκων και να δει πως απ' το 0,125 (με ανώτατο όριο το 1 και κατώτατο το 0) έχει φτάσει σχεδόν στο 0,2 και ο συνολικός πληθυσμός απ' το 0,12 στο ~0,15.

Διάγραμμα 11: Ποσοστό φτώχειας στην Ελλάδα (2004-2015)

Πηγή: Ο.Ο.Σ.Α.

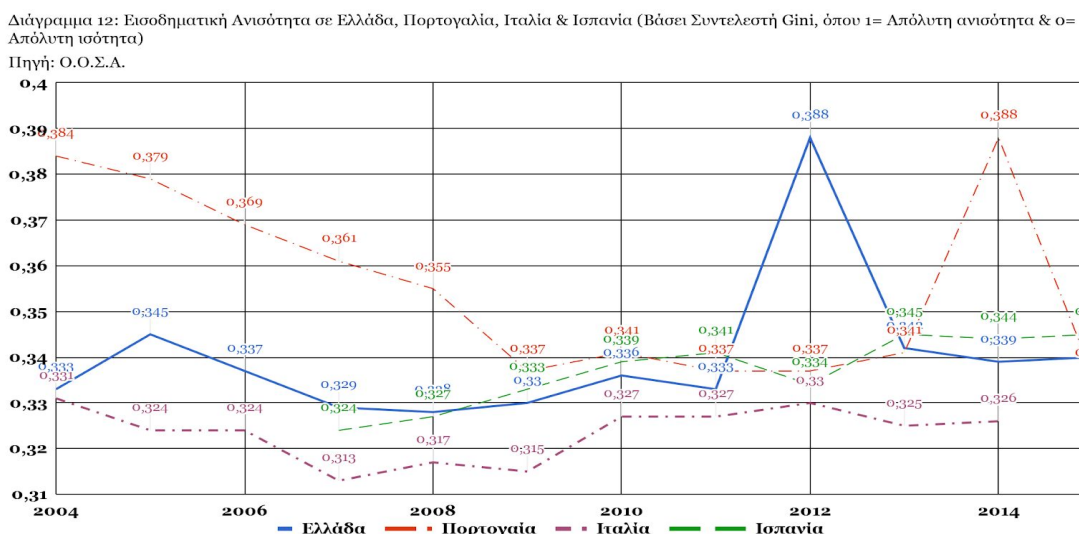
5) Όπως είδαμε στα δύο προηγούμενα γραφήματα η αύξηση της ανεργίας αύξησε τα ποσοστά της φτώχειας ενώ παράλληλα το χάσμα της φτώχειας τόσο στην διεθνή όσο και εγχώρια οικονομία παρουσίασε όξυνση. Το διάγραμμα που ακολουθεί μας αναπαριστά από το 2004 έως και το 2015 την εισοδηματική ανισότητα που επικρατεί στις χώρες του Νότου οι οποίες και επλήγησαν περισσότερο απ' την κρίση. Εδώ να σημειωθεί πως και οι τέσσερις χώρες δοκιμάστηκαν και δοκιμάζονται ακόμα από την κρίση χρέους.

Αρχικά αυτό το οποίο βλέπουμε είναι πως η Ελλάδα, η Ιταλία και η Πορτογαλία από το 2004 έως και το 2008, παρά τις όποιες μικρές αυξομειώσεις στο μεσοδιάστημα, έχουν επιτύχει να μειώσουν την εισοδηματική ανισότητα εντός της επικράτειας τους. Αντίθετα η Ισπανία, στοιχείο για την οποία έχουμε αρχίσει να έχουμε από το 2007, αρχίζει να παρουσιάζει μία μικρή μεν αλλά ανοδική πορεία, η οποία το 2015 θα την κατατάξει πρώτη μεταξύ του Ευρωπαϊκού Νότου στην ανισότητα εισοδήματος με πολύ μικρή διαφορά από την Ελλάδα και την Πορτογαλία.

Το αξιοσημείωτο βέβαια δεν είναι αυτό, είναι πως ενώ η Ισπανία διαθέτει το μεγαλύτερο (αρνητικό) ποσοστό ο τρόπος ανόδου του είναι τέτοιος ο οποίος δίνει μία σταθερότητα στην κοινωνία και την οικονομία αφού δεν αυξομειώνεται με ασυνάρτητο τρόπο προκαλώντας μη ελέγξιμες αλλαγές.

Από την άλλη τώρα, στην περίπτωση Ελλάδας-Πορτογαλίας, η αυξομείωση της διαφοράς είναι τέτοια η οποία προκαλεί πονοκέφαλο, αφού η μία χρονιά από την άλλη μπορεί να παρουσιάζει διαφορά + - 0,050, διαφορά αρκετά μεγάλη αν αναλογιστεί κανείς πως το εύρος τιμών είναι από 0-1. Επίσης αν και η διαφορά όπως είπαμε είναι μεγάλη η Πορτογαλία από το 2004 μέχρι το 2015 παρουσιάζει συνολική μείωση 0,050 ενώ η Ελλάδα είναι ακριβώς στα ίδια επίπεδα.

Τέλος η Ιταλία εξακολουθεί καθ' όλη τη διάρκεια να διατηρεί ένα σταθερό κύριο άξονα πάνω στον οποίο κινείται σημειώνοντας μείωση μεταξύ 2004-2015.

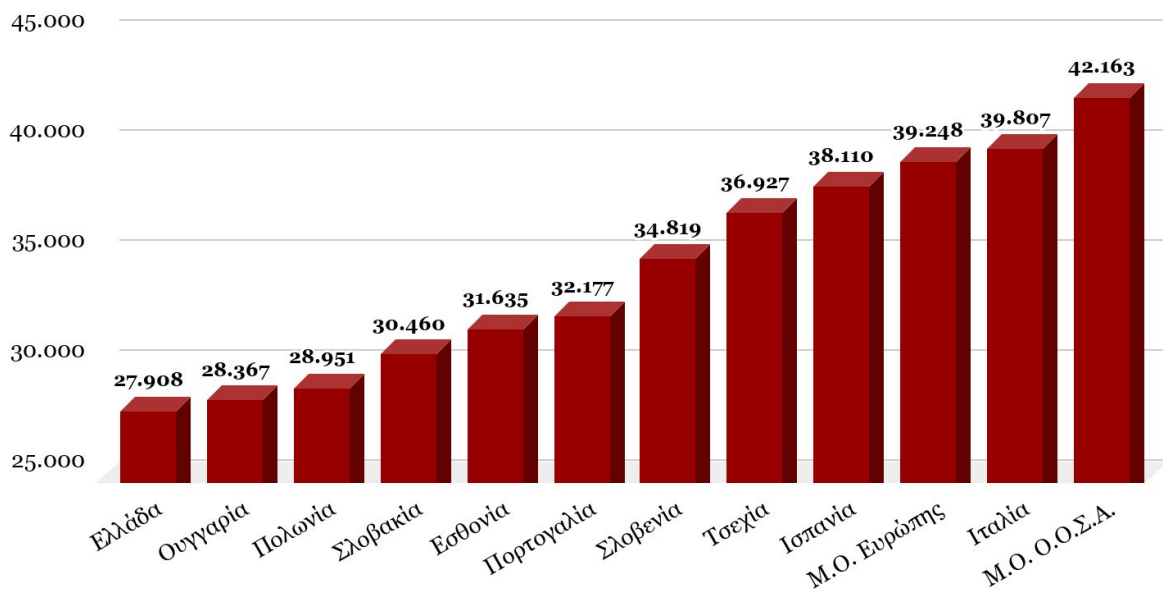
- 6) Ο λόγος που η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε όπως είδαμε και παραπάνω οφείλεται στην αύξηση της ανεργίας, την μείωση μισθών, στο χάσμα της φτώχειας και στη μείωση απόδοσης κάθε άλλης πηγής εισοδήματος (λ.χ. ενοίκια). Επίσης όπως είναι ευρέως γνωστό σε μία κρίση ο πλούσιος γίνεται πλουσιότερος και ο φτωχός φτωχότερος.

Στη συνέχεια παρατίθεται ένα γράφημα σύμφωνα με το οποίο βλέπουμε εν έτη 2017 πως διαμορφώνεται το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. των κρατών μελών του Ο.Ο.Σ.Α. και κρατών τόσο της Ευρώπης όσο και της Ε.Ε. το οποίο θα μας δώσει μια ολοκληρωμένη εικόνα για την κατάσταση τόσο της χώρας όσο και των πολιτών.

Όπως είναι φανερό στην υψηλότερη θέση βρίσκεται ο Μ.Ο. των μελών του Ο.Ο.Σ.Α. με 42.163\$, έπεται η Ιταλία με 39.807\$ και αμέσως μετά είναι ο Μ.Ο. των κρατών της Ευρώπης με 39.248\$. Η Ελλάδα αν και αποτελεί μέλος τόσο πρώτης όσο και της δεύτερης κατηγορίας βλέπουμε πως στην πραγματικότητα παρουσιάζει μίαν απόκλιση της τάξεως από 12.000-15.000\$, έχει καταφέρει δηλαδή σε λιγότερο από μία δεκαετία από 'κει που βρισκόταν μέσα στις πιο ανεπτυγμένες οικονομίες του κόσμου να περάσει πίσω από χώρες που οι οικονομίες βρίσκονταν παραδοσιακά πίσω απ' της Ελλάδας και άλλων χωρών της αναπτυγμένης Ευρώπης και αυτό φυσικά οφείλεται στην συρρίκνωση των κρατικών εσόδων και τη μείωση του Α.Ε.Π.

Διάγραμμα 13: Κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. εκφρασμένο σε \$ Η.Π.Α. (2017)

Πηγή: Ο.Ο.Σ.Α.

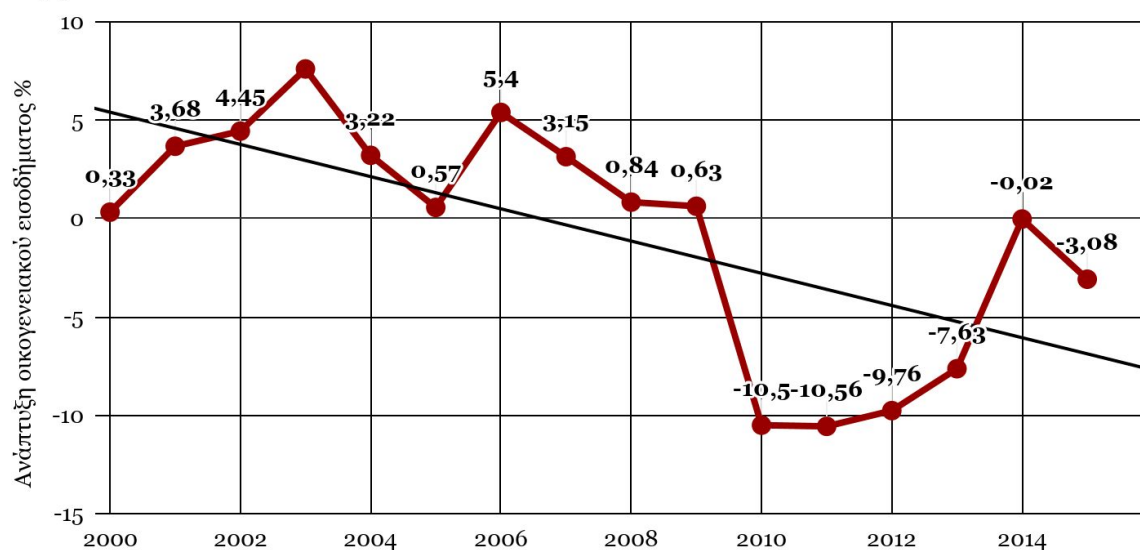

- 7) Αφού το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. πέφτει, είναι απολύτως λογικό να πέσει και το πραγματικό εισόδημα των πολιτών. Έτσι και με μία διαχρονική επισκόπηση διαμόρφωσης του οικογενειακού εισοδήματος της χώρας μας σε βάθος δεκαπενταετίας, βλέπουμε πως το ελληνικό νοικοκυριό ενώ με την ανατολή του καινούριου millenium παρουσιάζει σημαντική αύξηση (7,61%/2003) σταδιακά και με την αλλαγή κυβερνήσεων και παράλληλη πορεία προς το ξέσπασμα της κρίσης αρχίζουμε να περνάμε σε μία σταδιακή και γεωμετρική πτώση με αποκορύφωμα τη

διετία 2010-2011 κατά την οποία ο δείκτης εισοδήματος όχι απλά πέρασε σε αρνητική φορά σε σχέση με το έτος βάσης μας, αλλά τον ξεπέρασε και κατά 10 μονάδες. Παράλληλα βλέπουμε πως με τα πολύ σκληρά δημοσιονομικά μέτρα που πάρθηκαν από τις τότε κυβερνήσεις (περικοπές συντάξεων, μισθών, κρατικών δαπανών κ.α.), τα οποία εξαθλίωσαν τα χαμηλά και ασθενέστερα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα, η οικονομία δείχνει κάποια σημάδια ανάκαμψης; τα οποία έχουν ως αποτέλεσμα όχι την επαναφορά σε θετικούς ρυθμούς, αλλά στη μείωση της διαφοράς, στις -0,02% μονάδες-σχεδόν εξάλειψη, πράγμα που την επόμενη χρονιά λόγω των εκλογών, την αλλαγή κυβερνήσεων και την ανάληψη της εξουσίας απ' τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α., περνάμε ξανά σε αρνητικούς ρυθμούς της τάξεως -3,08%⁶⁷.

Διάγραμμα 14: Εξέλιξη οικογενειακού εισοδήματος στην Ελλάδα με έτος βάσης το 2000

Πηγή: Ο.Ο.Σ.Α.

- 8) Παράλληλα όλα τα παραπάνω φέρουν με τη σειρά τους την αύξηση του χρέους των νοικοκυριών, αφού οι διαθέσιμοι τους πόροι δεν επαρκούσαν για την κάλυψη των υφιστάμενων αναγκών τους κατέφυγαν στον δανεισμό αυξάνοντας το οικιακό τους χρέος⁶⁸.

⁶⁷ Σημ: Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε πως ένας απ' τους βασικούς λόγους που συνέβη αυτό, ήταν η αβεβαιότητα των διεθνών αγορών για το τι θα συμβεί την επομένη απ' την εκλογική νίκη του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. εξαιτίας των εμπρηστικών δηλώσεων που είχε κάνει καθ' όλη τη διάρκεια που ήταν αντιπολίτευση (λ.χ. σκίσιμο-κατάργηση μνημονίων κ.α.) και εν συνεχεία στην αδιαλλαξία του τότε κυβερνητικού σχηματισμού για την εξεύρεση λύση με του πιστωτές μας, η οποία στοίχισε αρχικά τις ξένες επενδύσεις, οδήγησε στα capital controls και την ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων και τέλος κατά τον Τόμας Βίζερ <<η περίοδος υπουργίας Γ.Βαρουφάκη στοίχισε παραπάνω από 200δισ. €, λόγω της πτώσης του Α.Ε.Π. και υπολογίζοντας που ήταν, που είναι και που θα μπορούσε να είναι αυτό τόσο πριν όσο και μετά την κυβέρνηση Τσίπρα>> Βλ: <<Βίζερ: Το 2015 η Ελλάδα προκάλεσε η ίδια το Grexit>>, *Ιστοσελίδα CNN Greece* 2/3/2018 <http://www.cnn.gr/oikonomia/story/119854/vizer-to-2015-i-ellada-prokaloyse-i-idia-to-grexit>

⁶⁸ Με τον όρο χρέος αναφέρουμε όλες τις πάγιες δαπάνες τις οποίες καλείται να καλύψει ένα νοικοκυριό σε μέλλοντα χρόνο απέναντι, κυρίως, σε πιστωτικό ίδρυμα κ.α.

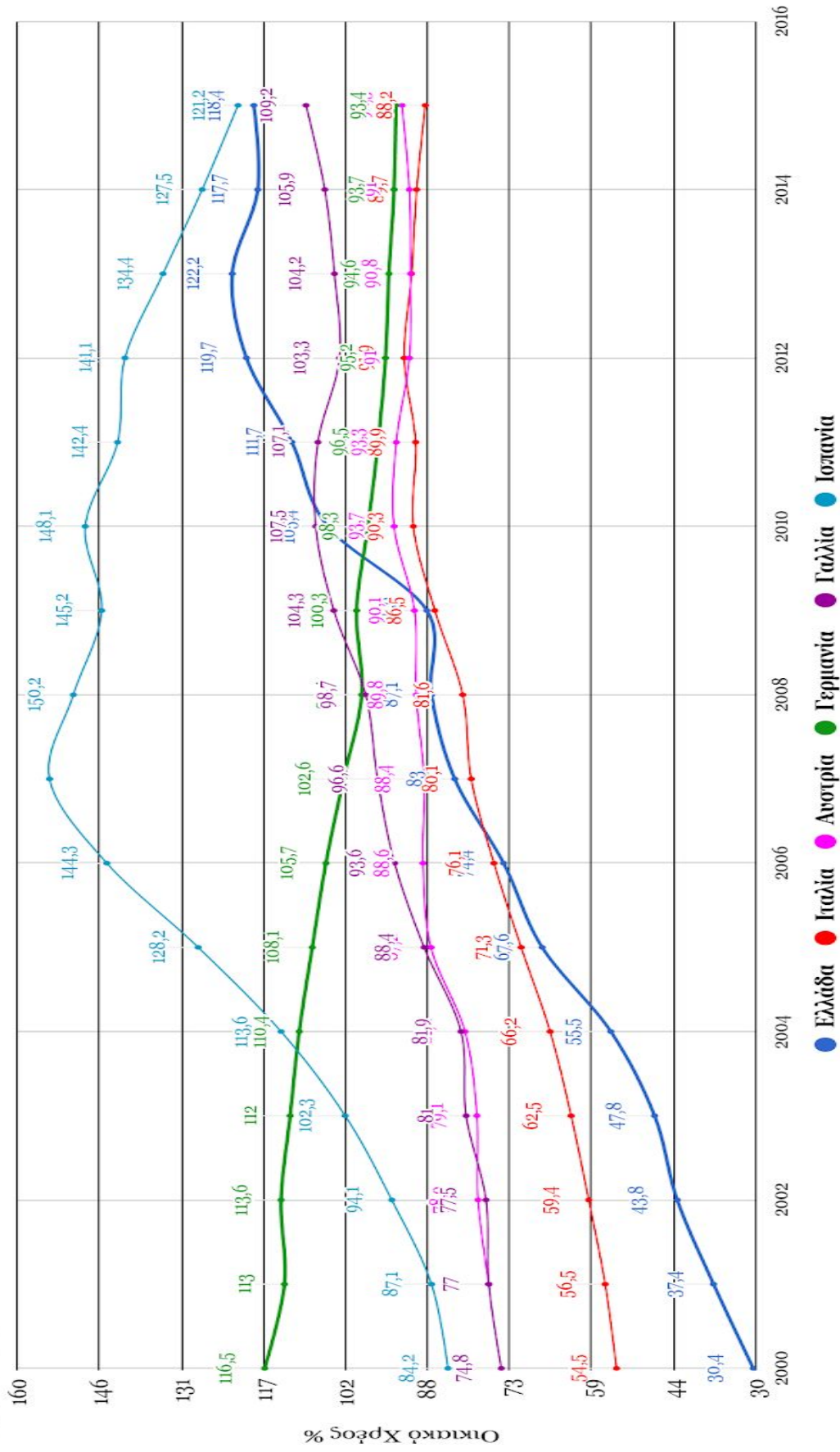
Όπως βλέπουμε και ακολούθως όλες οι χώρες, πλην της Γερμανίας, καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαπενταετίας παρουσιάζουν αύξηση των χρεών τους, άλλες περισσότερο (Ισπανία) και άλλες λιγότερο (Αυστρία). Αυτό που είναι παρ' όλα αυτά απορίας άξιο είναι το εξής, ενώ όλα τα άλλα κράτη καταφέρνουν να διατηρήσουν ή και να μειώσουν τον οικιακό δανεισμό, η Ελλάδα όχι μόνο δεν μπορεί να τον διατηρήσει σταθερό, αλλά συνεχώς τον αυξάνει.

Όπως πολύ καλά διακρίνουμε και παρακάτω η Ελλάδα το 2000 είναι η χώρα, μεταξύ των έξι, η οποία έχει το χαμηλότερο οικιακό δανεισμό (30,4%) ενώ η Γερμανία τον υψηλότερο (116,5%) και μέσα σε μια δεκαπενταετία έχουν καταφέρει αφενός η πρώτη να εκτινάξει το χρέος σε ποσοστό άνω του 100%, για την ακρίβεια σε 118,4%, και αφετέρου η δεύτερη να το μειώσει κατά 23,1%. Ακόμα και η Ισπανία η οποία παρουσίασε το μεγαλύτερο ποσοστό χρέους, 154,4%, το 2015 σημείωσε μείωση φτάνοντας στο 122,2% και τον επόμενο χρόνο 117,4%, ποσοστό χαμηλότερο ακόμα και από της χώρας μας.

Τέλος η Ιταλία είναι η μόνη απ' τις τρεις χώρες του Νότου η οποία βρίσκεται κάτω του 100%.

Διάγραμμα 15: Εξέλιξη οικιακού χρέους Ελλάδας, Γαλλίας, Αυστρίας, Γερμανίας, Γαλλίας & Ισπανίας

Πηγή: Ο.Ο.Σ.Α.

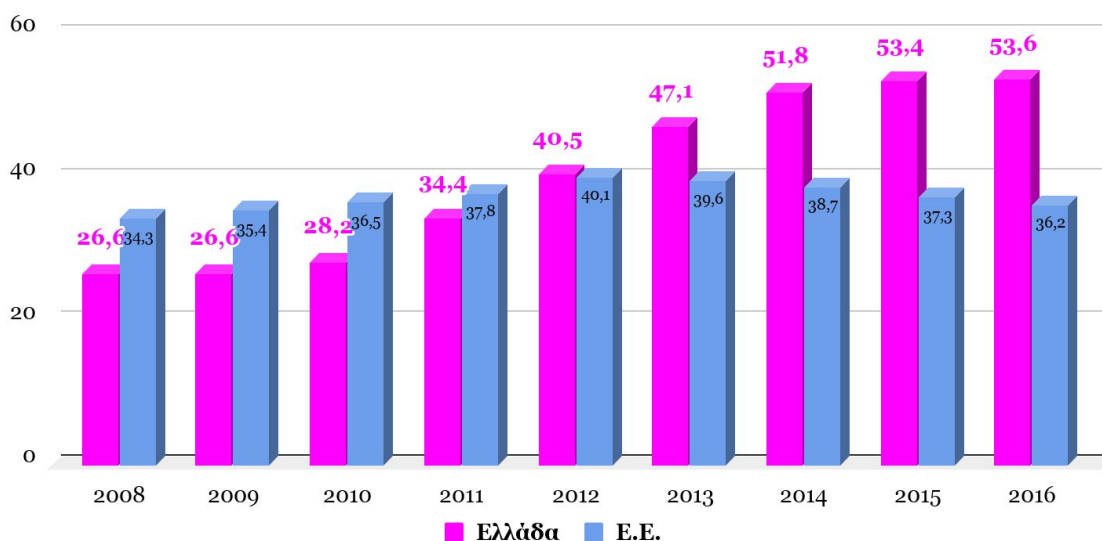
9) Όλοι αυτοί οι βαρυσήμαντοι παράγοντες οι οποίοι έπληξαν και εξακολουθούν να πλήττουν την ελληνική οικονομία είχαν ως φυσική συνέπεια την πλήρη αδυναμία των πολιτών να ανταπεξέλθουν στις μακροπρόθεσμες, βραχυπρόθεσμες αλλά και απρόοπτες οικονομικές απαιτήσεις⁶⁹ που προέκυπταν, δηλαδή το εισόδημα και οι αποταμιεύσεις του εκάστου δεν αρκούν. Άρα καθιστούν τους πολίτες έρμαιο της τύχης και των συνθηκών, αφού δεν διαθέτουν τα αντανακλαστικά και τα μέσα εκείνα τα οποία θα τους επιτρέψουν να φέρουν εις πέρας την όποια ανάγκη υποβαθμίζοντας ολοένα και περισσότερο την ποιότητα ζωής τους.

Όσον αφορά το ακόλουθο γράφημα αυτό το οποίο παρουσιάζει αξιοσημείωτο ενδιαφέρον είναι και πάλι τα ποσοστά του πριν και μετά, αλλά και η σχέση μεταξύ των δύο συντελεστών. Όπως σαφέστατα φαίνεται και παρακάτω το 2008 η Ελλάδα σε σύγκριση με την Ε.Ε. παρουσιάζει μικρότερο ποσοστό αδυναμίας της τάξεως περίπου του 9%, προβάδισμα το οποίο αν και μικρότερο το διατηρεί έως το 2011.

Απ' το '11 και μετά η Ελλάδα αυξάνει ραγδαία την διαφορά της φτάνοντας το 2016 ο πληθυσμός, σε ποσοστό άνω του 50%, να μην είναι εις θέση να διαχειριστεί οποιαδήποτε απρόσμενη οικονομική αλλαγή έχοντας απ' την άλλη την Ε.Ε. η οποία όχι μόνο μειώνει και περιορίζει την αύξηση, αλλά καταφέρνει να σημειώνει ανάλογα ποσοστά με το 2010.

Διάγραμμα 16: Αδυναμία αντιμετώπισης απροσδόκητων οικονομικών δαπανών σε Ελλάδα και Ε.Ε. (27) ως ποσοστό του πληθυσμού

Πηγή: Eurostat

⁶⁹ Με τον όρο απρόοπτες απαιτήσεις αναφερόμαστε στο σύνολο εκείνων των οφειλών οι οποίες προκύπτουν ξαφνικά και δεν έχουν υπολογιστεί στο οικονομικό μας budget λ.χ. μία βλάβη (στο σπίτι, στο αυτοκίνητο κ.τ.λ.) η οποία χρήζει άμεσης επισκευής.

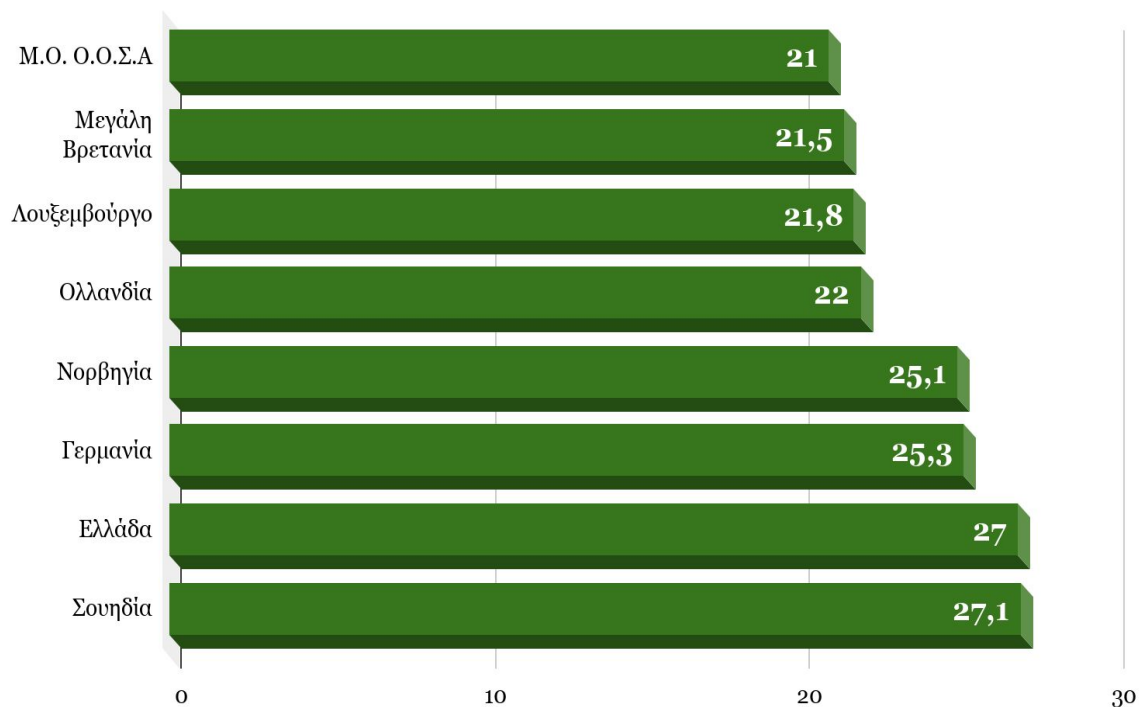
10) Συνδυαστικά όπως βλέπουμε και παραπάνω η κρίση ενός τομέα επέφερε αλυσιδωτά κρίση και στους υπόλοιπους τομείς, άρα γενικευμένη κατάρρευση και δημιουργία ενός οικονομικού αλλά και κοινωνικού κενού, το οποίο και κλήθηκε η πολιτική ηγεσία του τόπου να καλύψει στο όνομα των αρχών του ανθρωπισμού και της ευνομούμενης πολιτείας.

Έχοντας αυτά ως γνώμονα και σύμφωνα με την κομματική-πολιτική γραμμή της η κυβέρνηση, ούσα μία αριστερή κυβέρνηση, εν έτη 2016 δαπανά σε κοινωνικές παροχές, είτε αυτές είχαν αν κάνουν με νοσοκομεία, με την υγεία, την εκπαίδευση κ.τ.λ., ένα ποσοστό της τάξεως του 27% επί του συνόλου, την ίδια στιγμή που άλλα κράτη με πιο ισχυρή οικονομία απ' την δική μας δαπανούσαν λιγότερα. Ενδεικτικά αναφέρουμε πως ο Μ.Ο. του Ο.Ο.Σ.Α. για τις δαπάνες αυτές είναι στο 21%, πράγμα που κατατάσσει τη χώρα στις υψηλότερες θέσεις. Η μόνη χώρα που υπερβαίνει το ποσοστό αυτό είναι η Σουηδία, η οποία δαπανά 1% παραπάνω απ' ότι εμείς.

Και βάση αυτού γεννιάται ένα πολύ καλό ερώτημα: Από τη στιγμή που οι δύο χώρες δαπανούν το ίδιο ποσοστό χάριν της κοινωνικής ευημερίας των πολιτών, τι κάνει λάθος η Ελλάδα και δεν καρπώνεται αντίστοιχα οφέλη που καρπώνεται η Σουηδία; Σαφώς και κάποιος θα μας πει πως η διαφορά έγκειται στα διαφορετικά μεγέθη του Α.Ε.Π., αλλά και πάλι δεν παύουν συγκριτικά να δαπανούν το ίδιο ποσοστό για κοινωνικές υπηρεσίες οι οποίες στη χώρα μας πάσχουν. Επομένως, μάλλον το θέμα είναι πολιτικό..

Διάγραμμα 17: Κοινωνικές Δαπάνες επί του Α.Ε.Π. εκφρασμένο σε ποσοστό επί τις % (2016)

Πηγή: Ο.Ο.Σ.Α.

- 11) Η αύξηση αυτή των κοινωνικών δαπανών για την αντιμετώπιση των δυσκολιών φαίνεται ξεκάθαρα και στα δύο σχεδιάγραμμα που ακολουθούν, τα οποία αντικατοπτρίζουν αφενός την εξέλιξη των κρατικών δαπανών Ελλάδα-Ε.Ε. και αφετέρου του κρατικού προϋπολογισμού από το 2000 έως και σήμερα.

Αρχικά στο πρώτο διάγραμμα, με την εξέλιξη των κρατικών δαπανών, αυτό το οποίο βλέπουμε είναι το εξής: από το 1995-2006 η Ελλάδα δαπανά περίπου το 46% του Α.Ε.Π. της για τις εγχώριες ανάγκες της και απ' το 2007-2016 το ποσοστό αυτό αυξάνεται αισθητά, φτάνοντας το 2013 το 62,2% και πέφτοντας στο 49,8% το 2016.

Την ίδια ώρα βλέπουμε πως η Ε.Ε. κατά την τελευταία δεκαετία δαπανά ένα ποσοστό μεταξύ 44-50%, καταφέροντας από το 2009 και μετά να επαναφέρει το ποσοστό αυτό με σταθερούς ρυθμούς σε προ κρίσης επίπεδα.

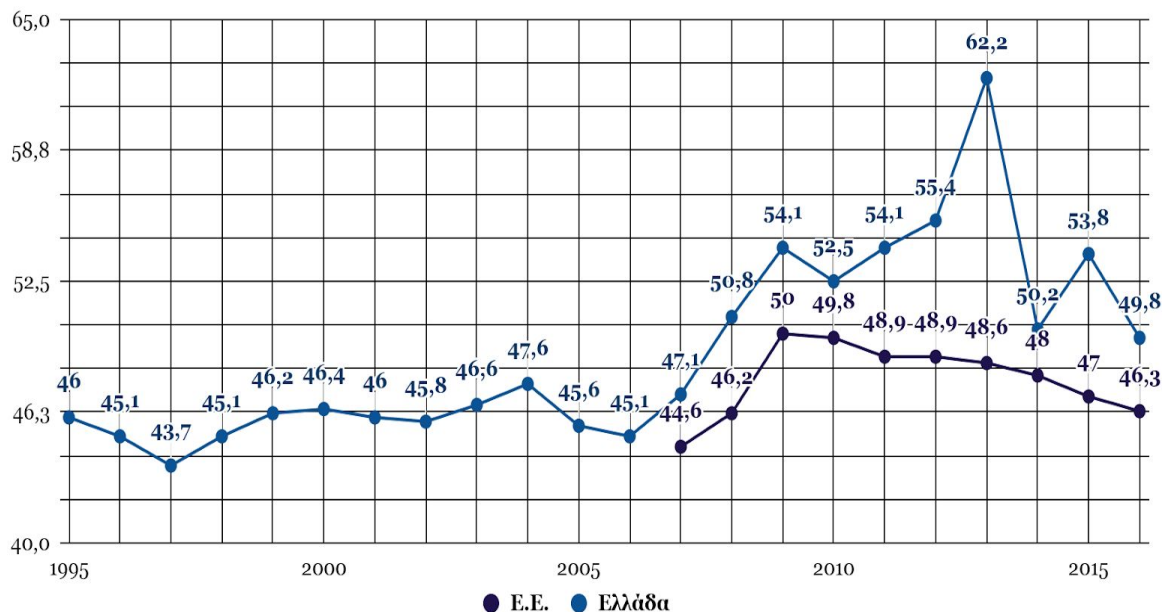
Με μία πρώτη ματιά αυτό που θα μπορούσε να πει κάποιος είναι ότι τόσο η χώρα μας όσο και η Ε.Ε. παρουσιάζουν ένα εξαιρετικό δείγμα κοινωνικού κράτους και κράτους πρόνοιας, πράγματι, η ευρωπαϊκή ήπειρος φημίζεται και για τα δύο εν αντιθέσει με τις Η.Π.Α., αλλά από την άλλη αυτό που θα μπορούσε να πει κάποιος είναι πως ο τόσο έντονος και ενεργός κρατικός παρεμβατισμός ο οποίος μετατρέπει το κράτος στον μεγαλύτερο εργοδότη-παραγωγό, οφείλεται στα μεγάλα προβλήματα που αντιμετωπίζει κατά περίπτωση ο κάθε πολίτης και επειδή ο ίδιος αδυνατεί από μόνος του να τα επιλύσει, τον ρόλο αυτό αναλαμβάνει το κράτος μη εμπιστεύοντας το αόρατο χέρι.

Στην περίπτωση τώρα του δεύτερου διαγράμματος, αυτού του κρατικού προϋπολογισμού, πέραν των παραπάνω τα οποία φαίνονται και μέσα απ' την ετήσια διαμόρφωση του, αυτό το οποίο βλέπουμε είναι πως η αλλαγή όχι μόνον κυβερνητικής σκυτάλης, αλλά και πολιτικής ιδεολογίας κάνει ξανά το μοίρασμα των δαπανών σύμφωνα με τις νέες προτεραιότητες της κυβέρνησης. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε πως ο κρατικός προϋπολογισμός κατά το έτος 2015 οι δαπάνες για α)Μισθούς-Συντάξεις, β)Ασφάλιση-Περίθαλψη-Κοιν. Προστασία και γ)Εξοπλιστικά διαμορφώνονται ως εξής 18.685 - 13.931 - 0,700 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ οι προϋπολογισμοί του 2016 και έως το 2018, οι οποίοι καταρτίζονται από την νέα κυβέρνηση της χώρας υπό την ηγεσία του Α.Τσίπρα, αυξάνουν τις δαπάνες δίνοντας έμφαση στις δύο πρώτες και περικόπτοντας την τρίτη. Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτά οι δαπάνες κατά την τριετία διαμορφώνονται ως εξής: 2016: 18.813 - 14.489 - 0,590 δισεκατομμύρια ευρώ, 2017: 18.084 - 14.340 - 0,586 δισεκατομμύρια ευρώ, 2018: 12.393 - 20.008 - 0,475 δισεκατομμύρια ευρώ.⁷⁰

⁷⁰ Βλ: Προσχέδια Ελληνικού κρατικού προϋπολογισμού 2015 σελ.37-38, 2016 σελ.27-28, 2017-2018 σελ. 28-29

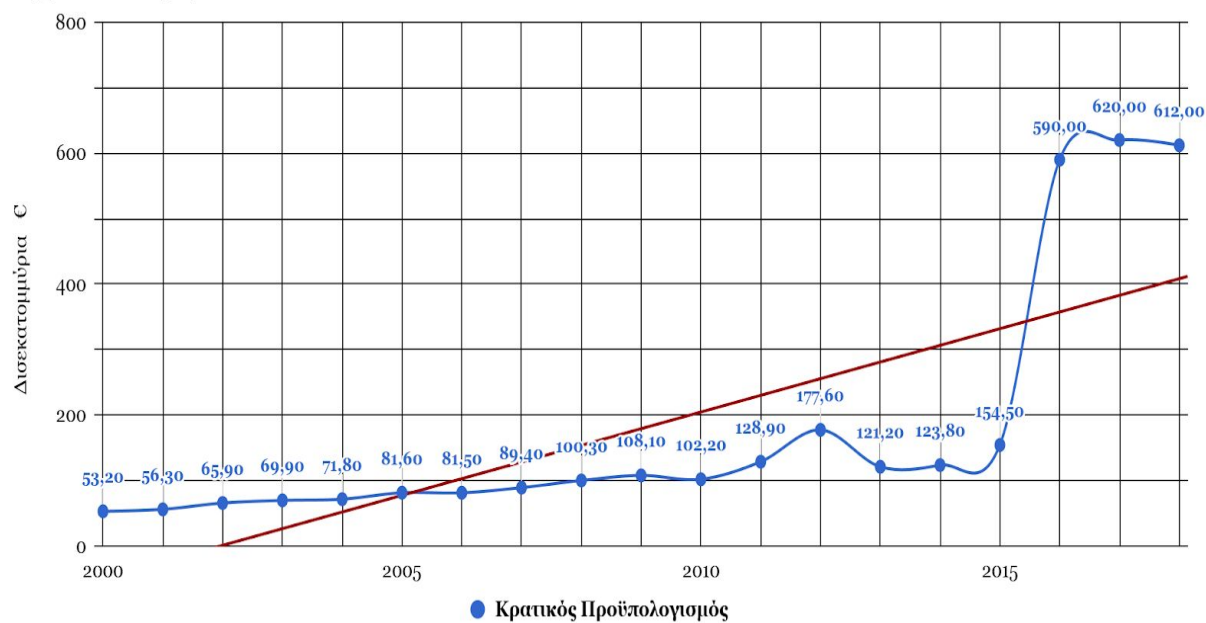
Διάγραμμα 18: Εξέλιξη Δημόσιων Δαπανών Ελλάδας και Ε.Ε. ως ποσοστό επί % του Α.Ε.Π.

Πηγή: Eurostat & Ο.Ο.Σ.Α.

Διάγραμμα 19: Διαχρονική εξέλιξη Κρατικού Προϋπολογισμού

Πηγή: Εθνικό Τυπογραφείο

- 12) Όπως είδαμε και παραπάνω οι πολίτες ήρθαν αντιμέτωποι με πλείστες οικονομικές δυσκολίες, οι περισσότερες εκ των οποίων προκάλεσαν ανεπανόρθωτα σημάδια κόπωσης οδηγώντας τους ουσιαστικά στην πλήρη εξαθλίωση, αφού πολύ

μεγάλο μέρος του πληθυσμού δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει σε βασικές του ανάγκες.

Στη συνέχεια θα δούμε με μεγαλύτερη ακρίβεια πως η κρίση κατάφερε να διαβρώσει τον τομέα της υγείας, ο οποίος αποτελεί και τον κατεξοχήν μηχανισμό κοινωνικών παροχών προς το κοινωνικό σύνολο και ιδίως προς τους αναξιοπαθούντες:

- a) Στο σχεδιάγραμμα που ακολουθεί βλέπουμε τα ποσά που δαπανά η χώρα για τον τομέα της υγείας από το 2000 και μετά.

Όπως είναι ορατό η δαπάνη υγείας στη χώρα ξεκινά από τα 1,413 δισεκατομμύρια ευρώ και μέσα σε μία οκταετία βλέπουμε πως το ποσό αυτό όχι απλά έχει διπλασιαστεί, αλλά έχει αυξηθεί και κατά 69 εκατομμύρια, πράγμα που κατατάσσει το ποσό αυτό όχι απλά υπέρογκο για τα δεδομένα της χώρας, αλλά σκανδαλώδες. Λέμε σκανδαλώδες για το γεγονός πως η τόσο μεγάλη και εν πολλοίς αδικαιολόγητη αύξηση της κρατικής δαπάνης δεν οφείλεται, προφανώς, στα ευγενή αισθήματα του κράτους για βελτίωση των παροχών στους πολίτες, αλλά στην διάβρωση του πολιτικού συστήματος το οποίο μέσω της "αυθαίρετης" διόγκωσης αυτής κατάφερε, αφενός, να παραπλανά τους πολίτες-ψηφοφόρους για τις φιλολαϊκές πολιτικές που ακολουθεί και αφετέρου την εξυπηρέτηση ιδίων μικροκομματικών και πολιτικών συμφερόντων τα οποία θα εξασφάλιζαν μία ακόμα κυβερνητική θητεία και ισχυρούς συμμάχους.⁷¹

Από το 2008 και μετά, χρόνια κατά τα οποία παρουσιάζονται τα πρώτα έντονα δημοσιονομικά μας προβλήματα αρχίζουν οι πρώτες περικοπές, οι οποίες το 2014 θα αγγίξουν σχεδόν τα 800 εκατομμύρια ευρώ.

Την αμέσως επόμενη και μεθεπόμενη χρονιά την εξουσία της χώρας όπως ήδη έχουμε δει θα αναλάβει ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. ο οποίος όντας κόμμα της αριστεράς και αντίθετος στις περικοπές που προέβη η συγκυβέρνηση Ν.Δ.-Π.Α.ΣΟ.Κ. θα αυξήσει ξανά τα κονδύλια αυτά κατά 111 (2015) και 124 (2016) εκατομμύρια ευρώ.

⁷¹ Σημ: Ενδεικτικό του κλίματος και της νοοτροπίας αυτής αποτελεί το διαβόητο Αρ.16 του Ν.1278/1982 (Ε.Σ.Υ.), που προέβλεπε τη συγχώνευση των ασφαλιστικών ταμείων (γνωστή άποψη από το 1970) για τον εξορθολογισμό του συστήματος υγείας και παρ' όλα αυτά καταψηφίστηκε. Βλ: Γιάννης Ν. Υφαντόπουλος, *Τα οικονομικά της Υγείας: Θεωρία και Πολιτική*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 2006, σελ.205-206

Διάγραμμα 20: Διαχρονική εξέλιξη δαπανών υγείας στην Ελλάδα (2000-2016)

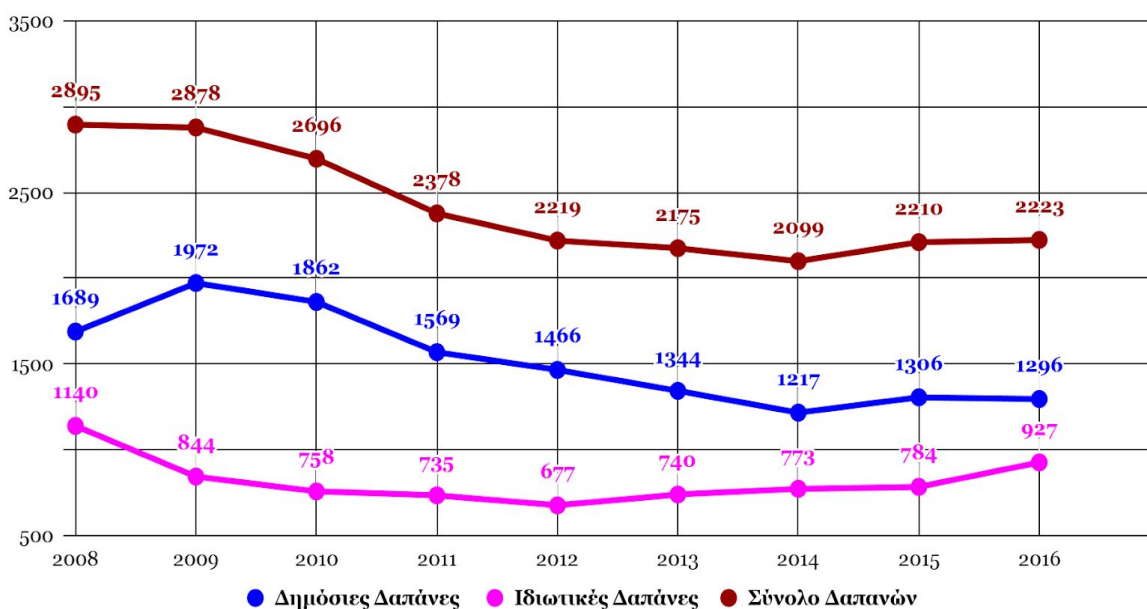
Πηγή: ΟΟΣΑ

- b) Και ενώ απ' τη μία βλέπουμε πως οι κρατικές δαπάνες για κοινωνικές παροχές αυξάνονται, δημιουργείται το εξής παράδοξο, οι δαπάνες υγείας μειώνονται! Γι' αυτό το λόγο μεγάλη μερίδα του πληθυσμού στρέφεται στην παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης από ιδιώτες, πράγμα που σημαίνει πως ασφαλισμένοι και εργοδότες πληρώνουν (μέσω των εισφορών τους) εις διπλούν την παροχή αυτή και ως παρεπόμενη συνέπεια ένα σημαντικό ποσό-ποσοστό του ήδη περιορισμένου διαθέσιμου εισοδήματός τους καταλήγει στους γιατρούς.

Διάγραμμα 21: Δαπάνες Υγείας κατά άτομο σε χιλ. \$ στην Ελλάδα (2008-2016)

Πηγή: Ο.Ο.Σ.Α.

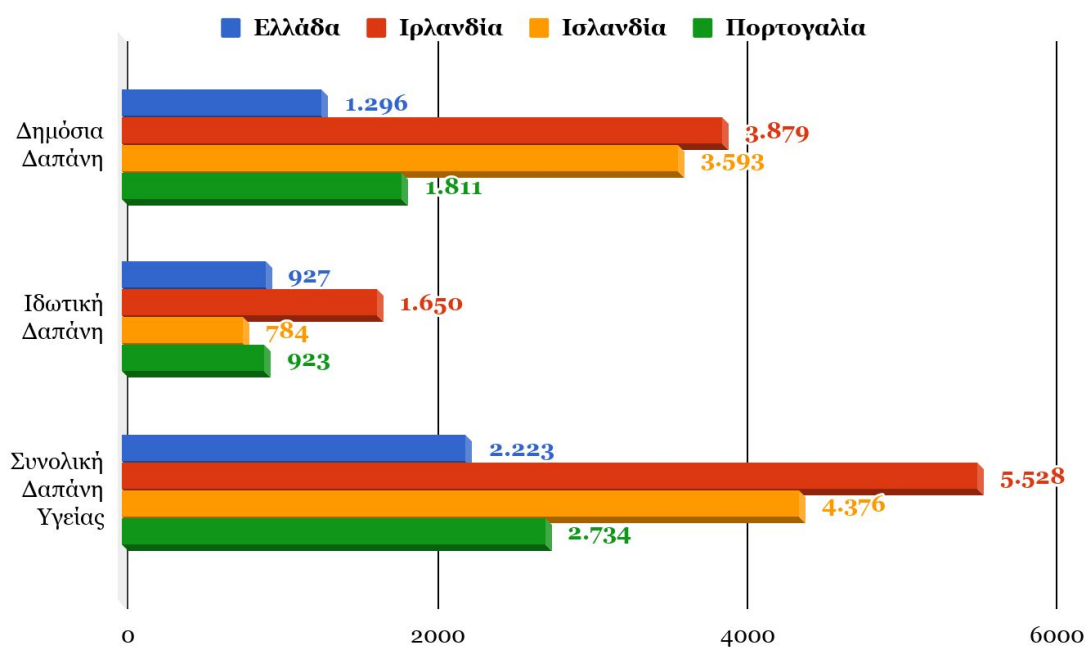

α) Αφού στα δύο παραπάνω διαγράμματα είδαμε τα ποσά που δαπανά τόσο το κράτος όσο και ο κάθε πολίτης μεμονωμένα για το αγαθό της υγείας, στη συνέχεια παραθέτουμε τα ανάλογα ποσά που δαπανούν άλλες τρεις χώρες της Ε.Ε. οι οποίες δοκιμάστηκαν από την οικονομική κρίση και παρ' ότι έλαβαν μικρότερα ποσά χρηματοδότησης απ' την Ελλάδα, κατάφεραν να βγουν πολύ πιο νωρίς απ' αυτές τις δυσκολίες.

Όπως είναι ορατό και στο διάγραμμα και οι τέσσερις χώρες αρχικά έχουν έρθει αντιμέτωπες με την οικονομική κρίση, ήρθαν αντιμέτωπες με το αυστηρό πρόγραμμα που τους επέβαλε το Δ.Ν.Τ. και οι λοιποί πιστωτές τους ενώ τέλος οι τρεις από τις τέσσερις έχουν καταφέρει να σταθούν στα πόδια τους και χωρίς τη βοήθεια του Δ.Ν.Τ. εκτός απ' την Ελλάδα. Παράλληλα αν και η οικονομία τους σταθεροποιήθηκε και δεν έχρηζε πλέον υποστήριξης, οι δαπάνες στο κομμάτι της υγείας εξακολουθούν να αποτελούν κρατική υπόθεση, με εξαίρεση την Ελλάδα στην οποία δημόσια και ιδιωτική δαπάνη διαφέρουν μόλις κατά 366€, ενώ στις άλλες τρεις η διαφορά αυτή 2.229€, 2.809€ και 888€ αντίστοιχα.

Διάγραμμα 22: Ύψος δαπανών υγείας κατά άτομο σε χιλ. \$ (2016)

Πηγή: Ο.Ο.Σ.Α.

13) Αφού στα παραπάνω διαγράμματα είδαμε την κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει οι Έλληνες πολίτες ως μονάδες, παρακάτω παρατίθενται δύο διαγράμματα τα οποία αυτή τη φορά δεν έχουν να κάνουν με το "δέντρο, αλλά με το δάσος", δηλαδή έχουν να κάνουν με το Ελληνικό κράτος και το πως το ίδιο πλήττεται σαν οντότητα:

- a) Η Ελλάδα και ο πληθυσμός αυτής κατά τη δεκαετία του 1950 θεωρούνταν νεανικός, δηλαδή οι πολίτες στην πλειοψηφία τους ήταν άτομα νεότερης ηλικίας, σημειώνοντας περισσότερες γεννήσεις απ' ότι θάνατοι. Απ' τη δεκαετία του 1970 και εντεύθεν ο πληθυσμός αυτός άρχισε να ωριμάζει με ραγδαίους ρυθμούς, τόσο στη χώρα μας όσο και σ' ολόκληρη την Ευρωπαϊκή ήπειρο, φτάνοντας στη νέα χιλιετία κατά την οποία η ηλικιακή πλάστιγγα έχει αλλάξει σε τέτοιο βαθμό που ο ελληνικός πληθυσμός πλέον χαρακτηρίζεται ως γεροντικός, δηλαδή έχουμε περισσότερους θανάτους απ' ότι γεννήσεις και ο πληθυσμός γεννά χωρίς να υποκαθίσταται από νέες γενιές.⁷² Πρακτικά αυτό μπορεί να επιφέρει τόσο μεταφορικά όσο και κυριολεκτικά τον "θάνατο" της χώρας μας αφού με τους αρνητικούς ρυθμούς που έχουμε υιοθετήσει δεν θα αργήσει και πάρα πολύ να επέλθει το μοιραίο, αφού μετά το 2050 ένας στου τρεις θα είναι ηλικιωμένος..

Παράδειγμα τώρα των παραπάνω αποτελούν οι αριθμοί, οι οποίοι μεταξύ 1975-1990 παρουσιάζουν μία τρομερή κάθοδο η οποία αντιστοιχεί σε μία μείωση των γεννήσεων της τάξεως των 40.000 και οι θάνατοι εμφανίζουν μία αύξηση της τάξεως των 14.000, δηλαδή η Ελλάδα μέσα σε 15 χρόνια, παρά την συνολική αύξηση του πληθυσμού της, έχει παρουσιάσει ένα "έλλειμμα" σε ανθρώπινο δυναμικό (με έτος βάσης το 1975) της τάξεως των 54.000 ατόμων. Εάν τώρα κοιτάξουμε τη διαχρονικότητα του διαγράμματος θα δούμε πως από 'κει που οι γεννήσεις υπερτερούσαν, έστω και οριακά, παρουσιάζουν μία σημαντική κάθοδο η οποία περνά και σε αρνητικούς ρυθμούς εάν υπολογίσουμε τα δύο μεγέθη μεταξύ τους σημειώνοντας μία διαφορά της τάξεως των 25.894 υπέρ των θανάτων.

Δύο πολύ βασικοί λόγοι που τα μεγέθη αυτά έχουν αλλάξει με τέτοιο ρυθμό είναι οι εξής:

- i) η αλλαγή κοινωνικών προτύπων: κατά τη δεκαετία του '70 και πριν η κοινωνία της εποχής πρόσταζε τη δημιουργία οικογένειας και εάν είναι δυνατόν πολυμελούς, αυτός ήταν ο προορισμός του ανθρώπου και δη της γυναίκας η οποία όφειλε να παντρευτεί, να κάνει παιδιά και να τα μεγαλώσει. Με το πέρας του καιρού και την εξέλιξη των κοινωνιών και τη δυναμική διεκδίκηση των φεμινιστικών κινημάτων, το πρότυπο αυτό άρχισε σταδιακά να συρρικνώνεται, αφού οι γυναίκες πλέον εργάζονται σαν επαγγελματίες με προοπτικές επαγγελματικής ανέλιξης και όχι ως απλοί μισθωτοί. Παράλληλα πέραν του γεγονότος πως οι γυναίκες πλέον κυνηγούν την καριέρα και όχι την οικογένεια, περιορίζοντας το μέγεθος αυτής καταφέρνουν (το ίδιο ισχύει και για τους άνδρες) να έχουν, όσο κυνικά και να ακούγεται, περισσότερο χρόνο, χρήμα, διάθεση για το άτομο τους, τα αγαπημένα τους πρόσωπα

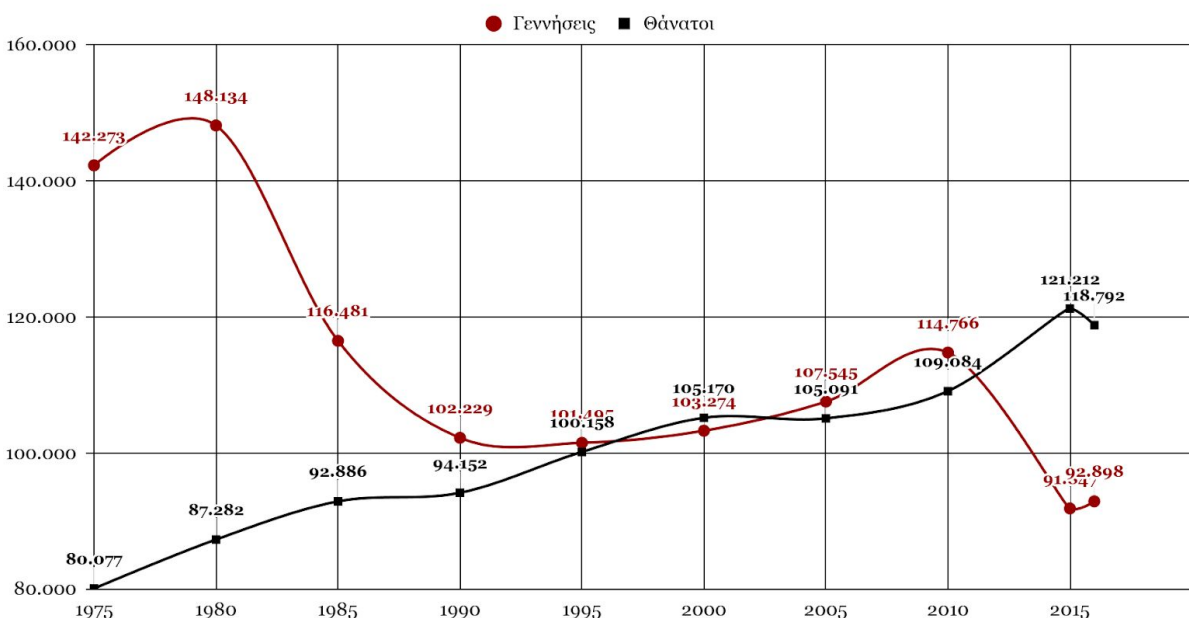
⁷² Βλ: Γιάννης Ν. Υφαντόπουλος, *Τα οικονομικά της Υγείας: Θεωρία και Πολιτική*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 2006, σελ.115

και όσα αυτούς τους αρέσει να κάνουν χωρίς να καταλήγουν
“υπηρετικό προσωπικό”.

- ii) το οικονομικό βάρος μία οικογένειας: μία επίσης κυνική αλλά πέρα μα πέρα ρεαλιστική προσέγγιση. Όπως και να το κάνουμε, ότι και να λέμε, όσο και να αγαπιόμαστε μία οικογένεια για να επιβιώσει, διατηρηθεί και αναπτυχθεί χρειάζεται και χρήματα, τα οποία σαφώς δεν παίζουν και δεν υποκαθιστούν επ’ ουδενί τον ρόλο της αγάπης, της φροντίδας και της στοργής των γονιών, αλλά όπως λέει και η Liza Minnelli με τον Joel Grey στο Cabaret “όταν η πείνα μπαίνει απ’ την πόρτα, η αγάπη βγαίνει απ’ το παράθυρο”, άρα λόγω του υψηλού κόστους που απαιτεί η συντήρηση μίας οικογένειας σε συνδυασμό με τους χαμηλούς μισθούς και την εκτεταμένη ανεργία οδήγησαν πληθώρα νέων όχι απλά να το σκεφτούν πριν μπουν στη διαδικασία της οικογένειας και της αναπαραγωγής, αλλά και στην αδυναμία να εγκαταλείψουν την πατρική τους εστία

Παρά ταύτα ας μην επικεντρωθούμε μόνον στην αρνητική, που δυστυχώς είναι πολύ ισχυρή τόσο μαθηματικώς όσο και στατιστικώς, τάση που επικρατεί αλλά να επικεντρωθούμε πως στο τελευταίο έτος της μέτρησης μας (2016) και οι δύο δείκτες παρουσιάζουν μετατοπίσεις προς την αντίθετη κατεύθυνση, η οποία ευελπιστούμε να διατηρηθεί και να συνεχιστεί μέσα στα επόμενα χρόνια αποφεύγοντας τα χειρότερα..

Διάγραμμα 23: Γεννήσεις και θάνατοι στην Ελλάδα (1975-2016)
Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

- b) Αφού προηγουμένως κοιτάξαμε ποια είναι η σχέση που υπάρχει μεταξύ γεννήσεων και θανάτων, παρακάτω θα δούμε πως η αρνητική συσχέτιση που υπάρχει παραπάνω σε συνδυασμό με το brain drain⁷³ των τελευταίων ετών έχει οδηγήσει στην υφιστάμενη κατάσταση, δηλαδή στην μείωση του συνολικού ελληνικού πληθυσμού (σύμφωνα με την τελευταία απογραφή) κατά 117.811 άτομα.

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια η εύρεση εργασίας αποτελούσε μείζον πρόβλημα για πληθώρα νέων ανθρώπων οι οποίοι έχοντας επενδύσει χρόνο, κόπο και χρήμα σε σπουδές και απόκτηση πολλαπλών δεξιοτήτων μέσω των οποίων θα μπορούσαν αρχικά να εργαστούν στο επάγγελμα της αρεσκείας τους, εν συνεχεία να είναι ανταγωνιστικοί στην αγορά εργασίας και τέλος να εξασφαλίσουν ένα υψηλό εισόδημα και μία, ενδεχομένως, αντίστοιχη κοινωνική θέση, αδυνατούσαν να βρουν κάτι το οποίο να πληρεί, έστω και μερικώς, κάποια απ' αυτά τα στάνταρς. Παράλληλα με την κατάσταση αυτή η μείωση μισθών, η ακόμα πιο δύσκολη εύρεση εργασίας, η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στη χώρας κ.τ.λ. που έφερε η χρηματοπιστωτική κρίση, οδήγησε πολλούς τολμηρούς, νέους και εργαζόμενους κάθε ηλικίας, με δίψα για ζωή και δουλειά να εγκαταλείψουν την ασφάλεια της πατρικής εστίας και να μετεγκατασταθούν σε κάποια άλλη χώρα του εξωτερικού η οποία τους προσέφερε ως αντάλλαγμα των υπηρεσιών-γνώσεων που κατείχαν την ζωή που οι ίδιοι επιθυμούσαν.

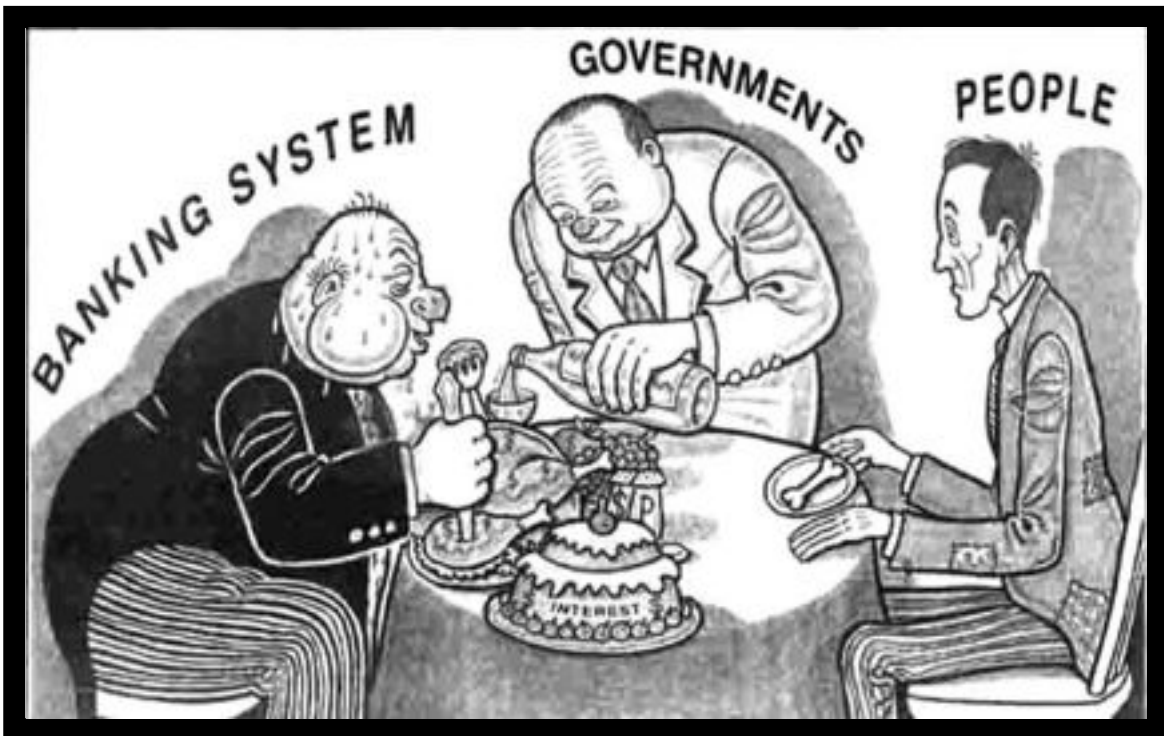
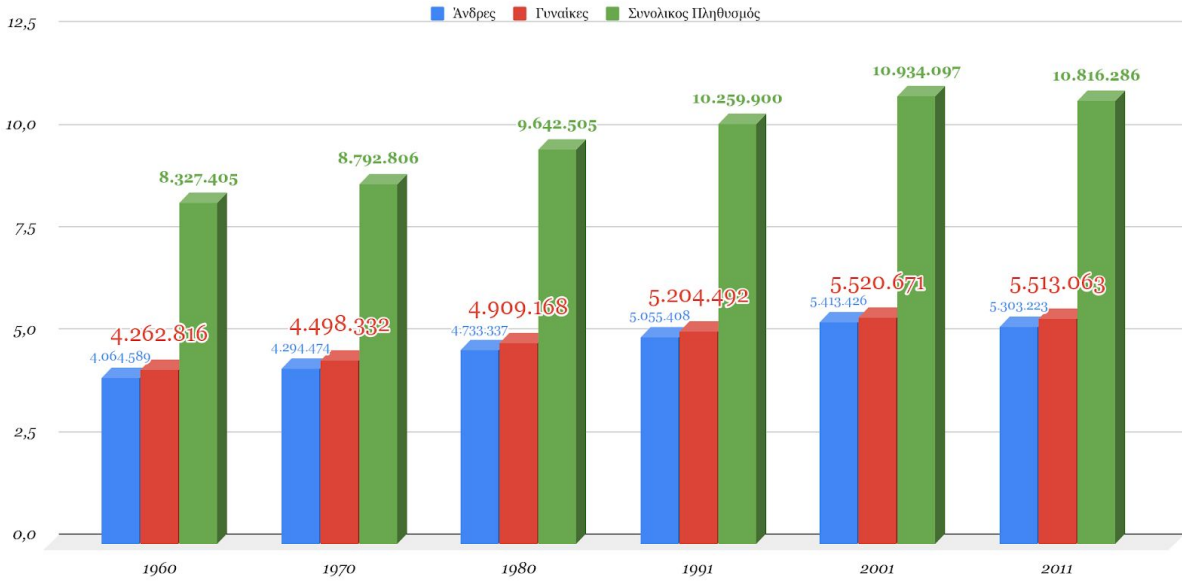
Σ' αυτό το σημείο θα ήθελα εκτός από τα προφανή κόστη που επωμίζεται το κράτος από τη διαρροή αυτή να προσθέσω το εξής, σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγε το Ε.Μ.Π. το οικονομικό κόστος του brain drain, για τον υπολογισμό του οποίου μετράμε τα χρήματα που έχουν επενδυθεί -δαπανηθεί για την απόκτηση οποιασδήποτε μορφής γνώσης και δεξιότητας μέσω των οποίων ο υποψήφιος καθίσταται μέρος του brain drain, ανέρχεται για την δετία 2008-2016 σε **15.300.000.000€**,⁷⁴ δηλαδή τόσο η κυβέρνηση όσο και οι πολίτες μεμονωμένα κατά την δετία αυτή διέθεταν ετησίως 1.912.500.000€ για την επιμόρφωση των νέων, οι οποίοι αντί να "επιστρέψουν" στο κράτος την επένδυση-δαπάνη αυτή μέσω της παροχής εργασίας, της καινοτομίας κ.τ.λ. λόγω των συνθηκών κατέφυγαν στο εξωτερικό. Η Ελλάδα επένδυε και το κέρδος της επένδυσης αυτής το καρπώνονταν τρίτοι...

⁷³ Σημ: <<Το θέμα της διαρροής εγκεφάλων, μυαλών και γνώσεων, νέων ανθρώπων με ικανότητες και σπουδές που φεύγουν από κάποιες χώρες της Ευρώπης, κυρίως του νότου, και «μεταναστεύουν» σε άλλες με προηγμένες οικονομίες>> Βλ.: «Από το Brain Drain στο Brain Gain», *Ιστοσελίδα In.gr*, 3/2/2018

<http://www.in.gr/2018/02/02/greece/apo-to-brain-drain-sto-brain-gain/>

⁷⁴ Βλ.: Απόστολος Λακασάς,, <<15,3 δισ. το κόστος του brain drain>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή* 5/2/2018 <http://www.kathimerini.gr/946827/article/epikairothta/ellada/153-dis-to-kostos-toy-brain-drain>

Διάγραμμα 24: Διαχρονική εξέλιξη Ελληνικού πληθυσμού, άνδρες, γυναίκες και συνολικός πληθυσμός σε εκατομμύρια (1960-2011)
 Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Κεφάλαιο 6°

Οι δύο κρίσεις

Όπως αναφέρθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια η ελληνική πραγματικότητα και η ελληνική κοινωνία, και στις δύο περιπτώσεις των οικονομικών κρίσεων, απέδειξε πως δεν διέθετε τα κατάλληλα αντανακλαστικά για την αντιμετώπιση τους και τον περιορισμό των επιπτώσεων αυτών τόσο σε μικρό όσο και σε μεγάλο επίπεδο.

Παρά ταύτα αν και εκ πρώτης όψεως οι δύο κρίσεις εμφανίζουν κάποιες ομοιότητες επί της ουσίας, τόσο η έκταση, όσο το βάθος και ο αντίκτυπος τους διαφέρουν.

Το 1932, χρονιά κατά την οποία η κρίση της Wall Street έφτασε στην Ελλάδα, η ελληνική κοινωνία βρισκόταν ήδη σε δεινή θέση. Το προσφυγικό αποτέλεσε από το 1922 και για μία δεκαετία το κύριο και ακανθώδες θέμα της ελληνικής πολιτικής, οικονομικής αλλά και κοινωνικής ζωής.

Ενώ στον υπόλοιπο κόσμο οι εθνικές οικονομίες έριξαν το βάρος τους στις εξαγωγές και μειώνοντας τις εισαγωγές, η ελληνική οικονομία ακολούθησε μία προστατευτική πολιτική η οποία προέβλεπε την ικανοποίηση των αναγκών μέσω της εγχώριων αγροτικών και βιομηχανικών παραγωγών⁷⁵. Αυτό σε συνδυασμό με τη μέθοδο κλήριγκ⁷⁶ διευκόλυε την οικονομία, γιατί αφενός περιόρισε το χάσμα στο εμπορικό ισοζύγιο, όπου στην περίπτωση

⁷⁵ Βλ.: Ε.Ρ.Τ., *Ριμέικ-Η Ελλάδα και το Κραχ του 1929*, www.youtube.com/watch?v=oUrCXOp1Sdk

⁷⁶ Δηλ.: Οι διεθνείς συναλλαγές δεν γίνονταν με βάση το μετατρέψιμο συνάλλαγμα αλλά με βάση διακρατικές συμφωνίες που κοστολογούσαν τα προς ανταλλαγή προϊόντα και φρόντιζαν να ισοσκελίσουν την αξία των εισαγωγών με την αντίστοιχη των εξαγωγών, στο πλαίσιο ειδικών λογαριασμών. Βλ.: Α. Αζέλης, Ν. Ανδριώτης, Θ. Δετοράκης, Γ. Μαργαρίτης, Κ. Φωτιάδης, *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ' ΓΕ.Λ*, Αθήνα, Υπ. Παιδείας, Έρευνας & Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων <<Διόφαντος>>, 2017, σελ. 54

της χώρας μας ήταν και εξακολουθεί να είναι ελλειμματικό, και αφετέρου γιατί η εγχώρια παραγωγή αυξήθηκε αισθητά δίνοντας πνοή και χώρο σε νέα ξεκινήματα.

Απ' την άλλη μεριά η νεότερη οικονομική κρίση βρήκε την Ελληνική κοινωνία-οικονομία σε μία περίοδο συνεχούς και διαρκούς -ψευδεπίγραφης- μεγέθυνσης. Μισθοί στα ύψη και ζωή Μονεγάσκου..

Αυτό πρακτικά σήμαινε πως η έλευση της κρίσης γκρέμισε το **Success Story** της Ελληνικής οικονομίας απ' την 24^η Ιουλίου 1974 και μετά επιφέροντας ολέθριες συνέπειες, τις διαστάσεις των οποίων ακόμα και σήμερα δεν είμαστε εις θέσιν να ορίσουμε με ακρίβεια, γιατί κακά τα ψέματα, λέγονται τόσα, γράφονται τόσα και αποσιωπούνται, ηθελημένα και μη, άλλα τόσα τα οποία θα κληθεί να εξετάσει και ερμηνεύσει ο ιστορικός του μέλλοντος έχοντας πληθώρα στοιχείων και την αποστασιοποιημένη ματιά των γεγονότων.

Εντούτοις με τα έως τώρα στοιχεία που διαθέτουμε, και κατά την ταπεινή μου άποψη, η κρίση του σήμερα είναι πολύ χειρότερη απ' την αντίστοιχη του '32 κυρίως για οικονομικούς αλλά και κοινωνιολογικούς λόγους⁷⁷.

Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου ο ελληνικός λαός όπως πολλάκις έχει αναφερθεί μαστιζόταν από την πείνα και τις κακουχίες. Το επίπεδο διαβίωσης δεν ήταν απλά κακό, ήταν άθλιο. Η πλειοψηφία του κόσμου φυτοζωεί. Οι πολίτες προσπαθούν να μαζέψουν τα κομμάτια τους και να ανασυνταχθούν για το αύριο και την πατρίδα. Παρά τον πόνο και τις δυσκολίες, εν μέρει, τα καταφέρνουν αφού η τότε οικονομική ζώσα πραγματικότητα δεν έχει αλλάξει άρδην απ' αυτή των προηγούμενων ετών⁷⁸, απλά υπήρξε ένα μικρό διάλειμμα.

Απ' την άλλη όμως οι κοινωνικές-πολιτικές εξελίξεις καλπάζουν με ασύλληπτους ρυθμούς απ' το Κραχ και μετά, αφού το διεθνές μεταπολεμικό status quo έχει αρχίσει να κλυδωνίζεται οδηγώντας το ένα κράτος μετά το άλλο σ' όλο ένα και πιο αυταρχικά καθεστώτα, ανατρέποντας τη νίκη της Δημοκρατίας των προηγούμενων ετών κάτι που οδήγησε στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Κατά το οικονομικό Κραχ του 21^{ου} αιώνα απ' την άλλη, η υφήλιος βρίσκεται πάλι σε κατάσταση οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Η Δύση είναι πιο πλούσια από ποτέ. Ο κόσμος έχει εκτινάξει το βιοτικό του επίπεδο καθολικά και ζει την περίοδο των παχέων αγελάδων. Πακτωλός χρημάτων δαπανάται δεξιά κι αριστερά όχι για το ζην αλλά για ένα ξεχειλωμένο, κίβδηλο και προϊόν υποκοουλτούρας ευ ζην. Κι όλα αυτά έως το 2008, το έτος μηδέν. Από τότε κι έπειτα όλος ο κόσμος, αλλά κυρίως ο Δυτικός, θα υποστεί το ανεπανόρθωτο πλήγμα στην κεντρική του αρτηρία, το χρηματοπιστωτικό σύστημα, αλλού περισσότερο αλλού λιγότερο.

⁷⁷ Σημ: Εάν κοιτάξουμε τα γραφήματα που παρατίθενται παραπάνω για τα οικονομικά στοιχεία των δύο εποχών βλέπουμε πως στην πρώτη κρίση υπάρχει ανάπτυξη της οικονομίας που όπως έλεγε και ο αλήστου μνήμης οικονομολόγος, καθηγητής, ακαδημαϊκός και πρωθυπουργός της χώρας Ξ.Ζολώτας: <<Η οικονομία βρίσκεται σε κατάσταση θερμοκηπίου>>, ενώ στη δεύτερη βλέπουμε πλήρη καταβαράθρωση της οικονομίας και της κοινωνικής δυναμικής.

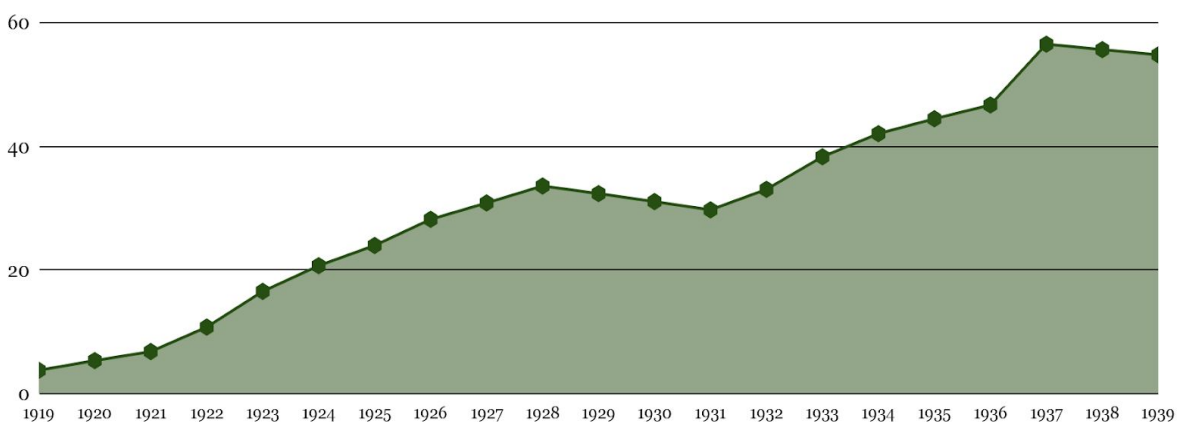
⁷⁸ Σημ: Οικονομική αλλαγή (άνθιση-ανάπτυξη) όπως ήδη έχουμε δει και αναφέρει παραπάνω έχει υπάρξει, αλλά αυτή δεν αφορά τους Έλληνες καθολικά παρά την αύξηση που παρουσιάζει το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. σε τιμές, αλλά σποραδικά, τους έχοντες δηλαδή τον πλούτο και τα μέσα παραγωγής.

Με την έλευση της κρίσης η Ελλάδα διαπίστωσε με τον πιο σκληρό τρόπο τι σημαίνει για πολλοστή φορά να ζεις με δανεικά και πέρα των δυνάμεων σου. Το εισόδημα των πολιτών έκανε κατακόρυφη βουτιά. Κόσμος που έως τότε είχε μία δουλειά βρίσκεται πλέον άνεργος, χωρίς εισόδημα και πολλές φορές αντιμετώπος με τον φόβο της φυλακής, της κατάσχεσης και του δρόμου, καταστάσεις πολλές εκ των οποίων, λόγω των σημερινών κοινωνικών επιταγών, δεν είχαν θέση στην καθημερινότητα των κατοίκων του της δεκαετίας του '20. Επιπροσθέτως άλλο ένα στοιχείο το οποίο αποδεικνύει τον ισχυρισμό πως η κρίση σήμερα με την κρίση του τότε έχει πολύ περισσότερες και χειρότερες διαστάσεις είναι τα δύο ακόλουθα διαγράμματα που δείχνουν την εξέλιξη του Α.Ε.Π. σε βάθος χρόνου τότε και τώρα.

Στο πρώτο διάγραμμα βλέπουμε πως η χώρα καθ' όλη την εικοσαετία που μελετάμε, ακόμα και τα χρόνια του πολέμου στη Μ.Ασία και την ήττα που ακολούθησε, παρουσιάζει θηριώδη ανάπτυξη του Α.Ε.Π. το οποίο κάνει μία μικρή κάμψη μεταξύ 1929-1931 και χρειάστηκε να φτάσουμε στο 1932 για να σταματήσει η πτωτική πορεία (έχοντας χαθεί στο μεσοδιάστημα με έτος βάσης το 1928 8 δισεκατομμύρια δραχμές) και στο 1933 για να υπάρξει ανάκαμψη στην προ κρίση εποχή η οποία και θα διαρκέσει σχεδόν έως τις παραμονές του Β' Π.Π.. Παρ' όλα αυτά και παρά τις κρίσεις κ.τ.λ. που σημειώθηκαν μεταξύ των ετών αυτών η χώρα έχει καταφέρει να αυξάνει σταθερά το Α.Ε.Π. της 2,5 δισεκατομμύρια δραχμές

Διάγραμμα: 25 Α.Ε.Π. Ελλάδα σε δισεκατομμύρια δραχμές (1919-1939)

Πηγή: Ερευνητικές Συνεργασίες 1 Κ.Ε.Π.Ε-Ι.Α.Ε.Τ.Ε

Στον αντίποδα τώρα, στο δεύτερο διάγραμμα παρατηρούμε την εξέλιξη του Α.Ε.Π. και πάλι στην Ελλάδα αλλά τώρα για την εικοσαετία 1996-2016. Κατά τα χρόνια που μεσολαβούν βλέπουμε πως χώρα έχει κατορθώσει όχι μόνο να ανεβάσει το Α.Ε.Π., όπως συνέβη και στην προηγούμενη περίπτωση, αλλά να εκτινάξει κυριολεκτικά τα μεγέθη αυτά, αφού απ' το 1996 έως 2008, με μόνη εξαίρεση την αναστάτωση που προκλήθηκε στην αγορά το 1999 με τις φούσκες στο χρηματιστήριο και την μικρή κάμψη που επήλθε στην οικονομία, η χώρα κατάφερε όχι απλά να αυξήσει τις οικονομικές δυνατότητες της αλλά να υπερδιπλασιάσει μέσα σε 12 χρόνια το Α.Ε.Π. της, παρουσιάζοντας σταθερή αύξηση 17,3 δισ. ευρώ το χρόνο, πράγμα που φάνηκε να έχει αντίκτυπο και στην αύξηση του κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. και στην αγοραστική δύναμη των πολιτών.

Με το ξέσπασμα της διεθνούς κρίσης όμως, όπως πολλάκις έχει λεχθεί, η χώρα ήταν

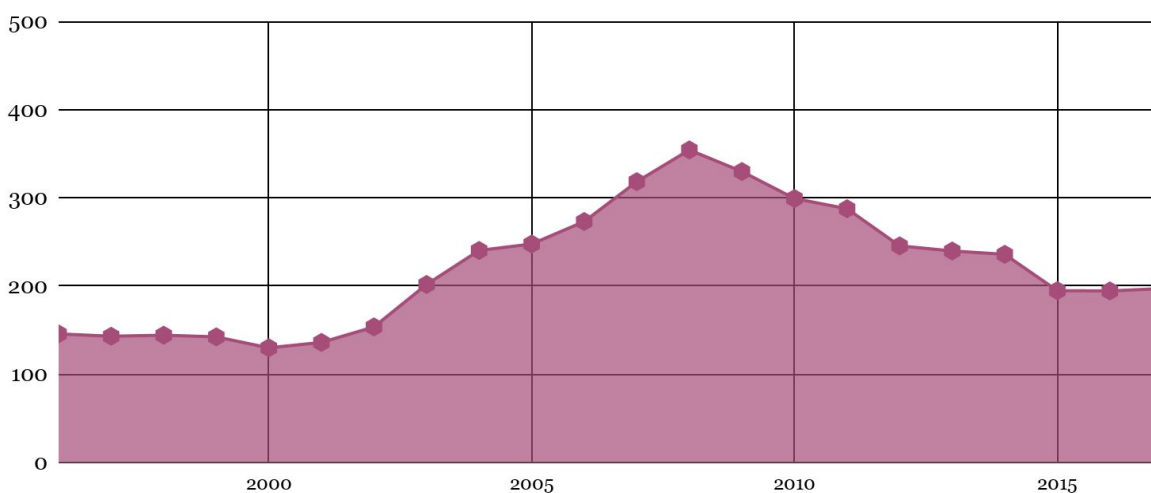
εκτεθειμένη και μη κατάλληλα προετοιμασμένη για τη διαχείριση αυτής και των συνεπειών που θα επέφερε και ως εκ τούτου βρέθηκε ευάλωτη και στο μάτι του κυκλώνα. Όπως παραστατικά βλέπουμε και παρακάτω η οικονομία της χώρα μέσα σε μόλις 8 χρόνια (2008-2016) αρχίζει να σημειώνει όχι απλή αλλά ραγδαία μείωση του Α.Ε.Π., το οποίο απ' τα 354,5 δισ. που ήταν το 2008 το 2016 έφτασε στα 194,6 δισ. σημειώνοντας απώλεια της τάξεως των ~160 δισ.!!, κανονική καταβαράθρωση, δηλαδή η χώρα έχανε κατά Μ.Ο. 20 δισ. το χρόνο. Όπως και ο πιο απλός νους μπορεί να καταλάβει μία τέτοια μείωση όχι απλά έπληξε τον Έλληνα πολίτη, αλλά κυριολεκτικά τον εξαθλίωσε, αφού καθείς εξ ημών ετησίως έχανε, σταθερά, 2.000€.

Το 2017 αποτελεί το πρώτο έτος απ' το ξέσπασμα της κρίσης και των μνημονίων κατά το οποίο η χώρα παρουσιάζει ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, αφού το Α.Ε.Π., όπως δήλωσε ο αναπληρωτής υπουργός Γ. Χουλιαράκης, παρουσιάζει μία αύξηση της τάξεως του 1,4%⁷⁹, ενώ για το τρέχον έτος (2018) υπολογίζεται μία αύξηση της τάξεως 2,4%⁸⁰.

Παρά τα θετικά σημεία και την ανόρθωση των οικονομικών στοιχείων, πράγμα εξαιρετικά καλό, δεν μπορούμε να πούμε πως η αύξηση αυτή αποτελεί καθολική επιτυχία της χώρας και τη κυβέρνηση, αφού η υλοποίηση και ανάπτυξη του πλεονάσματος προέρχεται απ' την εξαιρετικά υψηλή και βαρύτατη φορολογία αφού <<κατά τη διάρκεια της κρίσης το ΑΕΠ της χώρας μας μειώθηκε κατά 27%. Στο ίδιο διάστημα, ωστόσο, τα φορολογικά έσοδα του κράτους μειώθηκαν μόνο κατά 7%, [...] η φορολογία αυξήθηκε δραματικά, [...] μέσα σε οκτώ χρόνια οι έκτακτοι φόροι αυξήθηκαν κατά 94%>>.⁸¹

Διάγραμμα 26: Α.Ε.Π. Ελλάδα σε δισεκατομμύρια ευρώ (1996-2016)

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα

⁷⁹ Βλ: <<Το πρώτο επίσημο δελτίο του ΣΟΕ για την οικονομία>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Το Βήμα*, 5/4/2018 <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=962549>

⁸⁰ Βλ: Εισηγητική έκθεση προϋπολογισμού 2018, Υπ.Οικονομικών, σελ.21 <http://www.minfin.gr/documents/20182/4681901/%CE%95%CE%99%CE%A3%CE%97%CE%93%CE%97%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97+%CE%95%CE%9A%CE%98%CE%95%CE%A3%CE%97+2018.pdf/1036b940-0c1b-4ee0-8d8e-eda0e6062f73>

⁸¹ Βλ: Θεόδωρης Γεωργακόπουλος, <<Το φορολογικό πρόβλημα της Ελλάδας>>, *Ιστοσελίδα Οργανισμού Έρευνας και Ανάλυσης: Διανέοσις*, Απρίλιος 2018 <https://www.dianeosis.org/2018/04/to-forologiko-provlima-tis-elladas/>

Όπως βλέπουμε και στη διαμόρφωση του Α.Ε.Π. μεταξύ των δύο περιπτώσεων τα αποτελέσματα είναι επιεικώς αποκαρδιωτικά, αφού στην πρώτη περίπτωση η πορεία που εμφανίζεται είναι σταθερή και ανοδική η οποία παρά τις περιόδους κρίσεων και δυσκολιών που σημειώνονται επιτυγχάνει όχι απλά να διατηρήσει σταθερά τα κεκτημένα των προηγούμενων ετών, αλλά να τα ξεπεράσει.

Απ' την άλλη τώρα, αυτό που βλέπουμε στο δεύτερο διάγραμμα είναι πως στα χρόνια πριν την κρίση η χώρα σημείωσε αξιοσημείωτα σημάδια ακμής τα οποία όμως δεν ήταν ούτε τόσο υγιεινά αλλά ούτε και αληθινά ή εάν ήταν ήταν κακώς διαμορφωμένα, σε μη στέρεες βάσεις και γι' αυτό δεν άντεξαν την επέλαση της κρίσης.

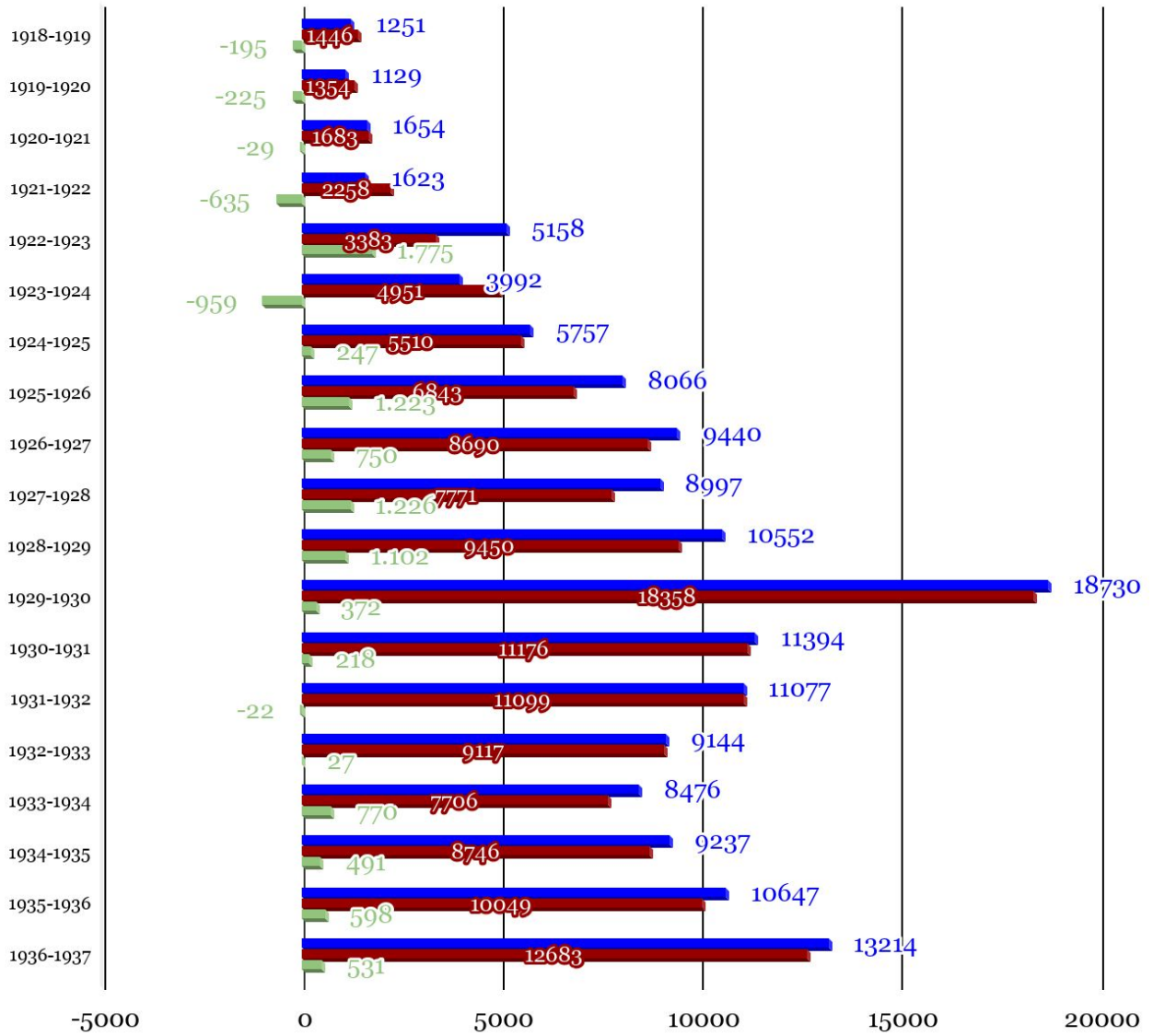
Αφού παραπάνω είδαμε την ιστορική διαμόρφωση του Α.Ε.Π. στα παρακάτω διαγράμματα θα δούμε πως διαμορφώνονται τα έσοδα και τα έξοδα του κράτους. Στο πρώτο διάγραμμα που αφορά την πρώτη κρίση βλέπουμε πως η κυβέρνηση ακολουθεί και επιτυγχάνει αν όχι έναν ισοσκελισμένο προϋπολογισμό έναν προϋπολογισμό βασισμένο τουλάχιστον στην νοοτροπία του όσα έχω τόσα χαλάω. Κατ' αυτόν τον τρόπο και όπως βλέπουμε παρακάτω το Ελληνικό δημόσιο σε βάθος εικοσαετίας παρουσιάζει μόλις 6 φορές έλλειμμα στον κρατικό κορβανά, πράγμα που σημαίνει πως είναι εις θέσιν αρχικά να προγραμματίσει το μέλλον με μεγαλύτερη σταθερότητα, εν συνεχεία να βασιστεί σε απόλυτα κριτήρια τα οποία θα του επιτρέψουν να αντιμετωπίσει τα προβλήματα και την κυβερνητική agenda με μεγαλύτερα ποσοστά επιτυχίας και τέλος και σημαντικότερον διέθετε τα κατάλληλα αντανakλαστικά για την αντιμετώπιση κρίσεων, πράγμα το οποίο απεδείχθη με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο αφού παρά την ήττα του '22, το κραχ του '29 και ως ακόλουθο αυτού την πτώχευση του '32, οι ρυθμοί ανάπτυξης του Α.Ε.Π. και το ισοζύγιο εσόδων-εξόδων φέρει θετικό πρόσημο.

Απ' την άλλη τώρα στο διάγραμμα του σήμερα αυτό το οποίο βλέπουμε είναι το εξής, ενώ το Α.Ε.Π. παρουσιάζει αλματώδη εξέλιξη, παράλληλα τα έσοδα-έξοδα του κράτους παρουσιάζουν αρκετά υψηλά ποσοστά ελλειμμάτων, πράγμα που αυτομάτως ακυρώνει την πολύ *illustration* εικόνα των δημοσιονομικών δεδομένων και ως εκ τούτου μπορούμε να πούμε μετά βεβαιότητας πως η ύπαρξη ελλειμματικών προϋπολογισμών, ο συνεχής και ολοένα αυξανόμενος δανεισμός τόσο του κράτους όσο και των πολιτών οδήγησε, συγκυριακά με την κρίση του 2008, στην υφιστάμενη κατάσταση. Επιπρόσθετα αυτό το οποίο βλέπουμε είναι πως απ' την έναρξη της κρίσης και μετά, με εξαίρεση το 2012, το έλλειμμα υπερβαίνει το 10%, ενώ απ' το 2013 κι έπειτα οδεύει προς την εκμηδένιση, η οποία όχι απλά θα έρθει, αλλά θα επιτευχθεί και για δύο συνεχόμενα έτη δημοσιονομικό πλεόνασμα +0,6% και +0,8%.

Παρά ταύτα τα θετικά στοιχεία που προκύπτουν δεν θα μπορούσαμε να πούμε είναι και τόσο θετικά, αφού για την επίτευξη αυτών επιβλήθηκε, όπως είδαμε και προηγουμένως, βαρύτερη φορολογία, οι μισθωτοί- συνταξιούχοι εκλήθησαν να πληρώσουν τον "λογαριασμό και τα σπασμένα", εξαφανίστηκε η μεσαία τάξη⁸² και η αγορά "στέγνωσε" από ρευστό.

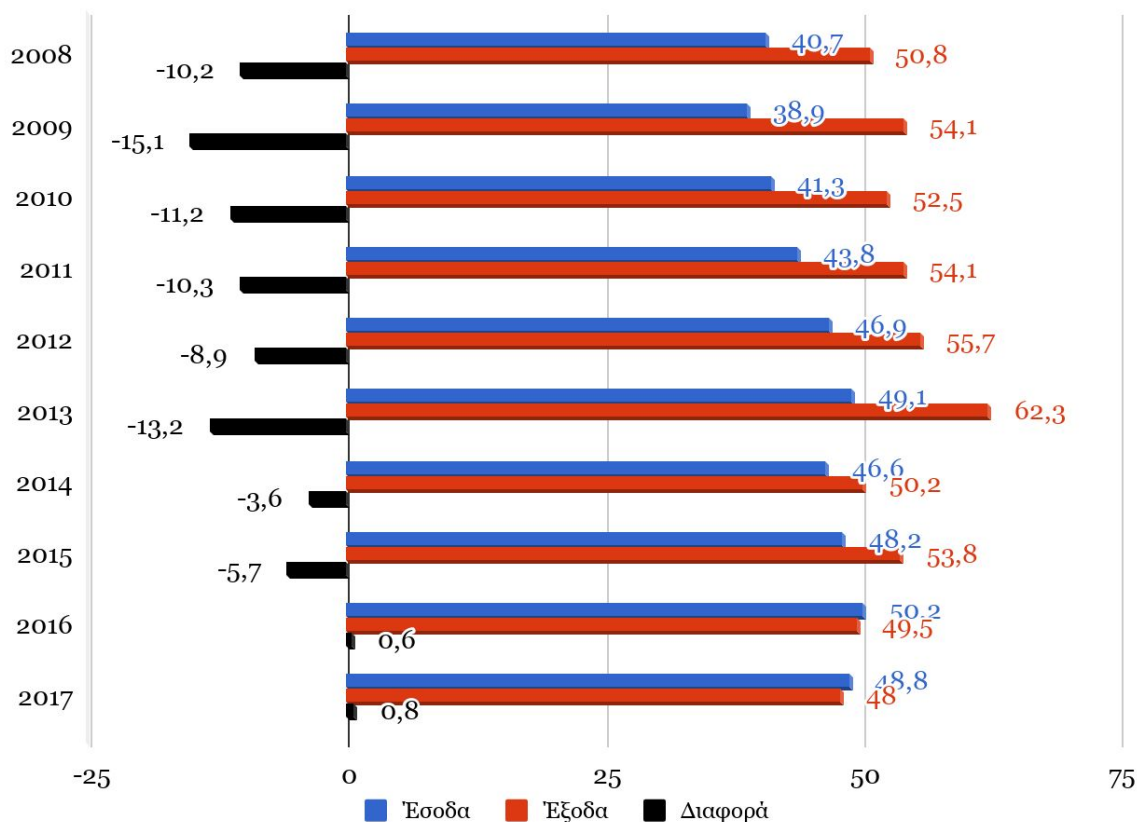
⁸² Βλ: <<Κοινωνικό μέρισμα: Η κυβέρνηση διαλύει την μεσαία τάξη, είπε ο Θεοδωράκης>>, *Ιστοσελίδα CNN Greece*, 20/11/2017
<http://www.cnn.gr/news/politiki/story/106447/koinoniko-merisma-h-kyvernisi-dialyei-tin-mesaia-taxi-eipe-o-theodorakis>

Διάγραμμα 27: Έσοδα, Έξοδα και Έλλειμμα Ελλάδας μεταξύ 1918-1937 σε εκατομμύρια δραχμές
 Πηγή: Mark Mazower, Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου: Πίνακας Π1.2

Διάγραμμα 28: Έσοδα, Έξοδα και Ελλάδα ως ποσοστό του Α.Ε.Π. μεταξύ 2008-2017

Πηγή: Eurostat

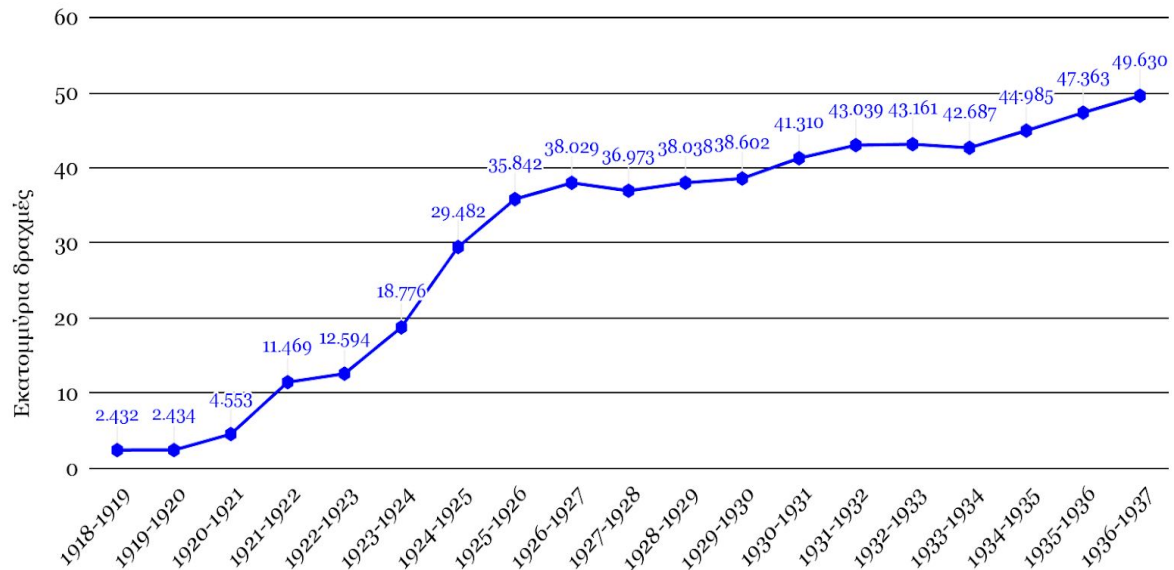
Επίσης στα διαγράμματα που ακολουθούν σε συνδυασμό με τα παραπάνω μπορούμε να καταλάβουμε τη φιλοσοφία αλλά και την πραγματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται τόσο η οικονομία όσο και η χώρα. Όπως είναι φανερό και στις δύο περιόδους το δημόσιο χρέος αυξάνεται θεαματικά, αλλά υπάρχει μία ειδοποιός διαφορά μεταξύ τους, τα χρήματα απ' τον εξωτερικό δανεισμό λαμβάνονται για διαφορετικούς λόγους.

Αφενός στην πρώτη περίπτωση ο εξωτερικός δανεισμός πήγαινε τόσο για την κάλυψη των δημοσιονομικών αναγκών όσο και για την αναβάθμιση υποδομών, εκσυγχρονισμό μέσω παραγωγής και την θωράκιση της άμυνας και του στρατεύματος (ειδικά απ' το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου και μετά), πράγμα που συνέβαλε στην αποτελεσματική αντιμετώπιση των ιταλικών στρατευμάτων κατά τον Β' Π.Π.

Αφετέρου στην δεύτερη περίπτωση ο εξωτερικός δανεισμό πήγαινε κυρίως για την κάλυψη των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, τα οποία εξακολουθούσαν να παραμένουν αρνητικά και με αρκετή απόσταση απ' την εκμηδένισή τους, και όχι στις επενδύσεις-αναβάθμιση δομών και μέσω παραγωγής και ως εκ τούτου το ξέσπασμα της κρίσης βρήκε την χώρα επί ξύλου κρεμάμενη μετατρέποντας τη απ' το λίκνο της Δημοκρατίας στο λίκνο της επαιτείας..

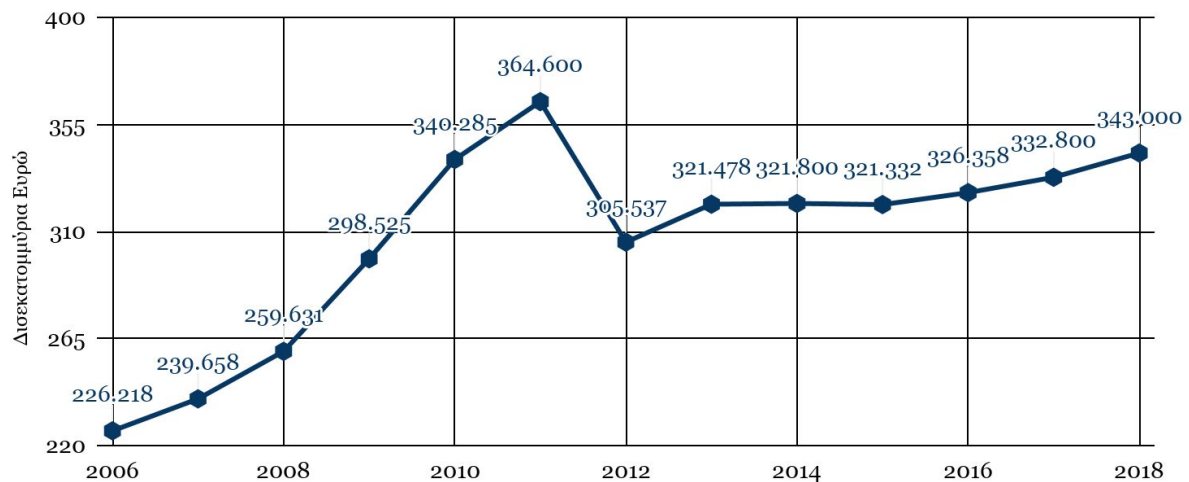
Διάγραμμα 29: Δημόσιο χρέος Ελλάδα 1918-1937

Πηγή: Mark Mazower, Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου, Πίνακας Π1.2

Διάγραμμα 30: Δημόσιο Χρέος Ελλάδα 2006-2018 (εκτίμηση)

Πηγή: Κρατικοί Προϋπολογισμοί

Παράλληλα, άλλος ένας λόγος που εντείνει τη διαφορά μεταξύ των δύο κρίσεων είναι το γεγονός πως η κατάσταση αυτή υποβαθμίζει ολίγον κατ' ολίγον το βιοτικό επίπεδο⁸³ των πολιτών όσο και την υγεία αυτών πράγμα το οποίο οδηγεί στην αποδόμηση του κράτους πρόνοιας καθώς και της δυτικής-ευνομούμενης πολιτείας που με τόσο κόπο, μόχθο και αγώνα κατέκτησαν οι έλληνες, αφού -ενδεικτικά- :

⁸³ Βλ.: Ζωρζέτ Ζολότα, <<ΟΟΣΑ: Κάτω από τη βάση το βιοτικό επίπεδο στην Ελλάδα>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή*, 25/6/2014, <http://www.kathimerini.gr/773297/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/oosa-katw-apo-th-vash-to-viotiko-epipe-do-sthn-ellada>

- A. <<Στο διάστημα 2007-2014 παρατηρείται μικρή μείωση του ποσοστού αυτών που αναφέρουν «πολύ καλή» και «καλή» και μικρή αύξηση όσων αναφέρουν «κακή» υγεία. Το 2015 σχεδόν το 1/3 (28,5%) του πληθυσμού αυτό-αξιολογεί την κατάσταση της υγείας του ως μέτρια και κακή>>⁸⁴.
- B. <<Η ασφαλιστική κάλυψη για την υγεία το 2013 έχει μειωθεί κατά 21% , καλύπτοντας το 79% του πληθυσμού από 100% πριν την οικονομική κρίση>>⁸⁵
- C. <<Ποσοστό 22% δήλωσε ότι έχει πρόβλημα στην πρόσβαση στο δημόσιο σύστημα υγείας με κύριο αναφερόμενο φραγμό το οικονομικό κόστος. Κατά το 2014, χρειάστηκαν και δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να λάβουν ιατρική φροντίδα ή θεραπεία, το 13,9% του πληθυσμού ηλικίας 15 ετών και άνω>>⁸⁶.
- D. <<Στην Ελλάδα παρατηρείται αύξηση του αριθμού των διαβητικών, λόγω των δευτερογενών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης και κυρίως λόγω της φτωχότερης διατροφής που ακολουθούν τα φτωχά νοικοκυριά>>⁸⁷.

Αν και ο κατάλογος των επιπτώσεων στην περίπτωση της ελληνικής πραγματικότητας θα μπορούσε να έχει έκταση ανάλογη των ομηρικών επών θα αρκεστώ σ' όλα τα παραπάνω και δη στα διαγράμματα, τα οποία οπτικοποιώντας όλα όσα γράφονται βάζουν το θέμα εντός κάδρου επιβεβαιώνοντας την γνωστή παροιμία: *μία εικόνα ισοδυναμεί με χίλιες λέξεις*.

Συνοψίζοντας και οι δύο κρίσεις έπληξαν βαρύτατα τη χώρα μας σε ένα ευρύ φάσμα τομέων και δραστηριοτήτων παρουσιάζοντας ταυτοχρόνως ομοιότητες και διαφορές, άλλοτε μεγάλες και άλλοτε μικρότερες.

Παρ' όλα αυτά αν θέλαμε να παρουσιάσουμε τα κυριότερα σημεία των δύο κρίσεων θα μπορούσαμε να πούμε τα εξής:

A. Το Κραχ του 1929:

- a. έπληξε μερικώς την οικονομία, άρα τα αποτελέσματα αυτής δεν άλλαξαν και πολύ την έως τότε πραγματικότητα

⁸⁴ Βλ: Γ. Τούντας (συντονιστής), Κ. Βαρδαβάς, Κ. Γιαννοπούλου, Γ. Γώτη, Μ. Καντζανού, Κ. Καστανιώτη, κ.ά., *Η Υγεία Των Ελλήνων Στην Κρίση, Ινστιτούτο Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής: Μια χαρτογράφηση της κατάστασης της υγείας των Ελλήνων και των δομών υγείας της χώρας*, Διανέοσις: Οργανισμός έρευνας & ανάλυσης, Μάρτιος 2016, σελ. 5

⁸⁵ Βλ: ο.π σελ.8

⁸⁶ Βλ: ο.π. σελ. 9

⁸⁷ Βλ: Θανάσης Κουκάκης, <<Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα αύξησε τα κρούσματα σακχαρώδους διαβήτη>>, *Ιστοσελίδα CNN Greece*, 10/8/2017

<http://www.cnn.gr/oikonomia/story/92663/h-oikonomiki-krisi-stin-ellada-ayxise-ta-kroysmata-sakxarodoyis-diaiti>

- b. παρά τις διεθνείς συγκυρίες η ιδιωτική πρωτοβουλία βρήκε χώρο να αναπτυχθεί, να συντηρήσει και να διατηρήσει όσο μπορεί την οικονομία
- c. το κυριότερο πλήγμα της κρίσης -γενικά- δεν ήταν οικονομικό, αφού η αγορά και η οικονομία κάνει κύκλους, αλλά η άνοδος αυταρχικών καθεστώτων, τα οποία δεν προέκυψαν απ' αυτή, αλλά ως απόρροια των ετών του πολέμου
- d. παράλληλα παρά τις ολέθριες επιπτώσεις του πολέμου και της κρίσης που προηγήθηκε, τόσο το διεθνές στερέωμα όσο και οι πολίτες διακατέχονταν από μία φλόγα (ανά-)δημιουργίας (λ.χ. Σχέδιο Μάρσαλ), ελπίδας και σιγουριάς για τις καλύτερες μέρες που θα ερχόντουσαν κι όλα αυτά γιατί αρχικά οι κοινωνοοικονομικές επιταγές της εποχής δεν ήταν τόσο αυξημένες και εν συνεχεία επειδή ο κόσμος ήξερε πως υπήρχαν δουλειές, άρα θα είχε τα προς το ζην

B. Το Κραχ του 2008:

- a. έπληξε καθολικά την έως τότε φαινομενικά καλή οικονομία της χώρας με ανεπανόρθωτες συνέπειες οι οποίες ακόμα και σήμερα, 10 χρόνια μετά δεν μπορούν να υπολογιστούν με ακρίβεια
- b. παρά τις διεθνείς συγκυρίες, τη βοήθεια που η χώρα δέχθηκε από την Ε.Ε. και τους πιστωτές της, το παράδειγμα άλλων χωρών κ.α., η Ελλάδα δεν έχει κατορθώσει να αναστρέψει την κακή κατάσταση της οικονομίας της γενικά αλλά και να παρουσιάσει σημάδια υγιούς και σταθερής βελτίωσης και ανάπτυξης
- c. οι πολίτες ολοένα και περισσότερο βαθαίνουν στην στασιμότητα και την ύφεση αδυνατώντας να αντεπεξέλθουν όχι μόνο στις υποχρεώσεις τους αλλά και να αγοράσουν τα βασικά είδη ανάγκης, οδηγώντας έτσι πολλούς γονείς που αδυνατούν να συντηρήσουν τα σπλάχνα τους, τα ίδια τους τα παιδιά, την ίδια τους τη ζωή, σε ιδρύματα⁸⁸, προξενώντας έτσι ανεπανόρθωτες ζημιές σ' αυτές τις

⁸⁸ Βλ: <<Η κρίση στην Ελλάδα «τσάκισε» τα παιδιά - Συγκλονιστική μαρτυρία>>, *Ιστοσελίδα CNN Greece*, 14/3/2017

<http://www.cnn.gr/news/ellada/story/71908/reuters-gia-tin-oikonomiki-krisi-stin-ellada-ta-paidia-plironoy-n-to-ti-mima-pics>

νεαρές ψυχές, στους πολίτες και δημιουργούς του αύριο, αφού χωρίζονται από τους γονείς τους με τόσο βίαιο τρόπο και έρχονται αντιμέτωποι με το πιο σκληρό πρόσωπο του σύγχρονου κόσμου, τους πολίτες όχι του τρίτου κόσμου, αλλά του τέταρτου, δηλαδή τους φτωχούς πολίτες που δεν ζουν στις υπανάπτυκτες χώρες, αλλά εντός των ανεπτυγμένων

- d. εκτός από το εισόδημα, οι πολίτες έχουν χάσει και το βιοτικό τους επίπεδο⁸⁹, αφού ολοένα και περισσότερο χάνουν και θυσιάζουν το όποιο και εναπομείναν ευ ζην τους για χάρη του απλού ζην -χρόνια αγώνων, στερήσεων και μόχθου των προηγούμενων γενεών χάθηκαν εν μία νυκτί-
- e. οι Έλληνες πολίτες μεταξύ των ετών 2008-2016 υπέστησαν μείωση του κατά κεφαλήν τους εισοδήματος κατά **-4.246\$**, ενώ οι απολαβές τους θα μπορούσαν να συγκριθούν πλέον με τις αντίστοιχες της Βουλγαρίας⁹⁰, οδηγώντας τους έτσι πίσω όχι μόνον από παραδοσιακά ανεπτυγμένες οικονομίες της Δύσης και του Μ.Ο. της Ε.Ε. και του Ο.Ο.Σ.Α., αλλά και πίσω από χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ όπως Ουγγαρία (27.008\$), Πολωνία (27.575\$) κ.α.
- f. ο κόσμος βιώνει μία φτωχοποίηση άνευ προηγουμένου, αφού πολύ σημειώνουν απώλεια εισοδήματος που αγγίζει την τάξη του 70%⁹¹ ⁹²
- g. αν και εν πρώτοις όψεως η ανεργία εμφανίζει σημάδια υποχώρησης⁹³ και επανένταξης του εργατικού δυναμικού στην ενεργό δράση και την κανονικότητα, πράγμα εξαιρετικό για την κοινωνία και την οικονομία, εν τούτοις κάτι τέτοιο δεν ισχύει, αφού ναι μεν μπορεί να μειώθηκε η ανεργία **αλλά** το 55% των

⁸⁹ Βλ: Ζωρζέτ Ζολώτα, <<ΟΟΣΑ: Κάτω από τη βάση το βιοτικό επίπεδο στην Ελλάδα>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή*, 25/6/2014

<http://www.kathimerini.gr/773297/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/oosa-katw-apo-th-vash-to-viotiko-epipe-do-sthn-ellada>

⁹⁰ Βλ: Ηλίας Γεωργάκης, <<Βαλκανικοί μισθοί, εξαθλιωμένοι συνταξιούχοι>>, *Ιστοσελίδα In.gr*, 9/10/2017

<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1500165614>

⁹¹ Βλ: Ηλίας Γεωργάκης, <<Φτωχοποίηση των Ελλήνων από μειώσεις συντάξεων και φόρους>>, *Ιστοσελίδα In.gr*, 9/11/2017 <http://news.in.gr/economy/article/?aid=1500173260> & <<Η εισοδηματική ανισότητα λόγω κρίσης απειλεί με φτωχοποίηση τη μεσαία τάξη>>, *Ιστοσελίδα τηλεοπτικού σταθμού ΣΚΑΪ* 6/12/2017

<http://www.skai.gr/news/finance/article/361819/i-eisodimatiki-anisotita-logo-krisis-apeilei-me-ftochopoiisi-ti-mes-aiataxi-/>

⁹² Βλ: Γιώργος Φιντικάκης - Μάνθος Ντελής, <<Ξεπεράσαμε σε φτωχοποίηση τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ>>, *Ιστοσελίδα Liberal*, 11/12/2017

<http://www.liberal.gr/arthro/180830/apopsi/sunenteuxeis/manthos-ntelis-xeperasame-se-ftochopoiisi-tis-chores-tou-proin-anatolikou-mplok.html>

⁹³ Βλ: <<Telegraph: Η ανεργία στην Ελλάδα μειώνεται, αλλά με δουλειές των 400 ευρώ>>, *Ιστοσελίδα THE TOC* <http://www.thetoc.gr/oikonomia/article/telegraph-h-anergia-stin-ellada-meiwnetai-alla-me-douleies-twn-400-eurw>

νέων προσλήψεων στον ιδιωτικό τομέα είναι με ευέλικτες μορφές απασχόλησης εκ των οποίων 126. 956 εργαζόμενοι αμείβονται με μικτό μηνιαίο μισθό έως 100 ευρώ⁹⁴

- h. ενώ στην αντίστοιχη κρίση του '29 είδαμε πως η ιδιωτική πρωτοβουλία έπαιξε σημαντικό ρόλο και πως υπήρξε αύξηση των νέων επιχειρήσεων, με μία μόνο μικρή πτώση κατά τα έτη '29-'33, στη νεότερη κρίση του 2008 στην Ελλάδα κάτι τέτοιο δεν συνέβη, αντιθέτως υπήρξε παράζ επιχειρήσεων που έβαλαν λουκέτο⁹⁵ ή απειλούνται με λουκέτο⁹⁶, οδηγώντας χιλιάδες κόσμο στην ανεργία, την απόγνωση και την αβεβαιότητα
- i. όπως πολλάκις έχει λεχθεί, το κόστος της κρίσης δεν μπορεί ακόμα να υπολογιστεί, διότι, αρχικά δεν έχει αντιμετωπιστεί και εν συνεχεία δεν έχει παρέλθει το αναγκαίο χρονικό διάστημα το οποίο θα επιτρέψει την επανεξέταση των γεγονότων καταλήγοντας σε ασφαλή συμπεράσματα
- j. και εκτός από τις κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις έχουμε επιπτώσεις και σε πολιτικό επίπεδο, αφού τόσο η Δημοκρατία όσο και η ευνομία βάλλονται εξαιτίας της κρίσης αξιών και της απώλειας πίστης στους θεσμούς, συνέπειες με ανυπολόγιστο κόστος για μία σύγχρονη πολιτεία

❖ Ας ελπίσουμε παρ' όλα αυτά πως την οικονομική, κοινωνική κ.τ.λ. κρίση δεν θα τη διαδεχθεί η περίοδος που διαδεχθεί την κρίση του '29, πράγμα πολύ επίφοβο εάν κανείς αναλογιστεί τη στροφή των κοινωνιών στο συντηρητισμό και την ενίσχυση της φωνής των άκρων και τις εχθροπραξίες που μαίνονται στη Συρία, διότι εάν κάτι τέτοιο επαναληφθεί, ένας γενικευμένος και καθολικός πόλεμος, τίποτα και κανείς δεν θα μπορεί να συμμαζέψει, ότι και εάν απομείνει, με το τέλος αυτού⁹⁷.

⁹⁴ Βλ: Ηλίας Γεωργιάκης, <<Βαλκανικοί μισθοί, εξαθλιωμένοι συνταξιούχοι>>, *Ιστοσελίδα In.gr*, 9/10/2017
<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1500165614>

⁹⁵ Βλ: Δήμητρα Μανιφάβα, <<Εξαφανίστηκαν οι μισές αλυσίδες σούπερ μάρκετ σε μία οκταετία>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή*, 18/12/2017
<http://www.kathimerini.gr/939472/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/e3afanisthkan-oi-mises-alyssides-soyper-r-market-se-mia-oktaetia>

⁹⁶ Βλ: Θανάσης Παπαδής, <<Ένας στους τέσσερις εργάζεται σε εταιρεία-«ζόμπι» στην Ελλάδα>>, *Ιστοσελίδα Liberal*, 31/12/2017
[http://www.liberal.gr/arthro/183598/apopsi/arthra/enas-stous-tesseris-ergazetai-se-etaireia-isonzompisin-stin-ella-da-.html](http://www.liberal.gr/arthro/183598/apopsi/arthra/enas-stous-tesseris-ergazetai-se-etaireia-«ζόμπι»-στην-ελλάδα)

⁹⁷ Βλ: Κωνσταντίνος Τσάβαλος, <<Ρόμπερτ Πάξτον: "Τα σημάδια του φασισμού είναι όλα εδώ">>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Το Βήμα*, 24/12/2011
<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=436275>

❖ Και για όσους μπορεί να θεωρήσουν τα παραπάνω υπερβολικά και βγαλμένα από το στόμα κάποιας Κασσάνδρας το μόνο που θα ήθελα να επισημάνω είναι τις τεταμένες σχέσεις μεταξύ Ουάσιγκτον και Πιονγιάνγκ,⁹⁸ τις νέες εχθροπραξίες και την ανάμειξη στον πόλεμο της Συρίας νέων πλευρών (Η.Π.Α-Ηνωμένο Βασίλειο-Γαλλία) και να προσθέσω πως εκτός από τον милитарιστικό πόλεμο και τη βία αυτού υπάρχει και μία ακόμα μορφή βίας η οποία είναι και η χειρότερη, η φτώχεια.

❖ Γι' αυτούς και για πολλούς άλλους λόγους που τη δεδομένη στιγμή μπορεί να μας διαφεύγουν ας θυμόμαστε τρεις εμβληματικές φράσεις οι οποίες θα μας βοηθήσουν ως εξής:

- Η πρώτη θα συμβάλει στην εκ νέου καλλιέργεια του Έλληνα πολίτη όσον αφορά το ρόλο του στη σύγχρονη κοινωνία και τη συμμετοχή στα κοινά:
 - <<Μην ρωτάς τι μπορεί να κάνει η χώρα σου για 'σένα, αλλά τι μπορείς να κάνεις εσύ για τη χώρα σου>>

John F. Kennedy

- Οι δύο επόμενες θα συμβάλλουν, συνεπικουρικά με το παραπάνω, στον επαναπροσδιορισμό των αξιών, προτεραιοτήτων και αναγκών τόσο τη κοινωνίας όσο και του ίδιου του ατόμου, μεταλλάσσοντας ολιστικά τον κόσμο όπως τον ξέρουμε:
 - <<Η φτώχεια είναι η χειρότερη μορφή βίας>>
 - <<Πρέπει να είσαι η αλλαγή που θέλεις να έρθει>>

Mohandas Karamchand Gandhi

⁹⁸ Βλ: <<Τραμπ σε Κιμ: Το δικό μου κουμπί είναι μεγαλύτερο>>, *Ιστοσελίδα CNN Greece*, 3/1/2018
<http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/112001/tramp-se-kim-to-diko-moy-koym-pi-einai-megalytero>

Χρονοδιάγραμμα

Κρίση Α': 1929

Ευρώπη & Η.Π.Α.

Ελλάδα

<ul style="list-style-type: none">• Ακμή και εξάπλωση βιομηχανίας• 1914-1918: Α' Π.Π.• 1918-1929: Οικονομική άνθηση και στροφή του κόσμου στις επενδύσεις και στο χρηματιστήριο για ευκολότερο και πιο γρήγορο χρήμα• 1929: Το Κραχ του χρηματιστηρίου: Έναρξη διεθνούς οικονομικής κρίσης• 1929: Η κρίση εξαπλώνεται γρήγορα σ' όλο τον κόσμο και πλήττει σοβαρά τις βιομηχανίες που αποτελούν την ατμομηχανή της οικονομίας.• 1933: Κορύφωση κρίση → Ανεργία 25%, 10.000 τράπεζες (40%) κλείνουν ή πτωχεύουν⁹⁹• 1934: Πρώτα σημάδια ανάκαμψης → Αύξηση του Α.Ε.Π. κατά 7,7% και μείωση της ανεργίας στο 21,7%.¹⁰⁰	<ul style="list-style-type: none">• Αγροτικός πληθυσμός και ισχυρή δράση βιοτεχνιών<ul style="list-style-type: none">◦ 1913-1914: Α' & Β' Βαλκανικοί Πόλεμοι• 1914-1918: Α' Π.Π.<ul style="list-style-type: none">◦ 1918-1922: Μικρασιατική εκστρατεία- Ήττα.• 1922-1929:<ul style="list-style-type: none">◦ Προσπάθεια διαχείρισης του προσφυγικού και ανάκαμψης της οικονομίας◦ Διαχείριση πολιτικής και κοινωνικής κρίσης και αναταραχής• 1929: Κραχ στο χρηματιστήριο της Ν.Υ.- Έναρξη διεθνούς οικονομικής κρίσης.• 1932: Έλευση κρίσης στην Ελλάδα → Κήρυξη πτώχευσης χώρας ➔• Ανάκαμψη βιομηχανίας και ναυτιλίας (ιδιωτική ανάκαμψη και ευμάρεια των εχόντων τα μέσα παραγωγής)
---	--

Άνοδο ολοκληρωτικών και εθνικιστικών καθεστώτων ανά την Ευρώπη
Ελλάδα → Μεταξάς - Ιταλία → Μουσολίνι - Γερμανία → Χίτλερ

Β' Παγκόσμιο Πόλεμο
1939-1945

⁹⁹ Βλ: ΤτΕ, *Η κρίση του 1929, Η Ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940, Πίνακας 1*, 2009, σελ. 17

¹⁰⁰ Βλ: ο.π.

Κρίση Β': 2008

Ευρώπη & Η.Π.Α.

Ελλάδα

<ul style="list-style-type: none">● 14/9/2008: Πτώχευση Lehman Brothers● 10/10/2008: Οι ηγέτες των 7 μεγαλύτερων οικονομιών του κόσμου προσπαθούν να περιορίσουν τις επερχόμενες διαστάσεις που μπορεί να λάβει η κρίση● 12-19/10/2008: Τα κράτη μέλη της Ε.Ε. προβαίνουν σε διάσωση των τραπεζών● 27/1/2009: Η Ισλανδία κηρύσσει πτώχευση● 1-2/10/2009: Παράταση προληπτικών χρηματοπιστωτικών μέτρων● 2009 κι έπειτα: Αντιμετώπιση κρίσης και σημάδια ανάκαμψης <p style="text-align: center;">⇓</p> <p>Γενικευμένο κλίμα ευημερίας στην πλειονότητα των πολιτών αλλά με έντονη ενδυνάμωση των άκρων, του εθνικισμού και της ξενοφοβίας¹⁰¹</p>	<ul style="list-style-type: none">● Έως το 2008 οικονομική άνθηση (κατά κεφαλήν εισόδημα 2008: 30.681\$)● 23η Απριλίου 2010: Οικονομική αδυναμία της χώρας ⇒ Υπογραφή 1^{ου} Μνημονίου<ul style="list-style-type: none">○ Αδυναμία οικονομικού και πολιτικού συστήματος αντιμετώπισης της κρίσης και των υποχρεώσεων του 1^{ου} Μνημονίου <p style="text-align: center;">⇓</p> <ul style="list-style-type: none">● 12 Φεβρουαρίου 2012: ⇒ Υπογραφή 2^{ου} Μνημονίου για την αντιμετώπιση της των συνεπειών της κρίσης και της οικονομικής δυσπραγίας της ελληνική οικονομίας- κοινωνίας <p style="text-align: center;">⇓</p> <ul style="list-style-type: none">● 14/8/2015: ⇒ Υπογραφή 3^{ου} Μνημονίου για την αντιμετώπιση της των συνεπειών της κρίσης και της οικονομικής δυσπραγίας της ελληνική οικονομίας- κοινωνίας <p style="text-align: center;">⇓</p> <p style="text-align: center;">?</p>
--	--

Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αναταραχές ανά την υφήλιο

Έξαρση των άκρων και του φανατισμού

¹⁰¹ Βλ.: Ξένια Κουναλάκι, <<Σανδάλι και ξενοφοβία>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή* 12/1/2017, <http://www.kathimerini.gr/891346/opinion/epikairothta/politikh/sandali-kai-3enofovia>

Βιβλιογραφία

- ❖ A.B. Abel, B.S. Bernake, D.Croushore:
 - *Μακροοικονομική-Νέα αναθεωρημένη έκδοση*, Αθήνα, Κριτική, 2010
- ❖ Mark Mazower:
 - *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2002
- ❖ Αριστοτέλης:
 - *Ηθικά Νικομάχεια*, 1107 a 5
- ❖ Χ.Αγριαντώνη, Ε.Μπουρνόβα, Κ.Παπαθανασόπουλος, Γ.Προγουλάκης, Μ.Ρηγινός, Τζ.Χαρλαύτη, Χ.Χατζηιωσηφ:
 - *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος}-19^{ος} Αιώνας)*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 1999
- ❖ Α. Αζέλης, Ν. Ανδριώτης, Θ. Δετοράκης, Γ. Μαργαρίτης, Κ. Φωτιάδης:
 - *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ' ΓΕ.Λ*, Αθήνα, Υπ. Παιδείας, Έρευνας & Θρησκευμάτων - Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων <<Διόφαντος>>, 2017
- ❖ Γ. Βαρουφάκης, Τ. Πατωκός, Λ. Τσερκεζης, Χ. Κουτσοπέτρος:
 - *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, Ερευνητική Μονάδα Οικονομικής Κρίσης, Μελέτη 17, Δεκέμβριος 2011
- ❖ Θ. Βερέμης-Γ. Κολιόπουλος:
 - *Ελλάς Η σύγχρονη συνέχεια*, Αθήνα, Καστανιώτη, 2006
- ❖ Η. Γεωργάκης:
 - <<Βαλκανικοί μισθοί, εξαθλιωμένοι συνταξιούχοι>>, *Ιστοσελίδα In.gr*, 9/10/2017 <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1500165614>

- <<Φτωχοποίηση των Ελλήνων από μειώσεις συντάξεων και φόρους>>, *Ιστοσελίδα In.gr*, 9/11/2017
<http://news.in.gr/economy/article/?aid=1500173260>
- ❖ Ε.Δρελλιός:
 - <<Η Θεωρία Του Οικονομικού Κύκλου>>, *Ιστοσελίδα: Power Politics*, 20/12/2017
<https://powerpolitics.eu/%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%BA%CF%8D%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CF%85/>
- ❖ Ε.Ρ.Τ.:
 - *Η Μηχανή του Χρόνου-Η πτώχευση του 1932 επί Ελευθέριου Βενιζέλου*,
www.youtube.com/watch?v=leWV7X25FfQ
 - *Ριμέικ-Η Ελλάδα και το Κραχ του 1929*,
www.youtube.com/watch?v=oUrCXQp1Sdk
- ❖ Εθνικό Τυπογραφείο:
 - Κρατικοί προϋπολογισμοί ετών: 2000-2018
 - Προσχέδια κρατικών προϋπολογισμών ετών: 2015-2018
- ❖ Ζωρζέτ Ζολώτα:
 - <<Από το Κραχ του 1929 στην κρίση του 2009>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή* 31/10/2009
<http://www.kathimerini.gr/374650/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/apo-t-o-krax-toy-1929-sthn-krish-toy-2009>
 - <<ΟΟΣΑ: Κάτω από τη βάση το βιοτικό επίπεδο στην Ελλάδα>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή*, 25/6/2014
<http://www.kathimerini.gr/773297/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/oosa-katw-apo-th-vash-to-viotiko-epipedo-sthn-ellada>
- ❖ Ιστοσελίδες:
 - CNN Greece:
 - <<Βίζερ: Το 2015 η Ελλάδα προκαλούσε η ίδια το Grexit>>, 2/3/2018
<http://www.cnn.gr/oikonomia/story/119854/vizer-to-2015-i-ellada-prok-aloyse-i-idia-to-grexit>
 - <<Η κρίση στην Ελλάδα «τσάκισε» τα παιδιά - Συγκλονιστική μαρτυρία>> 14/3/2017
<http://www.cnn.gr/news/ellada/story/71908/reuters-gia-tin-oikonomiki-krisi-stin-ellada-ta-paidia-plironoy-n-to-timima-pics>
 - <<Κοινωνικό μέρισμα: Η κυβέρνηση διαλύει την μεσαία τάξη, είπε ο Θεοδωράκης>>, *Ιστοσελίδα CNN Greece*, 20/11/2017
<http://www.cnn.gr/news/politiki/story/106447/koinoniko-merisma-h-ky-vernisi-dialyei-tin-mesaia-taxi-eipe-o-theodorakis>
 - <<Τραμπ σε Κιμ: Το δικό μου κουμπί είναι μεγαλύτερο>>, 3/1/2018
<http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/112001/tramp-se-kim-to-diko-moy-koym-pi-einai-megalytero>

- Eurostat:
 - Αδυναμία αντιμετώπισης έκτακτων αναγκών σε Ελλάδα & Ε.Ε. (27)
 - Δημόσιες Δαπάνες σε Ελλάδα & Ε.Ε. επί του Α.Ε.Π.
 - Δημόσιο χρέος Ελλάδας & Ε.Ε..
 - Ποσοστά Ανεργίας σε Ελλάδα & Ε.Ε.
- Forbes (Περιοδικό):
 - <<The World's Biggest Public Companies>>
www.forbes.com/companies/wal-mart-stores/
- In.gr:
 - «Από το Brain Drain στο Brain Gain», 3/2/2018
<http://www.in.gr/2018/02/02/greece/apo-to-brain-drain-sto-brain-gain/>
- THE TOC:
 - <<Telegraph: Η ανεργία στην Ελλάδα μειώνεται, αλλά με δουλειές των 400 ευρώ>>
<http://www.thetoc.gr/oikonomia/article/telegraph-h-anergia-stin-ellada-meiwnetai-alla-me-douleies-twn-400-eurw>
- ΕΛΣΤΑΤ:
 - Α.Ε.Π. σε αγοραίες τιμές
 - Απογραφή πληθυσμού 1991, 2001, 2011
 - Γεννήσεις & Θάνατοι στην Ελλάδα (1975-2016)
 - Δελτίο Τύπου Ετήσιοι Εθνικοί Λογαριασμοί: Έτος 2016 (2η εκτίμηση) & αναθεώρηση ετών 2014-2015
 - Δελτίο τύπου φυσική κίνηση πληθυσμού 2016
 - Διαχρονική εξέλιξη ελληνικού πληθυσμού σε άνδρες, γυναίκες και επί το σύνολο (1960-2011)
 - Υπολογιζόμενος πληθυσμός της Ελλάδας στο μέσο του έτους και πυκνότητα (1956-1990)
- Καθημερινή (Εφημερίδα):
 - <<Ο νόμος Ομπάμα για την καθολική ασφάλιση>>, 2/10/13
<http://www.kathimerini.gr/500064/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/o-nomos-ompama-gia-thn-ka8olikh-asfalish>
- Ο.Ο.Σ.Α.:
 - Δαπάνες υγείας κατά άτομο σε χιλιάδες \$ στην Ελλάδα (2008-2016)
 - Δαπάνες υγείας κατά άτομο σε χιλιάδες \$ σε Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισλανδία & Πορτογαλία (2016)
 - Διαχρονική εξέλιξη δημόσιων δαπανών υγείας στην Ελλάδα (2000-2016)
 - Εισοδηματική ανισότητα σε Ελλάδα, Πορτογαλία, Ιταλία & Ισπανία
 - Εξέλιξη δημόσιων δαπανών σε Ελλάδα & Ε.Ε. ως ποσοστό του Α.Ε.Π.
 - Εξέλιξη οικογενειακού εισοδήματος στην Ελλάδα
 - Εξέλιξη οικιακού χρέους Ελλάδας, Ιταλίας, Αυστρίας, Γερμανίας, Γαλλία & Ισπανία
 - Κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. σε χιλιάδες \$ Η.Π.Α. (2017)
 - Κοινωνικές Δαπάνες επί του Α.Ε.Π. (2016)
 - Ποσοστό φτώχεια στην Ελλάδα (2004-2015)
- Παγκόσμια Τράπεζα:

■ Α.Ε.Π. Ελλάδα, Ιρλανδίας, Πορτογαλίας & Ρουμανίας

- Σκάι (τηλεοπτικός σταθμός):
 - <<Η εισοδηματική ανισότητα λόγω κρίσης απειλεί με φτωχοποίηση τη μεσαία τάξη>>, 6/12/2017
- Το Βήμα (Εφημερίδα):
 - <<Τζορτζ Σόρος: Κέρδισε \$1 δισ. από την πτώση του γεν>>, 15/2/2013 <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=498494>
 - <<Το πρώτο επίσημο δελτίο του ΣΟΕ για την οικονομία>>, 5/4/2018 <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=962549>
- ΤτΕ: Καταστατικό
- Υπ.Εξωτερικών: Η Ελλάδα στην Ε.Ε., <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stin-ee/i-poreia-tis-elladas-stin-eu-ropaiki-enosi.html>
- ❖ Κότιος Άγγελος-Παυλίδης Γεώργιος:
 - *Διεθνής Οικονομικές Κρίσεις-Κρίσεις του συστήματος ή της πολιτικής;*, Αθήνα, Rosili, 2012
- ❖ Κουκάκης Θανάσης:
 - <<Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα αύξησε τα κρούσματα σακχαρώδους διαβήτη>>, *Ιστοσελίδα CNN Greece*, 10/8/2017 <http://www.cnn.gr/oikonomia/story/92663/h-oikonomiki-krisi-stin-ellada-ayxis-e-ta-kroysmata-sakxarodoys-diaviti>
- ❖ Κυριακάτικη Προσευχή Χριστιανών
- ❖ Λαζαρίδης Χρύσανθος:
 - <<Η Θεωρία των <<ιστορικών κύκλων>> στη στρατηγική ανάλυση>>, *Greek National Pride*, 19/12/2009 <https://national-pride.org/2009/12/19/%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%C2%AB%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%BA%CF%8D%CE%BA%CE%BB%CF%89%CE%BD%CE%BB-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%83%CF%84/>
- ❖ Λακασάς Απόστολος:
 - <<15,3 δισ. το κόστος του brain drain>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή* 5/2/2018 <http://www.kathimerini.gr/946827/article/epikairothta/ellada/153-dis-to-kostos-toy-brain-drain>
- ❖ Μανιφάβα Δήμητρα
 - <<Εξαφανίστηκαν οι μισές αλυσίδες σούπερ μάρκετ σε μία οκταετία>>, *Ιστοσελίδα εφημερίδας Καθημερινή*, 18/12/2017

<http://www.kathimerini.gr/939472/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/e3afa-nisthkan-oi-mises-alyssides-soyper-market-se-mia-oktaetia>

- ❖ Μηλιός Γιάννης:
 - *Η Ελληνική Οικονομία Κατά τον 20^ο Αιώνα*,
http://users.ntua.gr/jmilios/Oikonomia_Eikostos1ab.pdf
- ❖ Παπαδής Θανάσης:
 - <<Ενας στους τέσσερις εργάζεται σε εταιρεία-«ζόμπι» στην Ελλάδα>>,
Ιστοσελίδα Liberal, 31/12/2017
<http://www.liberal.gr/arthro/183598/apopsi/arthra/enas-stous-tesseris-ergazetai-se-etaireia-isonzompisin-stin-ellada-.html>
- ❖ Στάβερης Σπύρος:
 - <<Το 1936 σκοτώνονται 12 διαδηλωτές από πυρά της χωροφυλακής Θεσσαλονίκης και τραυματίζονται εκατοντάδες άλλοι-Η ματωμένη απεργία των καπνεργατών και ο Επιτάφιος του Γιάννη Ρίτσου>>,
Ιστοσελίδα Lifo, (9/5/2015) <http://www.lifo.gr/team/sansimera/38137>
- ❖ Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων:
 - Διεθνής αφίξεις κατά τα έτη 2000-2013
- ❖ Γ. Τούντας (συντονιστής), Κ. Βαρδαβάς, Κ. Γιαννοπούλου, Γ. Γώτη, Μ. Καντζανού, Κ. Καστανιώτη, κ.ά.:
 - *Η Υγεία Των Ελλήνων Στην Κρίση, Ινστιτούτο Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής: Μια χαρτογράφηση της κατάστασης της υγείας των Ελλήνων και των δομών υγείας της χώρας*, Διανέοσις: Οργανισμός έρευνας & ανάλυσης, Μάρτιος 2016
- ❖ ΤτΕ:
 - *Η κρίση του 1929, Η Ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940*, 2009
- ❖ Υπ.Οικονομικών:
 - Εισηγητική έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2018
- ❖ Υφαντόπουλος Γιάννης Ν.:
 - *Τα οικονομικά της Υγείας: Θεωρία και Πολιτική*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 2006
- ❖ Φιντικάκης Γιώργος - Ντελής Μάνθος:
 - <<Ξεπεράσαμε σε φτωχοποίηση τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ>>,
Ιστοσελίδα Liberal, 11/12/2017
<http://www.liberal.gr/arthro/180830/apopsi/sunenteuxeis/manthos-ntelis-xeper>

asame-se-ftochopoiisi-tis-chores-tou-proin-anatolikou-mplok.html

- ❖ Φωτογραφίες ή πίνακες:
 - Όλες οι φωτογραφίες και οι καλλιτεχνικοί πίνακες προέρχονται από το διαδίκτυο

- ❖ Ψαλιδόπουλος Μιχάλης:
 - Η Κρίση του 1929 και οι Έλληνες Οικονομολόγοι: Συμβολή στην Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, Αθήνα 1987